

*Een plan van
onbeschrijfelijke grootheid*

ROMAN

Goote & Sluyser

ASPEKT

Een plan van onbeschrijflijke grootheid beschrijft twee aangrijpende dagen uit het leven van de joodse wiskundige Bram Bloch en zijn moeder Selma, die samen een bovenetage bewonen aan de Amsterdamse Sarphatistraat. Huidige, zorgelijke ontwikkelingen als het opnieuw opkomend antisemitisme en de toenemende anti-Israëlstemming in zowel binnen als buitenland, plus de nasleep van de Tweede Wereldoorlog voeren in dit boek de boventoon. Ze zijn vaak onderwerp van heftige en emotionele discussies tussen moeder en zoon en vormen de directe aanleiding dat mathematicus Bram zijn plan van onbeschrijflijke grootheid bedenkt. Hij gaat op zoek naar een wiskundige formule waarmee hij het bestaan van Israël als thuisland van de joden definitief kan veiligstellen, opdat hetgeen zijn vader in Auschwitz is overkomen, geen enkele jood ooit nog overkomen zal.

Het wordt een hartstochtelijke zoektocht, die de lezer meevoert in de spannende wereld van de hogere wiskunde en zelfs de grootste alfa zal emotioneren. Daartussendoor loopt zijn moeder Selma, die enerzijds gebukt gaat onder zware schuldgevoelens over het lot van haar man en anderzijds vreest voor de geestesgesteldheid van haar zoon. Geschreven vanuit de beide hoofdpersonen wordt de lezer nauw betrokken bij een joods leven van liefde, verdriet en wanhoop, maar ook van vreugde en gein.

Helen Goote, voormalig journalist, en Mels Sluyser, wetenschapper en publicist, hebben met dit verhaal een prachtige en ontroerende roman geschreven die in één adem wordt uitgelezen.

Uitgeverij Aspekt

www.uitgeverijaspekt.nl

ISBN-13: 9789059115071

ISBN 9059115074

9 789059 115071

Een plan van onbeschrijfelyke grootheid

Helen Goote & Mels Sluyser

*Een plan van
onbeschrijfelijke
grootheid*

2007 Uitgeverij Aspekt

Een plan van onbeschrijflijke grootheid

© Helen Goote & Mels Sluyser

© 2007 Uitgeverij ASPEKT

Amersfoortsestraat 27, 3769 AD Soesterberg, Nederland
info@uitgeverijaspekt.nl - <http://www.uitgeverijaspekt.nl>

Omslagontwerp: Uitgeverij Aspekt Graphics

Binnenwerk: Uitgeverij Aspekt Graphics

Druk: Krips b.v. Meppel

ISBN-10: 90-5911-507-4

ISBN-13: 978-90-5911-507-1

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder
voorafgaande toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond
van artikel 16B Auteurswet 1912j^o het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351,
zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17
Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen
te voldoen aan de Stichting Reprorecht (postbus 882, 1180 AW, Amstelveen)
voor het overnemen van gedeelte(n) van deze uitgave in bloemlezingen,
readers, en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912), dient men
zich tot de uitgever te wenden.

‘Als Ge wilt, is het geen sprookje...’

Theodor Herzl, 1902

Vroeger, op de lagere school, had de meester eens aan Bram Bloch gevraagd wat hij later wilde worden. De kleine Bram had niet lang hoeven nadenken: 'Profeet, meneer,' had hij geantwoord, 'dat is het enige vak met toekomst.'

Later, op het gymnasium was hem hetzelfde gevraagd en had hij, tot groot vermaak van zijn medeleerlingen, in alle ernst hetzelfde antwoord gegeven. En hoewel hij later wis- en natuurkunde was gaan studeren en een vooraanstaand wetenschapper was geworden, had zijn hartstochtelijke betrokkenheid bij de zoektocht van zijn volk naar vrede en veiligheid de profeet die in hem school levend gehouden.

Bram herkende de innerlijke stem die hem deze maandagmorgen toesprak dan ook onmiddellijk. Het was op het moment dat hij met lichtgebogen tred en de handen diep weggestoken in de zakken van zijn lange, zwarte overjas liep te piekeren wie ter wereld een afdoend antwoord zou weten te vinden op de hedendaagse bedreigingen en terreur tegen de joden, dat de profeet in hem opstond. Was hij soms vergeten hoe in het verre verleden het immer de profeten waren die het voortouw namen en het bedreigde volk van Israël voorgingen op de weg der verlossing? Wel dan! Dat vandaag de dag de vraag om vrede en veiligheid voor

de joden minstens zo brandend was, daarover moest hij niet langer weklagen doch resoluut zelf met een antwoord komen.

Bram liep instemmend te knikken, hij begreep het, de tijd dat hij als wetenschapper langs de zijlijn kon blijven toekijken en wat kon delibereren over de juiste tactiek tegen de vijand was inderdaad voorbij. Vanaf nu moest hij zelf het veld in en daadkrachtig aan de slag gaan om het voor joden steeds vijandiger wordende getij te keren. Hij, met zijn van oorsprong Hebreeuwse hart, hij voelde zich er helemaal klaar voor, klaar voor de strijd! Met opgeheven hoofd en de bebaarde kin vooruitgestoken liep hij voort en zag al voor zich hoe zijn missie in de geschiedenisboeken opgetekend zou worden: 'Wiskundig geleerde doctor Abraham Bloch, profeet uit de één en twintigste eeuw, man van de daad en vertolker van de diepste verlangens van zijn volk naar vrede en veiligheid, zette na tweeduizend jaar definitief een punt achter de joodse lijdensgeschiedenis.'

Vol van dit glorieuze vooruitzicht vervolgde hij met zijn moeder Selma aan zijn arm z'n weg over het zonnige bospaadje dat hen voerde naar de psychiatrische inrichting 'Boszicht'. Onder hun voeten ritselde het gevallen, bronskleurige herfstblad waarmee het bospad bezaaid lag. Ergens, hoog in de majestueuze beuken die hun pad flankeerden ving een mannetjesmerel zijn heldere en melodieuze gezang aan. Wonderbaarlijk, dacht Bram om zich heen kijkend, dat uitgerekend op deze prachtige en feestelijke oktoberdag, op vaders verjaardag, dit bezielde plan zich aan zijn geest ontvouwde. Het leek wel voorbeschikt en deze mooie dag tot nu toe terugziend wees alles erop dat dit

ook inderdaad het geval was. Stonden moeder en hij vanmorgen op het Centraal Station in Amsterdam nog vreselijk te foeteren op de Nederlandse Spoorwegen omdat wegens een storing op het spoor hun trein van tien uur dertig ruim een uur vertraagd zou zijn, bleek het probleem al na een half uur opgelost. Met een beetje doorstappen liepen ze nu dat halfuurtje vertraging zo in. Dan was het vervolgens zeer opmerkelijk dat vandaag, maandag 3 oktober, de weergoden hun zo goed gezind waren. De voorbije week had uitsluitend gure herfst dagen gekend, gisteren nog hadden ze onderweg op dit zelfde pad striemende regen en tegenwind te verduren gehad. Maar nu stapten moeder en hij voort in het aangename gezelschap van een warm najaarszonnetje en een klein briesje dat zachtjes door het goudkleurige gebladerte aan de bomen ruiste. Hoe goddelijk het weer wel was viel af te zien aan moeder, die zonder jas in haar nette, lichtgrijze mantelpakje buiten kon lopen. Met het slechte weer van gisteren had ze zich vandaag onmogelijk zo feestelijk voor pa kunnen kleden. Zijn aloude klaagzang, dat in 't leven geen dag ooit zonder tegenspoed is, was duidelijk aan een nieuw arrangement toe. Deze maandag was nu al geslaagd en dan moest pa's verjaardag nog gevierd worden en de middag nog komen. Daarop liep Bram zich minstens zo hevig te verkneukelen, want vanmiddag bij thuiskomst zou hij meteen aan de gang gaan met het samenstellen van een statistisch toekomstmodel waarmee hij al zijn profetische gedachten zou kunnen toetsen op haalbaarheid en realiteit. Slechts één belangrijke hoofdbreker voorzag hij bij dit werk en die zat hem in de onzekerheidsrelatie van Werner Heisenberg, waarin een beperking aan het determinisme

werd gesteld en op basis waarvan in 't geheel geen toekomstvoorspelling mogelijk was. Deze stelling moest hij met zijn uitgedokterde model zien te weerleggen, hoewel een uiterst ingewikkelde, toch geen onmogelijke opgave. 'Wat jij, moeder,' verbrak hij opgewekt de stilte waarin ze al een poosje voortgingen.

'Wat, ik?' vroeg Selma.

'Jij...? Niets. Ik zal je eens wat vertellen. Of, laat me je dit vragen: hoe zou je het vinden als ik me ging toellegen op het profetisme?' Benieuwd naar haar reactie blikte hij schuin opzij naar zijn moeder, die zich aan zijn arm met snelle dribbelpasjes voort haastte.

'Ik ben niet in de stemming voor geintjes, Bram,' zei ze pufferig.

'Geintjes?' herhaalde hij verbaasd, 'ik zeg dit niet om lollig te zijn, ik meen het in volle ernst. Ervan uitgaande dat het profetisme de meest oorspronkelijk en krachtige uitdrukking is van de Hebreeuwse geest.'

'Hè, hou d'r over op,' onderbrak ze hem. 'Je kunt beter zwijgen en je adem sparen om vaart te maken.' Maar haar zoon, die haar met z'n lange benen eenvoudig bijhield, had lucht zat en ging op geanimeerde toon verder: 'Ondertussen kan ik natuurlijk gewoon m'n brood blijven verdienen als doctor in de wis- en natuurkunde. Net als de klassieke profeten uit het verleden deden, dat waren ook stuk voor stuk zieners die daarnaast in het dagelijkse leven gewoon een maatschappelijke functie vervulden. Neem bijvoorbeeld Amos, over hem verhaalt de Tora dat hij, op het moment dat ie gehoor gaf aan zijn roeping als profeet, schapenfokker en kweker van moerbijvijgen was. Wel, moeder, ik verkeer momenteel als wiskundige en als redacteur van het vakblad *Annals of Mathematics* in

een vergelijkbare situatie. Welbeschouwd vormt mijn maatschappelijke leven zelfs dé ideale achtergrond voor een optreden als profeet. Met behulp van de exacte wiskunde kan ik straks mijn boodschap veel geloofwaardiger overbrengen en voorkom ik dat men mij als één of andere magiër of mesjogge wonderdoener beschouwt.'

Selma kende dit soort raadselachtige bevestigingen van haar zoon maar al te goed en meestal ging ze er met hem de discussie over aan, maar niet vanochtend. Haar hoofd zat nu zo vol met andere, veel belangrijker zorg dat ze enkel verzuchtte: 'Je doet maar, jongen.'

Na een korte stilte waarin Bram had lopen nadenken, hernam hij: 'We hebben het hier natuurlijk niet over de allerdaagse en simpele voor de hand liggende voorspellingen, die met profeteren niets van doen hebben. Je hoeft bijvoorbeeld geen profeet te zijn om nu al te voorzien dat, als wij direct het terrein van Boszicht naderen, wij naast de hoge, zuilvormige cipres, vaders gebogen gestalte bij de ingang zullen zien staan. Lurend aan z'n sigaret en turend op de onafscheidelijke wekker in z'n hand, staat hij ons op te wachten en zodra hij ons ziet naderen gooit hij z'n saffie op de grond en knikt hij goedkeurend naar z'n wekker omdat we op tijd zijn. Pa doet nooit iets anders, al die negen jaren dat we hier bij hem op bezoek komen herhaalt dat beeld zich, waar of niet? Zijn moeder knikte maar wat, waarop Bram verder doceerde: 'Zo gaat het met duizend en één dingen, oneindig veel gebeurtenissen in de wereld herhalen zichzelf exact, eindeloos. Hieruit valt te concluderen dat onze wereldlijn in het vierdimensionale ruimte-tijd continuüm in zichzelf keert en dat hierdoor momenten zich telkens weer herhalen.'

De lijdensgeschiedenis van het joodse volk kan eveneens vanuit deze optiek worden gezien. Ofschoon door de eeuwen heen onze mensen er dapper tegen hebben gevochten en getracht hebben de jodenhaat uit te bannen, achtervolgt het ons voortdurend en lijkt het wel alsof we gevangenen zijn van momenten die hoe dan ook steeds wederkeren. Met de nadruk op: "lijkt", want ik geloof dat het mogelijk moet zijn om het tij voor ons ten goede te keren, om de geweldscirkel waarin we al eeuwenlang verkeren definitief te doorbreken, zodat er voor ons een tijd zal komen waarin we veilig en wel in onze joodse staat zullen leven zonder de dreiging van vernietiging. En nu ben ik van mening dat ik, als afstammeling van een volk dat al veel grootste zieners heeft voortgebracht, dat volk kan voorgaan op de weg naar vrede en veiligheid.'

'Jouw grootste gave is je rijke fantasie,' luidde Selma's enige en bondige commentaar. Maar Bram luis-terde niet en was stil blijven staan om aandachtig omhoog te turen naar de blauwe lucht waarlangs kleine, witte wolkjes als in een decor van een opera rustig voorbijdreven. 'Om op zo'n helderwit wolkje te zitten,' sprak hij nadenkend, 'om daar vandaan de dingen die gaan komen al van verre te zien aankomen, daarvan droomde ik vroeger als klein jongetje al.' Hij draaide z'n hoofd opzij naar z'n moeder die onwillekeurig ook met haar hoofd in haar nek omhoog was gaan kijken. 'Weet je nog,' vroeg hij, 'hoe ik vroeger vanuit het raam alsmaar de wolken bestudeerde en dat jij dan wilde weten wat ik er toch in zag? Dat ik dan altijd zei de landkaart van Israël erin te zien. Herinner jij je dat nog?'

'Altijd?' antwoordde Selma prompt. 'Het staat me

anders nog goed bij dat je d'r heel vaak ook ezels en ganzen in zag.' Bram keek beduusd omhoog. 'Toe zeg,' zei ze kribbig en pakte zijn arm, 'staan we hier als dwazen naar de lucht te staren terwijl we nog dat hele eind te gaan hebben.'

Bram, die inderdaad even de tijd vergeten was, zette meteen de vaart er weer in. Onderwijl mopperde z'n moeder hoe z'n geklets van daarnet voor extra vertraging had gezorgd en dat daardoor zijn voorspelling over vader, die hen opwachtte bij de ingang, deze keer wel eens niet zou uitkomen. 'En dat ook nog op z'n verjaardag,' klaagde ze. Bram was het met haar eens dat ze vanaf nu moesten aanpoten want ze konden het zich niet veroorloven om ook maar één minuutje later dan twaalf uur bij de ingang te arriveren, omdat dan zijn vader al gevlogen was. En dat zou toch wel heel wrang zijn, had pa de hele ochtend zijn best gedaan om te onthouden dat hij vanwege hun verjaarsbezoek om twaalf uur bij de ingang moest staan en dan bleek dat zij er nog niet waren. Dat mocht onder geen beding gebeuren. 'Ik hoop maar dat we hem niet teveel belasten met dit anders dan anders bezoek,' sprak hij zorgelijk. 'Tuk als pa is op regelmaat en gewend dat we altijd alleen zondags om twee uur komen, moet hij ineens onthouden dat we na gisteren vandaag alweer komen, en nog om twaalf uur ook. Moet hij alweer dat hele stuk naar de ingang voor ons. 'k Vraag me af of onze komst wel zo plezierig voor hem is.'

'Dat heen en weer lopen is het probleem niet,' zei Selma met een stemgeluid waarin haar gehaaste loop-pas doorklonk. 'Dat doet ie graag. Maar of we hem met ons bezoek een plezier doen?' Ze schudde haar hoofd. 'Iedere keer als we daar bij hem zijn hoop ik een

sprankje vreugde of herkenning in zijn ogen te zien.'

'Natuurlijk herkent vader ons, hoe kun je daar nou aan twijfelen? Hij weet precies wie we zijn,' zei Bram stellig. Z'n moeder liet hem maar in de waan. Met de lippen op elkaar geperst blikte haar fonkelende, bijna zwarte ogen wanhopig het pad af dat zich nog zo oneindig ver voor haar uitstreckte. De wangen van haar smalle gezicht, die meestal witjes afstaken bij haar zwartgeverfde pagekapsel, waren nu door de inspanning van het marstempo waarin ze liepen roze gekleurd. Selma Bloch was een klein, tenger mensje, ondanks dat ze schoenen met flinke blokhakken droeg reikte ze niet hoger dan de schouder van haar 1 meter 88 lange zoon. Ze was met haar 68 jaar ook niet de jongste meer en had zichtbaar moeite zijn rappe looptempo vol te houden. Bram daarentegen bewoog zich met zijn lange benen en zijn atletisch gebouwde lichaam soepel, haast achteloos voort. De rijzige, 43-jarige Bram was een knappe, opvallende verschijning. Hij had ravenzwart haar, een dito imposante baard die hij rond zijn mond zo bijknipte dat de volle lippen nog net zichtbaar waren. Zijn smalle neus was lichtgebogen en hij had een mooi, hoog voorhoofd. Onder zijn zwarte, gewelfde wenkbrauwen keken zijn donkere ogen immer wat weemoedig en peinzend de wereld in. Ook nu weer liep hij zwaar in gedachten en streek daarbij alsmaar met zijn hand door zijn strak achterover gekamde haren. Zojuist had hij een sterk gevoel van déjà vu gehad en hij trachtte zich met veel moeite te herinneren wanneer het geweest kon zijn dat hij deze ochtend al eerder beleefd had. En, waren ze die andere keer op tijd gekomen of hadden ze toen vader teleur moeten stellen? Maar hoe hij ook in z'n

geheugen groef, helderder dan vaag kreeg hij die herinnering niet. Daarom liet hij het voor nu maar rusten, wellicht schoot hem dan straks zomaar het antwoord te binnen. Hij keek op en zag dat ze ongemerkt flink waren opgeschoten. Ze liepen al op de speelweide af die er op deze stralende maandagmorgen, op een enkele vrouw met een spelende kleuter na, geheel verlaten bijlag. Wel, als ze hier al waren, wist Bram, dan hadden ze ruim de helft van de twee kilometer, die het station van ziekenhuis Boszicht scheidde, erop zitten. Blevten ze zo doorstappen dan kwamen ze straks gewoon op tijd. Hij haalde z'n hand uit z'n jaszak om voor de zekerheid de tijd op z'n horloge te controleren, maar bedacht zich en stopte hem weer terug, want wat niet weet, wat niet deert. Waarom de gemoedsrust verstoren? Beter was het niet te weten hoe laat het was en voort te gaan in het geloof dat ze het gewoon zouden redden.

Zijn moeder aan zijn arm naast hem liet zich meer en meer opjagen door het beeld van Aaron die bij de ingang op hen stond te wachten. Wetende dat zijn zielijke obsessie met de afgesproken tijd hun nog geen half minuutje respijt gaf en dat zijn verwarring groot zou zijn als ze niet stipt om twaalf uur arriveerden, bad ze op tijd te zullen komen. Maar ze vreesde dat haar gebed niet verhoord werd. Alles zat tegen vandaag. 'Die rottrein, nooit kun je d'r van op aan,' spuide ze tegen Bram en jammerde in een snelle, huilerige opeenvolging van woorden voort: 'Je had die vent ook de enige taxi die bij het station stond niet voor onze neus moeten laten weggapen. Hadden we die kunnen pakken, hadden we het ruim op tijd gehaald. Nu redden we het nooit. Vaders verjaardag door ons volledig verpest...'

Bram deed er het zwijgen toe en zag in gedachten weer hoe hij en moeder, toen ze zich het station uithaastten naar de gereedstaande taxi, ruw opzij werden geduwd door een kale, boomlange man. Voor ze het wisten had die kerel zich met een brede grijns op de achterbank van de zwarte Mercedes genesteld en hadden zij het nakijken. Moeder had nog haar vuist gebald tegen de weggrijdende taxi. Dat hij niet had ingegrepen en voor het station stampij was gaan maken met die ongelikte beer, bleek achteraf bezien een juiste keus, want ook zonder taxi arriveerden ze straks gewoon op tijd. Z'n moeders gemakker ging dus weer eens om niets. Ergens in de verte klonk het geluid van een voortrazende trein, dat moest de sneltrein naar Amsterdam zijn. 'Hoor je?' vroeg hij Selma en stak zijn wijsvinger in de lucht, 'daar gaat de intercity van 7 voor 't heel. Heel mooi, dat betekent dat de storing op het spoor is opgeheven. Dan zal straks onze trein terug ook wel weer op de normale tijd vertrekken.'

'Allemachtig' riep Selma uit en keek op haar horloge. Inderdaad, zeven voor twaalf, hadden ze nog maar zeven minuutjes voor dat hele eind. Bram, die plots ook besepte hoe laat het was, had meteen zo de schrik te pakken dat hij het op een lopen zette. 'Wacht!' riep Selma. 'Zo snel kan ik niet!'

Met tegenzin bleef hij staan en hoewel z'n moeder zo snel haar dunne beentjes het konden kwam aanzetten, ging het Bram niet rap genoeg.

Ongeduldig klapte hij in z'n handen. 'Hup, hup,' spoorde hij haar aan, 'hup, opschieten alsjeblieft!'

'Gottegot, ik kan echt niet meer Bram,' jammerde ze met een van pijn vertrokken gezicht. 'M'n benen doen zo zeer.'

‘De laatste loodjes zijn altijd het zwaarst,’ wist hij en bood haar maar weer zijn arm aan. ‘Vooruit, nog even doorbijten. Als we flink doorstappen hoeven we pa niet mis te lopen.’ Zijn moeder meezeulend vervolgde hij in snelwandelt tempo de race tegen de klok. Bevangen door de tijdsdruk keek hij nu wel om de haverklap op z’n horloge, maar al na drie minuten maakte zijn ongerustheid weer plaats voor de zekerheid dat ze het toch zouden halen. De ingang van het terrein kwam in de verte al in zicht, evenals de top van de cipres waarop Selma haar ogen vastpinde. Het werd twee voor twaalf en met de cipres nu geheel in beeld stevenden ze in volle vaart op de ingang af. ‘We halen het hoor, zie je wel!’ riep Bram opgetogen. Maar de woorden waren nog niet uit zijn mond of hij voelde dat zijn moeder zijn arm losliet en tot zijn stomme verbazing verminderde ze ook nog d’r vaart. ‘Wat doe je nou, schiet op,’ sommeerde hij haar ongeduldig. ‘Doorlopen!’ Maar ze bleef verslagen staan. ‘Hij staat er niet,’ stamelde ze, ‘vader is er niet...’

Vol ongeloof keek Bram om naar de cipres die hooguit vijftig meter bij hem vandaan was. ‘Dat móét! We zijn op tijd!’ Hij rende ernaartoe maar zag al van een afstand dat z’n moeder gelijk had, vader stond er niet. Aangekomen bij de cipres liep hij er voor de zekerheid omheen maar zijn vader was nergens. Hij snapte er niets van, dit was nog nooit eerder voorgekomen. Met zijn bebaarde kin in z’n hand bleef hij van een afstandje nadenkend staan kijken naar dat plekje pal naast die donkergroene boom waar zijn pa, gezien de tijd, had moeten staan. Even spookte de onrustbarende gedacht door z’n hoofd dat het door zijn voorspelling kwam dat zijn vader er niet was. Dat hij de goden had

verzocht met de voorspelling dat pa hun als altijd op deze plek zou opwachten, waardoor het deze ene keer fout gegaan was. 'Niegisj,' mompelde hij, waarmee hij meteen zijn ongerustheid verdreef. Onzinnig bijgeloof, uit niets bleek immers dat pa er niét had gestaan. Hij kon zijn plekje evengoed ook net verlaten hebben. Stel dat vanmorgen zijn wekker een fractie voorliep, dan was het voor hem daarnet al twaalf uur geweest en was hij nu op weg naar het restaurant. 'Als we snel zijn kunnen we hem nog inhalen,' verzekerde hij zijn moeder die kwam aangestrompeld. 'Hij zal net vertrokken zijn.'

Maar Selma schudde mismoedig haar hoofd. 'Hij heeft er heus niet gestaan, hij zou voor twaalfen nooit vertrokken zijn.'

'Maar als z'n wekker voorliep?'

Vermoeid wuifde ze die mogelijkheid weg. 'Die wekker loopt altijd tot op de seconde nauwkeurig, dat weet jij toch ook.' Mompelend: 'ik kan niet meer', slofte ze door naar een houten bankje iets verderop, waarop ze zich met een diepe zucht neerliet. 'Dit is geen goed teken, jongen.' Terneergeslagen staarde ze voor zich uit. 'Dat vader er niet staat...'

De rest van haar zin ging verloren in het plotselinge geloei van het luchtalarm. Van schrik klapwiekten een stel houtduiven op van het pad en vlogen alle kanten op. 'Nú pas is het exact twaalf uur!' schreeuwde Bram dwars door de loeiende sirene heen tegen zijn moeder, die met de handen stijf tegen haar oren gedrukt ineendook. Hij kende haar angst voor die sirene, hij wist dat het haar herinnerde aan de bange oorlogsjaren toen ze, samen met haar broer, ondergedoken had gezeten in de kelder bij een groenteboer in Huizen. Hier in de

open buitenlucht klonk het wel heel angstaanjagend, het sirenegejank ging werkelijk door merg en been en ineens begreep Bram waarom zijn vader er niet gestaan had: dit gierende luchtalarm zou voor hem dodelijk zijn. De gruwelijke kampherinneringen zouden in volle hevigheid bezit van hem nemen. Al zouden ze hem vanmorgen hebben volgestopt met extra medicijnen, tegen dit ijzingwekkende geloei bestond geen remedie. Zou vader op dit moment hier buiten hebben gestaan dan was het leed voor hem niet te overzien geweest. Vaders dwangmatige geest, die zijn handelen en denken volledig controleerde, had hem daar gelukkig op tijd voor gewaarschuwd en hem vanochtend vast iets ingefluisterd in de trant van: 'let op, vandaag is weer de eerste maandag van de maand, vaste dag dat het luchtalarm getest wordt.' Bram knikte, daarom had hij hun niet om twaalf uur kunnen opwachten, hij had ervoor gezorgd dat ie om die tijd in plaats van hier buiten, veilig op z'n kamer zat. Met de radio, die toch altijd al aanstond, extra hard gezet. Of, nog veel beter, hij had vast en zeker de koptelefoon, hun verjaardagscadeau aan vader vorig jaar, opgezet. Terwijl hierbuiten door het luchtalarm voor hem en moeder horen en zien verging, speelde in vaders oren louter aangename radiomuziek. De laatste tonen van de sirene stierven weg en hij draaide zich naar zijn moeder, die haar handen van haar oren weghaalde. 'Ik weet waar pa is.'

Selma keek verwonderd naar hem op. 'Oh?'

'Op z'n kamer, luisterend naar de radio met de koptelefoon op. Dé uitvinding om je af te sluiten voor angstwekkende geluiden als sirenes. Moesten we voor jou ook eens kopen.' Hij keek op naar de hoge naald-

bomen waarin houtduiven rustig tegen elkaar zaten te koeren en sprak: 'Dat vaders afwezigheid zo eenvoudig verklaarbaar is...'

Meewarig zag Selma hem aan. 'Geloof je jezelf nu werkelijk? Denk je nu echt dat vader deze ochtend zo- maar ineens anders dan anders heeft ingedeeld? Alsof hij kan inspelen op een veranderde situatie. Dat kan hij toch helemaal niet.'

Bram fronste. 'Oké, misschien heeft ie dit allemaal niet alleen kunnen plannen,' nuanceerde hij, 'en is hij erbij geholpen door zijn dokter. Aangezien die ook weet hoe belangrijk het is dat pa ten alle tijden beschermd dient te worden tegen angstige oorlogsherinneringen, mogen we aannemen dat die dokter vanmorgen als eerste aan het luchtalarm gedacht heeft en...' Hij staakte z'n uitleg vanwege het constante nee- geschud van z'n moeders hoofd. Dat eeuwige tegensprekende gedrag van haar irriteerde hem mateloos. 'Wel, ben je nog van zins van die bank af te komen, we hebben niet de hele dag de tijd,' zei hij korzelig. Omdat z'n moeder niet overeind kwam en met een treurige blik van hem wegkeek, begreep hij ineens wat er loos was. 'Je hebt pa gister zeker vergeten te vertellen dat we vanmorgen om kwart over twaalf met elkaar gaan eten in het restaurant,' vroeg hij op argwanende toon. 'Vandaar zeker dat je nu geen haast maakt'. Selma keek hem alleen maar aan. 'Ik kan me namelijk niet herinneren dat ik je hem duidelijk heb horen zeggen dat we voor z'n verjaardag gaan eten in het restaurant,' zei hij, haar scherp opnemend. 'Of vergis ik me?'

'Ach, bazel toch niet zo,' riep ze bozig, 'als je het me niet hebt horen zeggen mankeer je wat aan je oren. Je stond er nota bene naast. Jij zelf hebt het hem trou-

wens ook nog eens nadrukkelijk gezegd. Natuurlijk weet vader het. Trouwens, de verpleging van zijn afdeling heeft zijn verjaardagslunch in het restaurant geregeld voor ons, dus hij zal er vanochtend heus wel meerdere malen door hun aan herinnerd zijn.'

'Dan snap ik helemáál niet wat wij hier nog doen en waarom jij nog uitgebreid op dat bankje zit. Onderhand zit pa vast al hoog en droog in het restaurant te wachten. Vooruit!'

Selma greep zich vast aan Brams uitgestoken hand en liet zich omhoog hijsen. Onvast op haar stijve, pijnlijke benen gaf ze hem een arm. 'We gaan niet meer zo hard hoor,' zei ze klagerig, 'dat kan ik niet meer.' In rustig wandeltempo liepen ze de verharde weg af, maar stonden een paar minuten later alweer stil voor het zandpad dat ze over moesten om bij het restaurant te komen en dat één grote modderpoel bleek te zijn. 'Oh nee toch,' kreunde Selma bij het zien van de drassige grond. 'Het is nog natter dan gisteren.' Bram keek omhoog en constateerde dat de uitbundig schijnende oktoberzon niet meer over de toppen van de bomen heen wist te komen, zodat dit pad in schaduw gehuld en dus na alle regenval van gister sompig bleef. 'Helaas, het is niet anders,' zei hij resoluut. 'Hier helpt geen kermen en piepen, hier moet gehandeld worden.' Hij vatte zijn moeder stevig bij de arm en loodste haar behoedzaam over de wat hoger gelegen, drogere berm met zich mee. Na zo'n vijftig meter was het leed gelukkig geleden. 'Alstublieft mevrouw, weer vaste grond onder de voeten,' zei hij toen ze het pad konden verlaten en verder gingen over een verhard weggetje. 'En nu snel op naar de lunch.' Bram klapte onderhand van de honger en met het einddoel en de lunch al in zicht,

stelde hij zijn moeder de vraag of ze wist dat ‘de inwendige mens’ in feite ‘de mens naar den geest’ betekende. ‘Deze verklaring las ik tot mijn verbazing in het woordenboek toen ik zocht naar de verschillende betekenissen van het woord *inwendig*,’ vertelde hij. ‘Ik was namelijk bezig met het definiëren van het inwendig raken van oppervlakten in multi-dimensionale continua en even voor *inwendige raking* zag ik die uitleg van inwendige mens staan. Wel, zo meteen gaan wij dus de mens naar den geest versterken met een woord met die b’s!’ Breed glimlachend blikte hij opzij of Selma zijn raadseltje doorhad maar te oordelen naar haar gezicht viel het haar zwaar het goede antwoord te raden. ‘Kibbesoeb!’ gaf hij daarom zelf de oplossing. ‘Kibbesoeb, gevolgd door een klef broodje kaas, daaruit bestaat al sinds jaar en dag vaders verjaarslunch. Ik begin met de soep, pa ook, denk je niet? Ik heb hem eigenlijk nooit iets anders dan kibbesoeb zien nemen. Nooit zag ik hem zo’n bolletje kaas nasjen, maar daar heeft hij natuurlijk ook de tanden niet meer voor.’

Selma wilde hem verzoeken er alsjeblieft over op te houden toen Bram, springend van de hak op de tak, haar vroeg of ze zich eigenlijk wel gerealiseerd had dat vaders verjaardag vandaag extra feestelijk was. ‘En weet je ook waarom?’

‘Nee jongen,’ klonk ze vermoeid, ‘toe, ik...’

‘Omdat hij 71 is geworden,’ verklaarde Bram, ‘een priemjaar. Hij weet vast nog wel wat een priemgetal is dus ga ik hem zo dadelijk vertellen dat er met het bereiken van deze priemleeftijd een bijzonder jaar voor hem in het verschiet ligt. Ik met mijn 43 leef dit jaar ook in een priemjaar en sinds m’n verjaardag in mei voel ik dat mijn beweging langs de tijd-as mijn leven

in de richting van een geheel nieuwe dimensie voert. Deze leeftijd heeft mij beslist veranderd. Sinds mei voel ik me ook anders. Dat ik nu bijvoorbeeld plots het schitterende idee krijg om de profetie te combineren met mijn vak als wiskundige, ik heb werkelijk het gevoel dat deze combinatie tot grote en positieve veranderingen voor ons volk kunnen leiden.' Na een korte stilte waarin hij nadenkend had voortgelopen vroeg hij z'n moeder: 'Grote omwentelingen beginnen meestal op het persoonlijke vlak, wist je dat?'

Selma liet hem praten. Met het restaurant in zicht werd ze opgevreten door het angstige voorgevoel dat ze haar man ook daar niet zouden aantreffen. Aaron, die op zijn vaste plekje aan het raam zat, dat beeld wilde maar niet op haar netvlies verschijnen. 'Hij zit er niet, er is iets met hem gebeurd,' dreunde door haar hoofd. 'Vanochtend, toen we al van huis waren is er natuurlijk geprobeerd ons vooraf te waarschuwen, en zo meteen krijgen we in het restaurant te horen dat we door moeten lopen naar zijn afdeling. En daar wordt ons dan het vreselijke bericht meegedeeld dat het weer zover is, dat de concentratiekampbeelden hem de afgelopen nacht weer gillend gek hebben gemaakt, dat hij met medicatie 'rustig' wordt gehouden, zoals zij dat noemen. Vinden we hem halfdood, als in coma, in bed. Of..,' en ze hield haar adem in, 'of hij ligt ergens op de intensive care aan de monitor.' Ze was er altijd al zo bang voor, al die medicijnen die hij moest slikken, dat vele roken dat hij deed terwijl hij ook hartpatiënt was, dat alles had natuurlijk zijn tol geëist.

'Hij staat in elk geval niet buiten voor de deur op ons te wachten,' zag Bram toen ze het restaurant tot op een steenworp afstand waren genaderd. 'Dan zit

hij zeker al binnen,' en glunderend voorspelde hij: 'Zo meteen zien we hem aan zijn vaste tafeltje zitten bij het raam. Wedden? En als we binnen zijn, dan feliciteer ik hem en zeg: "Mazzeltov met je priemjaar, pa!" Zal je hem zien opkijken!'

'Ach, hou toch op met die narrisjkat,' barstte Selma bijna huilend uit. 'Dadelijk zit hij er helemaal niet.' Bram fronste zijn zwarte wenkbrauwen. 'Waarom niet? Waar zou hij dan moeten zijn?' Om een naderende fietser te laten passeren trok hij Selma naar de kant van de weg en wilde zijn vraag herhalen. Maar de jongen op de fiets, een blonde krullenbol in een vale spijkerbroek en een wit T-shirt, kneep vlak voor hun in zijn piepende handremmen en kwam tot stilstand. Met beide voeten op de grond bleef hij op zijn fiets zitten en vroeg Selma: 'Bent u mevrouw Bloch?'

'Ja, waarom?'

'Ah, mooi,' zei de jongen en stapte van zijn fiets. 'Ik was al op zoek naar u.'

'Oh ja? Met welke reden?' vroeg Bram, hem met onderzoekende blik opnemend. Het blanke engelengezicht van de jongen kreeg meteen een kleur. 'Nou, ik... eh, ben verpleger op de afdeling van meneer Bloch en wil u vriendelijk verzoeken om mee te komen naar het administratiegebouw.' Met de fiets in de hand draaide hij zich om naar de richting vanwaar hij gekomen was. 'Wilt u mij maar volgen?'

'Het administratiegebouw?' vroeg Selma verrast en tegelijk een tikkeltje opgelucht dat ze daarheen werden meegevraagd en niet naar Aarons afdeling. 'Wordt de verjaardag van mijn man daar soms gevierd?'

'We kunnen nu maar beter eerst de kant van het administratiegebouw oplopen,' stelde de jongen met een

benepen stemmetje voor. Omdat Selma merkte dat hij angstvallig trachtte hun blikken te ontwijken nam haar onrust weer toe. 'Ik wil eerst weten waarom we daarheen moeten,' hield ze vol. 'De afspraak was dat we hier in het restaurant samen met m'n man soep en broodjes zouden gaan eten voor zijn verjaardag. Is dat veranderd? Of kan het niet doorgaan? Hij stond ook al niet bij de ingang van het terrein op ons te wachten. Is er iets met mijn man?' Ze slikte even. 'U kunt me gewoon zeggen als hij ziek is, hoor,' zei de flink. Het bleef doodstil. 'Nou?' drong ze aan. De verpleger wist zich geen raad met dat kleine vrouwtje dat hem met haar donkere, priemende ogen strak aankeek en op zijn antwoord wachtte. En die lange, met z'n zwarte baard, die als een zoutpilaar achter haar stond, eiste zo te zien ook ter plekke een verklaring van hem. Wat moest ie in 's hemelsnaam zeggen? Bijna smekend vroeg hij: 'Alstublieft meneer en mevrouw, gaat u nu eerst mee naar het hoofdgebouw. Ik mag u geen enkele mededeling doen.'

Selma verstijfde: 'Waarom niet, wat is er dan gebeurd?' De jongen begon onhandig te stotteren.: 'U, u..eh.., u hoort daar wel verder. Heus...' Bang en vragend keek Selma op naar Bram, maar hij schudde ter geruststelling met zijn hoofd, kneep daarbij even z'n ogen toe en tuitte tegelijk zijn lippen. Het kon immers heel goed een verrassing voor vaders verjaardag zijn, dat het joch niet mocht verklappen.

'Zullen we dan maar,' stelde de verpleger zonder enige geestdrift voor en begon langzaam, met de fiets aan z'n hand, in de richting van het kantoor te lopen. Selma kon geen woord meer uitbrengen en volgde met dichtgeknepen keel en lood in de schoenen, samen

met Bram, de jongen op een paar meter afstand. Met gebogen hoofd ging ze het restaurant voorbij. Ze zag niet dat vanwege het mooie najaarsweer de toegangsdeuren wijd open stonden, maar hoorde wel duidelijk het geroezemoes van de mensen die daarbinnen net zo onbezorgd met elkaar zaten te praten als zij gisteren ook nog tegen Aaron gedaan had. Aan hun vaste tafeltje bij het raam hadden ze gezeten, Aaron onafgebroken starend op zijn wekker tegenover haar. Honderduit keuvelde ze tegen hem over al haar ditjes en datjes van de voorbije week. Of hij luisterde en begreep wat ze zei, deed er allang niet meer toe. En ondertussen zat Bram, gezeten naast zijn vader, als altijd in de marges van een krant, die op tafel lag, wiskundige berekeningen neer te krabbelen. Ze sloot de ogen. God, was het nog maar gisteren.

Bram, die bij het passeren wel de kant van het restaurant opkeek, zag op de plek bij het raam waar anders zijn vader zat een jonge vrouw zitten met helblond, opgestoken haar. Heel vervreemdend vond hij het te zien dat het anders zo vertrouwde beeld van pa in dat hoekje bij het raam nu werd opgevuld door één of ander raar wezen. Ze kreeg hem in het oog en lachte al haar tanden naar hem bloot, waarop hij meteen zijn hoofd afkeerde. Met een vlugge blik opzij naar zijn moeder zag hij dat die naar de grond liep te staren en gelukkig die vrouw op vaders plaatsje niet gezien had. Typisch voor haar om dit anders direct als een voorteken te beschouwen dat vader er nooit meer zitten zou. Jiddisj bijgeloof, daar leed zijn moeder nog meer aan dan hij.

De verpleger met de fiets aan de hand keek even over z'n schouder of ze hem nog volgden en sloeg

toen rechtsaf een weggetje in. Dit pad, dat zich door een gemengd bos van grove dennen en lariksen kronkelde, leidde uiteindelijk naar een grote, open plek waar, omringd door een strak, groen tapijt van gras, het administratiegebouw stond. Voor Bram en Selma was het een bekende weg, de voorbije jaren hadden ze hier ettelijke malen samen met Aaron gewandeld omdat Selma zo graag dat administratiegebouw wilde bewonderen. Gebouwd in de 'Georgian Style' en de buitenmuren begroeid met groene klimop, had het veeleer het aanzien van een statig Engels landhuis dan van een kantoorgebouw. Aan weerskanten met buxus omzoomd en tegen de achtergrond van een woud van bomen, vond ze de aanblik ervan altijd sprookjesachtig mooi. Geen moment had ze kunnen voorzien dat het vooruitzicht dit gebouw te betreden haar zo kotsmisselijk maken zou.

Vlak voor de opengesperde entredeuren hielden ze stil. De jongen stalde zijn rijwiel in een fietsenrek, waarna hij met een vluchtige blik hun kant opkijkend: 'Hier is het,' mompelde en door de deuropening verdween. Selma en Bram volgden hem op de voet en betraden een enorme hal waar ze, na het zonnige licht van buiten compleet overvallen werden door een alom heersende duisternis. Bovendien was het er kil en de stilte intens, Selma rilde. Van de roze kleur op haar wangen was geen spoortje meer te zien. In-wit en koud tot op haar botten kroop ze dicht tegen Brams arm aan en samen volgden ze de jonge verpleger. Terwijl de jongen op zijn gympen met geluidloze tred over de marmeren vloer de hal overstak, echode het geklikklak van Selma's blokhakken dwars door de holle, lege ruimte heen. Dat Bram wat verstoord naar haar

schoenen liep te kijken, zag ze niet. Stijf hield ze haar ogen gericht op de rug met het witte T-shirt van de jongen voor hun. Hij sloeg een lange gang in waar het al net zo uitgestorven was als in de hal. De naamplaatjes op de deuren waar ze langsliepen gingen aan Selma voorbij, maar Bram las ze één voor één en stelde zich onderwijl voor hoe daar achter die potdichte deuren allemaal administratieve krachten in doodse stilte hun werk zaten te verrichten. Blijkbaar was men ook hier bekend met het gegeven dat slechts in opperste rust en stilte volledige concentratie te bereiken is, bedacht hij. Het was voor hem een hele geruststelling te weten dat het medische dossier van zijn vader door zulk serieus personeel werd beheerd. Hij zag de jongen bij de laatste deur aan het einde van de gang stilhouden. ‘Heb je de cadeautjes bij de hand?’ vroeg hij fluisterend aan Selma en gebaarde met z’n hoofd naar haar schouder-tasje. Ze keek verward naar hem op. ‘De cadeautjes, je hebt toch wel aan vaders pakjes gedacht?’

Ondertussen had de jongen al twee keer timide aangeklopt en bleef, met zijn blik op de grond gericht, staan wachten. Bram en Selma naast hem keken naar het blinkende, koperen bordje op de deur met de zwarte letters: ‘Directie’. Selma voelde haar hart bonzen in haar keel en toen op een derde klopje van de jongen een schor ‘Binnen!’ klonk, zocht haar klamme hand die van Bram.

‘Gaat u maar eerst,’ zei de verpleger beleefd terwijl hij de deur voor hen openhield. Selma aarzelde en blikte bang en onzeker op naar Bram, die over haar heen de grote vierkante kamer inkeek en murmelde dat hij zijn vader nergens zag. Schoorvoetend ging Selma toen maar als eerste, waarna ook Bram over de

drempel stapte. Verder gingen ze niet, samen bleven ze hand in hand verschrikt staan. Recht tegenover hen, voor een raam met dichtgetrokken, blauwe luxaflex zat achter een knots van een chroomkleurig bureau een lange, magere man van middelbare leeftijd met een benig gezicht, scherpe neus en een glimmend kaal hoofd. Selma herkende hem onmiddellijk, het was de vent die de taxi bij het station had ingepikt... Schichtig keek ze op naar Bram die haar met een kort knikje te kennen gaf dat hij ook gezien had wie het was en haar tegelijk met z'n ogen waarschuwde er niet over te beginnen. Ze zagen de directeur oprijzen uit zijn stoel en aan de blik waarmee hij hen opnam bleek duidelijk dat hij hen ook herkende. Met een schuin lachje begon hij: 'Wel, wel, ik geloof dat we elkaar vanmorgen al eerder gezien hebben, is het niet?' Hij schudde het hoofd en zei zoetsappig: 'Wat is de wereld toch klein. Had ik toen geweten dat u, meneer en mevrouw, de Blochs waren, had u uiteraard met mijn taxi kunnen meerijden. Maar...' Zijn hand met lange, knokige vingers waartussen hij een brandende sigaret geklemd hield, gebaarde uitnodigend naar twee donkerbruine leren fauteuils die voor zijn bureau stonden, 'komt u verder alstublieft, neem plaats, ze staan ervoor.'

'We blijven liever staan,' deelde Bram de man mee. 'Mijn moeder en ik zijn hierheen gebracht voor mijn vader en aangezien hij zich hier niet bevindt...'

De directeur nam een trekje van z'n sigaret en zei in een wolkje sigarettenrook: 'Nee, maar u bent er nu wel en daarom verzoek ik u nogmaals vriendelijk niet daar bij die deur te blijven staan en plaats te nemen.'

'Het enige wat wij willen weten is waar mijn man is,' legde Selma met onvaste stem uit. 'Aaron Bloch

heet hij en...'

'Jawel, ik weet dat meneer uw echtgenoot is. Ik zal u zo direct antwoorden, mevrouw Bloch, maar eerst wil ik graag dat u gaat zitten.' En met een quasi ontspannen lachje om zijn dunne lippen liet hij erop volgen: 'Dit praat zo ongemakkelijk, ziet u.'

Selma maakte Bram met haar ogen duidelijk dat ze toch maar de kamer moesten ingaan en moesten plaatsnemen. Hij schudde resoluut nee, maar toen zijn moeder bij hem vandaan liep kon hij niet achterblijven. Met grote tegenzin volgde hij haar de warme, bedompte kamer in en vervoegde zich naast de stoel waarin zijn moeder behoedzaam op het uiterste randje van het zitkussen plaatsnam. Ze trok haar grijze rok recht en legde haar marmerwitte handen verstrengeld op haar knieën. De directeur drukte zijn sigaret uit in de roestvrij stalen asbak voor hem op zijn bureau, ging zelf ook weer zitten en richtte vervolgens zijn waterig blauwe ogen vragend op Bram. 'Er staat daar nog een stoel hoor.'

'Ik sta hier prima zo,' zei Bram afgemeten. 'Dank u.' Hij zou blij zijn als z'n vader eindelijk eens binnenkwam, dan konden ze tenminste deze hoogst onaangename zitting onder voorzitterschap van dat kale ijskonijn opheffen en rap met z'n drietjes dit ongezonde rookhol verlaten en eindelijk gaan eten. De directeur keek op zijn polshorloge en trommelde vervolgens ongeduldig met zijn vingers op het bureaublad. Selma vroeg zich af waar ze in 's hemelsnaam op zaten te wachten, maar ernaar vragen durfde ze niet. Roerloos zat ze op de rand van haar stoel en hield haar blik op de witte knokkels van haar stijf gevouwen handen in haar schoot. Bram had zijn overjas losgeknoopt en stond

met de handen in de zakken van z'n zwarte bandplooibroek recht voor zich uit te turen naar de gesloten luxaflex voor het raam. De directeur zuchtte diep en keek maar weer eens op zijn horloge. De jonge, blonde verpleger naast zijn bureau hield zijn ogen angstvallig naar beneden gericht. De spanning was te snijden, de stilte geladen. Toen ging de deur open en Bram en Selma keken allebei met een ruk om. Een vrouw van middelbare leeftijd op Jezus-sandalen en gekleed in een slobberig, veelkleurig gewaad kwam gehaast de kamer binnen. 'Sorry hoor, ik wist niet dat het al zo laat was,' hijgde ze en vervoegde zich snel naast Selma's stoel. Ze streek haar halflange, kastanjekleurige haar achter haar oor en knikte Bram, die haar verhitte gezicht met gefronste wenkbrauwen stond op te nemen bij wijze van begroeting toe. Selma, die deze vrouw al jaren kende als Anna, de hoofdverpleegkundige van Aarons verpleegafdeling, voelde een zacht klopje op haar schouder en hief haar hoofd op. Met een klein, geforceerd glimlachje groette ze Anna terug. Anders waren zij en Anna altijd zeer spraakzaam tegen elkaar, maar nu wist ze niets uit te brengen. Anna trouwens ook niet, Selma hoorde haar zuchten.

'Goed, nu we er allemaal zijn...' begon de directeur en zag Bram z'n hoofd afwenden. 'Meneer Bloch, mag ik nu ook uw aandacht alstublieft?' Bram reageerde niet en leek geheel in beslag genomen door een grote, ingelijste zwart-wit foto aan de muur links van hem waarop de 18-jarige Prinses Wilhelmina met twee opgestoken vingers de eed op het koningschap aflegde. De directeur kuchte en richtte hij zich toen maar alleen tot Selma: 'Mevrouw Bloch, mag ik mij eerst aan u voorstellen, ik ben dokter van Ankeren en ik ben de

geneesheer-directeur van dit ziekenhuis. Anna kent u natuurlijk al,' hij knikte naar de vrouw naast Selma haar stoel, 'het hoofd van meneer Bloch's afdeling. Daar staat Jochem,' zei hij en gebaarde opzij naar de jongen met de goudblonde krullen naast zijn bureau die zijn ernstig blauwe ogen heel even naar Selma opsloeg en ze toen meteen weer op de parketvloer richtte. 'Hem heeft u waarschijnlijk net voor 't eerst ontmoet. Hij werkt nog maar pas bij ons. Hij is bij dit gesprek uitgenodigd omdat hij vanmorgen als eerste bij het ongeluk met uw man was.'

In de ijzige stilte die volgde verplaatste Bram z'n blik van de foto naar de jongen die hem niet durfde aan te kijken en schoten Selma's ogen vol paniek van de directeur naar Anna naast haar. 'Ongeluk? Wat was er dan met mijn man.'

'Uw man, mevrouw Bloch,' sprak de directeur op deelnemende toon, 'en ik vind het vreselijk u dit bericht te moeten vertellen, maar uw man is vanochtend overleden.'

Selma's handen vlogen naar haar mond, haar gezicht vertrok van pijn. 'Oh nee,' kermde ze, 'nee, nee, alstublieft.' Hevig schuddend met haar hoofd smeekte ze: 'Niet Aaron...'

Bram staarde de directeur, die nerveus in zijn colbertzak tastte naar zijn sigaretten, met verbijstering aan en toen hij de man op spijtige toon hoorde zeggen: 'dat het helaas niet anders was', sloot hij de ogen en boog diep verslagen zijn hoofd. 'We hadden vader nooit hierheen moeten brengen,' hoorde hij zijn moeder wanhopig kermen, 'we hadden hem thuis, bij ons, moeten houden, Bram. Nou zie je...'

'Uw man was daarvoor toch te ziek, mevrouw Bloch,'

wierp de directeur op vriendelijke toon tegen. 'U heeft er heus goed aan gedaan hem hier te laten verzorgen.'

'Waarom is hij dan gestorven,' riep ze uit. 'Waarom?' Ze kromp ineem en barstte in een hartverscheurend gehuil uit. 'Toe maar, laat maar komen,' zei Anna zachtjes. Geknield zat ze naast haar en streek met haar hand over Selma's rug. Lijkbleek richtte Bram zich tot de directeur.

'Hoe, waaraan is mijn vader...'

'De toedracht van uw vaders dood is tot mijn spijt zeer schokkend, ben ik bang,' zei de directeur langs hem heen kijkend. 'Hij heeft, om precies te zijn, de sneltrein van zeven voor tien een einde aan zijn leven laten maken.'

Bram sperde zijn ogen open en versteende. Selma schoot omhoog en hapte naar adem: 'O mijn God!' Anna wilde haar naar zich toetrekken, maar Selma wankelde naar Bram en greep zich vast aan zijn bovenarmen. Ze drukte haar gezicht tegen zijn borst en riep huilend in onsamenvhangend jiddish om God's hulp. Hij keek op haar neer, op zijn ontroostbare moeder, z'n armen als verlamd langs z'n lichaam en sprak met gebroken stem: 'De Nazi's hebben hem vermoord, ze hebben hem alsnog te pakken gekregen.' De kleur van zijn gezicht zag net zo blauwwit als de rook die omhoog kringelde van de nieuwe sigaret die de directeur had aangestoken.

'Als u dit straks nog met u mee naar huis wilt nemen,' zei deze terwijl hij uit de lade van zijn bureau Aarons onafscheidelijke wekker tevoorschijn haalde en omhoog hield. 'Het lag nog in de berm bij het spoor.'

Negen maanden later

In de nacht van maandag 3 juli werd Bram doornat wakker uit een bange droom. Hij had weer eens in stromende regen door een eenzaam bos vol zwammenwoekering en zwartgeblakerde bomen rondgedwaald op zoek naar vader. Het was een vaak terugkerende droom waarin hij tenslotte z'n vader vond in een onpeilbaar diep graf. Aan de rand van dat gapende gat in de grond wilde hij Kaddisj voor hem zeggen, maar uit zijn geopende mond kwamen louter versmoorde geluiden. Of., vaag kwam het hem voor dat z'n droom deze keer iets anders verlopen was. Er zweefde hem een beeld voor de geest van dat graf en hij wist ineens dat hij niet zijn vader maar zichzelf daar in de diepte had zien liggen.

Er trok een huivering door hem heen en hij draaide zich vlug op z'n zij. Hij moest deze droom onmiddellijk uit z'n hoofd zetten, er niet meer aan denken en nu vlot weer zien in te slapen. 't Was nog maar kwart voor vier, zag hij op de digitale wekker naast zijn bed en hij had zijn slaap hard nodig. Was een gezonde nachtrust in de tijd dat hij nog op de universiteit werkte van belang, nu hij zich alle dagen thuis achter z'n bureau wijdde aan een mathematisch werk van exorbitante moeilijkheid, diende hij meer dan uitgerust en

verkwikt te zijn wilde hij gedurende de dag ook maar enige kans op succes maken. Nadat hij z'n kussen goed onder z'n hoofd had getrokken, nestelde hij zich in de foetushouding, sloot z'n ogen en trachtte uit alle macht de slaap te hervatten. Maar een tien minuten later sliep hij nóg niet en hij voelde dat het gedaan was met zijn nachtrust. Hij had het ook akelig warm. De warmte die overdag buiten zinderde maakte de nachten op zijn kamer benauwd en drukkend. Zuchtend rolde hij op z'n rug, wierp het enkele laken van z'n naakte, bezwete lichaam en vouwde z'n armen onder z'n hoofd. Om de tijd te doden besloot hij maar wat te gaan liggen denksporten met priemgetallen. Het eerste getal dat hem te binnen schoot was 1234567891. 'Nu nagaan of dit al dan niet een priemgetal is,' dacht hij. Dat het niet deelbaar was door twee, noch door 3 of door 5, 7, 11, wist hij in een mum en met de wat grotere getallen als 563 en 859 ging het delen ook nog redelijk vlot. Om echter te weten of 1234567891 deelbaar was door 1627, daarvoor had hij al zijn aandacht nodig en juist op dat moment klonk er gestommel aan de andere kant van de muur. Op slag verloor hij z'n concentratie, met dank aan zijn moeder die zonodig d'r bed afmoest en in het donker zeker ergens tegenaan knalde. Waarom maakte ze ook geen licht? Via het dunne wandje dat hun slaapkamers scheidde ving hij iedere voetstap die ze zette, elk geluidje dat ze maakte op. Heel irritant. Nu hoorde hij de kraan lopen, nam ze zeker een bekertje koud water tegen de warmte, had ze daar dus, evenals hij, last van. Maar waarom bleef ze dan niet rustig op bed liggen in plaats van door d'r kamer te banjeren, deed hij toch ook? Elke stap van haar klonk hem als gebonk in de oren en hij lag zich te verbijten dat ze geen enkele moeite deed zachtjes

te lopen. Ze stond blijkbaar bij het raam nu, want hij hoorde haar de gordijnen openschuiven. Zeker om in de achtertuin van de benedenburen te koekeloeren waar het nu wonder boven wonder uitgestorven was. Terwijl hij gisteravond nog zo stellig had verwacht, dat die lui van beneden daar in de tuin de hele nacht zouden doorhalen. Wel, wel, waren ze dus uiteindelijk toch d'r nest ingerold, ongetwijfeld met de bevriende consorten waarmee ze gister de ganse avond zijn broodnodige rust hadden versjteerd. Pal na het avondeten, uur of zeven, hij had juist achter zijn bureau z'n werk hervat, waren ze neergestreken achter hun stinkende barbecue in de tuin en vanaf dat moment was de ellende begonnen. Al direct had hun schreeuwerige manier van converseren hem hogelijk geïrriteerd. Hij was naar het raam gelopen en had daar buiten een afzichtelijk tafereel aanschouwd, hij kon er nog van gruwen. Twee kerels met commandokapsels en beiden gehuld in strakke, felgekleurde zwembroekjes hingen luid lallend onderuit gezakt in hun tuinstoel, een flesje bier bungelend in de hand, terwijl bij elk een giechelende, geblondeerde del met vetrollen en blote borsten op schoot zat. Het kabaal was niet van de lucht en hij wist meteen al dat het in de loop van de avond alleen maar zou toenemen. Want, ofschoon dat soort leeghoofdige dertigers nog te stom was om voor de duvel te dansen, het voerde overal het hoogste woord en zorgde derhalve alom voor geluidsoverlast. En hij had gelijk gekregen ook, want naarmate de avond vorderde nam hun luidruchtigheid alleen maar toe. Op 't laatst kon hij zich totaal niet meer concentreren op zijn berekeningen, hij was opgestaan en had door het open raam met bescheiden stemverheffing naar beneden geroepen of ze s.v.p. hun tuin wilden verlaten om hun drinkgelag

in de kroeg, waar het thuishoort, verder voort te zetten. Maar in plaats van excuses voor de overlast waren ze op zijn volkomen legitieme verzoek in een hysterisch gegier losgebarsten. Met twee propfen watten in z'n oren had hij zijn werk hervat en achteraf gezien was het pure mazzel dat hij bij het naar bed gaan zo hondsmoe was geweest dat ie dwars door dat burengerucht heen in slaap gevallen was.

Warempel, ma kreeg onderhand ook door dat zelfs het soort als van beneden aan nachtrust deed, want ze schoof het gordijn weer dicht. Tot zijn grote opluchting klonk het volgende moment het bekende gekraak van haar bed. Met gespitste oren bleef hij nog een poosje liggen luisteren of ze zich toch niet zou bedenken en weer zou opstaan, maar dat deed ze wijse-lijk niet. Nu de stilte was weergekeerd hervatte hij de ingewikkelde deling van daarnet. Hij raakte er lekker mee op dreef en was nog maar een fractie verwijderd van de uitkomst, toen hij finaal de draad kwijtraakte door een klagerig vioolspel dat in de kamer naast hem klonk. Als door een wesp gestoken schoot hij rechtop, maar hoewel het vioolspel alweer verstomde bleef hij met de gebalde vuist, waarmee hij tegen de muur had willen bonken, in de aanslag gespannen afwachten of zijn moeder niet bezig was een andere radiozender te zoeken. Het bleef echter stil aan de andere kant van de muur en hij ging weer liggen. Maar gerust was hij er niet op. Hij kon het niet laten om gespannen te blijven luisteren of z'n moeder niet opnieuw hinderlijke geluiden begon te maken. Na wat heen en weer gewoel draaide hij zich met veel gezucht op z'n rug en bleef languit liggen. Gottegot, wat een nacht... Waarom hij ook zo'n hinder van de warmte had, begreep hij niet. Hij bevoelde zijn vochtige, behaarde borst, zo transpireren deed hij anders nooit. De voorafgaande nachten

waren niet minder broeierig geweest en toch had hij er lang niet zo'n last van gehad als nu. Hij voelde zich koortsig zelfs, misschien h  d ie ook wel koorts. Ongerust nam hij z'n pols op, maar die klopte normaal, zoals dat hoorde. Toen tastte hij met de rug van zijn hand z'n voorhoofd en daarna z'n wangen af. Nee, hoewel zweterig voelde zijn huid koel. Hoe wonderlijk, vond hij, binnenin zijn lichaam gloeide het alsof hij veertig graden koorts had maar aan zijn beschermende buitenlaag te oordelen had hij gewoon 36,8, hooguit 37  . Na hierover wat gefilosofeerde te hebben kwam hij tot de conclusie dat dit verschijnsel wellicht toch niet zo ongerijmd was als het leek, want hieruit viel namelijk op te maken dat juist in hun onderlinge tegenstelling gevoel en lichamelijkheid iets van hun saamhorigheid manifesteren. 'Als een mens er weet van heeft dat hij een lichaam is,' redeneerde hij bij zichzelf, 'kan hij zich tegelijk bewust worden ook gevoel te zijn. En in omgekeerde richting geldt uiteraard hetzelfde. Wel,' besloot Bram hierop, 'dan moesten we die eenheid nu maar eens in diepe rust zien te brengen.' Hij sloot zijn ogen en vestigde met beide handen op zijn buik al zijn aandacht op zijn buikademhaling, maar voor hij 't wist lag hij alweer aan 1234567891 en de onafgemaakte deling van daarnet te denken. Met een gesmoorde kreet van ergerlijke onmacht gooide hij z'n benen over de rand van z'n bed en stond op. Voorzichtig schuifelde hij in het donker door zijn kamer naar het venster, schoof de gordijnen opzij en zette het raam wagenwijd open. 'Ah, hier is het ten minste goed toeven,' verademde hij terwijl hij zijn bezwete lichaam laafde aan de naar binnenstromende nachtkoelte. Met de armen achterin zijn nek gevouwen rekte hij zich eens flink uit en snoof een volle teug buitenlucht op. Zich weldadig koelend aan het open venster tuurde hij naar de zwarte hemel

die zwaar bewolkt was. Geen ster te zien, of nee, het zat toch niet helemaal dicht. In de verte flonkerde een enkele ster, een schitterend licht dat brandde als een bleek gelaat tussen het zwart. Terwijl Bram er als ge-biologeerd naar stond te staren voelde hij ineens in een zucht iets onzichtbaars aan hem voorbijgaan en hoorde in een zacht gefluister: 'Gebensjt zal je zijn, mijn zoon.' Hij sperde zijn ogen wijdopen: 'Pa?' vroeg hij zachtjes, 'ben jij daar?' Er kwam geen antwoord. 'Vader..?' Onbeweeglijk en met al z'n zinnen luisterde hij naar de stille duister om hem heen. Op dat ogenblik zag hij in het donker een licht aanflitsen, aan de overkant in één van de huizen had iemand een lampje aangedaan en deed dat nu weer uit. De fonkelende ster was, zo zag hij omhoogkijkend, eveneens verdwenen. Peinzend draaide hij zich af van het raam. Hoe fluis-terend zacht ook uitgesproken, hij had vaders zegen duidelijk vernomen. Net zoals vroeger had vader hem zojuist gebensjt. Als hij het als kleine jongen ergens moeilijk mee had, dan legde pa z'n handen op z'n ge-bogen hoofd, prevelde een Hebreeuws schietgebedje en zond hem met een zoen op het voorhoofd gesterkt weer heen. Zo voelde hij zich nu ook, vol kracht en ge-laden met energie. Tegenover hem zag hij in het don-ker de contouren van zijn notenhouten bureau, daar-op lag zijn levenswerk, zijn plan van onbeschrijfelijke grootheid. Vader moet hebben geweten hoe ik met de uitvoering van fase 1 in het slop ben geraakt, dacht hij. De hemel weet dat mijn wiskundige zoektocht wel wat nieuwe inspiratie kan gebruiken en daarom heeft hij mij zijn zegen geschonken. 'Baroech hasjem' klonk het vanuit het diepst van zijn hart en gestuurd door een onbedwingbare drang aan het werk te gaan, stak hij linea recta van het raam over naar zijn bureau.

2

Al die tijd dat Bram hard aan het werk was, had Selma op bed liggen luisteren naar de stilte die nu verstoord werd door het hartverscheurende gehuil van een pasgeboren baby. Het gekrijs kwam van beneden uit de tuin en ze vermoedde dat dit de baby was van het geboortekaartje dat ze een paar weken geleden van de benedenburen had ontvangen. De kersverse ouders wilden zeker na hun bacchanaal in de tuin van vannacht uitslapen en hadden hun huilende kind voor 't gemak maar buiten gezet. Dergelijk onverantwoordelijk gedrag kon je van zulk soort mensen verwachten, dacht ze, 't was ook eigenlijk geen stel voor een kind. Bram had zich laatst ook al afgevraagd wat er van dat kind terecht moest komen. Of nee, 'wat er van die epsilon terecht moest komen' had hij gezegd. Bram noemde kinderen nooit kinderen maar 'epsilons' naar de Griekse letter die door mathematici gebruikt wordt voor zeer kleine getalletjes.

Blijkbaar was het moederinstinct van buurvrouw Ineke minder beneveld dan ze gedacht had, want Selma hoorde haar de baby in de tuin sussend toespreken en het krijsende kind mee naar binnen nemen.

De rust in haar kamer was weergekeerd en Selma drukte de radio aan voor het nieuws van zeven uur. Het monotone stemgeluid van de nieuwslezer begon met melding te maken van talloze gewonden ten gevolge van een kettingbotsing op de A-2. Vervolgens berichtte

hij dat er gevaar dreigde voor bos- en duinbranden op de Veluwe nu de heersende droogte alsmaar aanhield. Volgens het KNMI zou de bewolking van vanochtend in de loop van de dag plaatsmaken voor de brandende zon en zou de hittegolf, die Nederland al dagenlang teisterde, voorlopig nog wel aanhouden. Onmiddellijk zette Selma de radio uit en bleef als lamgeslagen liggen. Wat een afschuwelijk vooruitzicht deze ondraaglijke warmte nog dagenlang te moeten verduren. Ze voelde zich toch al zo uitgeput. God mocht weten hoe ze vandaag en de rest van de week door moest komen. Er viel haar een gezegde in uit 'Positieve Tips die Jouw Leven Veranderen', een boekje dat ze onlangs geleend had uit de bibliotheek: 'Zie je op tegen de dag van vandaag? Kijk dan vooruit naar de dag van morgen en van overmorgen, want zodra je vooruitkijkt valt alles mee.' Goeie hemel, vooruit kijken, als ze vooruitkeek stikte ze ter plekke. Op het moment dat ze het las had ze het nog wel zo'n troostrijk zinnetje gevonden, maar in feite was het niets meer dan een inhoudsloze wandtegelwijsheden, zoals eigenlijk dat hele boek een prul was, niks had ze aan al die zogenaamd diepzinnige raadgevingen. Terwijl die mollige meid met dat vuurrode haar van de bibliotheek er nog wel zo laaiend enthousiast over had staan opgeven. Op Selma's vraag, vorige week in de bieb, of en waar ze lectuur kon vinden over slapeloosheid, had dat kind als eerste het boek 'Positieve Tips' uit de kast gepakt en haar met klem aangeraden het te gaan lezen. De adviezen daarin, zo had ze Selma bezworen, boden uitkomst voor talloze problemen. 'Depressies, faalangst, stress,' had ze op haar vingers afgeteld, 'werkelijk, mevrouw Bloch, volg de lessen die hierin staan en u voelt zich binnen afzienbare tijd een herboren mens.' Nebbisj, als ze het boek terugbracht zou ze haar zeggen dat ze 't maar een plek moest geven

onder de rubriek 'leugen en bedrog', zoals Bram, toen hij alleen al de titel zag, geoordeeld had.

Ze moest maar eens gaan douchen, dacht ze, hopelijk knapte ze daar wat van op. Moeizaam kwam ze omhoog en nadat ze op de rand van haar bed moed had zitten verzamelen, stond ze op en sjokte op haar iele beentjes van haar kamer naar de aangrenzende badkamer. Daar trok ze haar nachthemd uit en stapte onder de douche. Terwijl ze met gesloten ogen de lauwe waterstralen rijkelijk over zich heen liet stromen, voelde ze pas werkelijk hoe moe ze was.

Ze had het gevoel dagen achtereen te kunnen slapen, als ze maar eens één nacht sliep als vroeger. Tot de dag dat Aaron stierf had ze altijd kunnen slapen als een roos. Haar gedachten dreven onwillekeurig terug naar de sterfday van haar man, naar het moment dat ze 's ochtends wakker werd en toen al direct zo'n onbestemd en onrustig gevoel had gekregen. In plaats van zich erop te verheugen Aaron zijn cadeautjes te gaan brengen en met hem zijn verjaardag te vieren was ze met de zenuwen op haar maag naar Boszicht gegaan. Had ze die ochtend dat benauwde voorgevoel niet genegeerd maar adequaat gehandeld, had ze de verpleging van Aarons afdeling gebeld hem binnen te houden tot zij en Bram er waren, dan had Aaron nu nog geleefd. Als zij... Snel draaide ze de kraan dicht, stapte onder de douche vandaan, griste de handdoek van het rek en drukte haar gezicht erin. Secondenlang bleef ze zo staan en hervond in die tijd goddank weer de controle over haar gedachten. Daarna droogde ze zich af, trok haar b.h. en een schoon onderbroekje aan en voelde zich van deze bezigheden alweer zo vermoeid dat ze, terug op haar kamer, neerplofte in het rotanstoeltje bij haar toilettafel. Dunne straaltjes zweet sijpelden onder haar oksels naar omlaag. Ze streek over haar maag, het

weeë, misselijke gevoel dat ze daarnet onder de douche gekregen had zat er nog steeds. En dan te bedenken dat ze straks ook nog naar Muiderberg moest, vreselijk. Zelf zou ze er met deze hitte beslist niet heengegaan zijn, maar omdat ze met haar vriendin Bonny Cohen had afgesproken, moest ze wel. 'Zo sneu Sel dat je altijd alleen naar Aarons graf moet,' had Bonny laatst gezegd en had zich prompt als gezelschap opgedrongen. Terwijl er voor haar niks sneus aan was. Zij had er juist behoefte aan daar alleen bij Aaron te zijn, het hielp haar als ze tegenover Aaron haar zo bezwaarde hart kon luchten. Maar ze had het niet kunnen opbrengen Bonny dit allemaal uit te leggen en nu zat ze er aan vast. Met Bonny erbij zou er van enig samenzijn met Aaron natuurlijk geen sprake zijn. Moest ze straks in die hitte naar Muiderberg en daar dat hele eind de joodse begraafplaats overlopen naar zijn graf, enkel en alleen om samen met Bonny een steentje te gaan leggen op Aarons metseiwe. Vervolgens konden ze daarna die hele rit weer terugmaken. Selma schudde haar hoofd, 't was eigenlijk van de zotte om deze hele onderneming door te laten gaan, waarom belde ze Bonny niet af? Tegelijkertijd wist ze dat dit makkelijker gedacht dan gedaan was. Haar vriendin liet zich door zoiets als het weer echt niet afzeggen, die liet zich sowieso nooit ergens van weerhouden, bij Bonny ging altijd alles door. Die was nooit ziek en altijd overal voor in. Zij, Selma, was de eeuwige uitjesversjteerder volgens Bonny, omdat ze zich vaak niet jofel, niet lekker voelde en afbelde. Maar wat kon zij eraan doen? Bonny had haar trouwens vorige week ook nog gezegd dat ze eruit zag als een wandelend lijk, van de afzegging deze keer zou ze dus niet raar opkijken. Ze kon nu beter maar meteen gaan bellen, dan was ze d'r af. Toch aarzelde Selma omdat het net pas zeven uur was geweest. Maar

ach, Bonny was een ochtendmens, wist ze, die zou daar vast niet moeilijk over doen. ‘Hup,’ spoorde ze zichzelf aan, straks bedacht ze zich nog. Van haar kamer liep ze met snelle pasjes via de gang de woonkamer in. Behoedzaam, om Bram niet wakker te maken, deed ze de deur achter zich dicht en liep naar het tafeltje bij het raam waarop de telefoon stond. Ze greep de hoorn en draaide Bonny’s nummer. Gespannen luisterde ze hoe de telefoon aan de andere kant van de lijn overging en hoopte maar dat Bonny zou opnemen.

‘Cohen,’ bromde het in haar oor. Verdorie, toch David. ‘Goeiemorgen David,’ sprak ze zo opgewekt mogelijk. ‘Met Selma, hoe is het?’ Geen sjoege, ze hoorde enkel Davids bronchiale ademhaling en haastte zich uit te leggen: ‘sorry dat ik zo vroeg bel, maar Bonny zou straks hierheen komen en ik wil, omdat het zo warm is, liever...’

‘Bon! Bonny!’ riep David dwars door haar heen en zei, toen hij de hoorn aan zijn vrouw doorgaf, op duidelijk verstaanbare en misprijzende toon: ‘Je vriendin, iets over het weer.’

‘Hé Sel, da’s ook toevallig! Loop ik net te denken dat het zo’n mazzel is dat je vandaag niet met die snikhete bus en trein naar Muiderberg hoeft en dan bel jij. Toch niet echt om over het weer te beppen hè, mag ik aannemen,’ lachte Bonny.

Selma’s zweterige hand omklemde de hoorn wat vaster. ‘Nee,’ antwoordde ze benepen, ‘t enige is wel dat ik met deze hitte...’

‘k Heb zo’n zin in vanmorgen,’ onderbrak Bonny haar doodleuk. ‘Voor jou ook eens heerlijk om met mijn trouwe Peugeotje tot helemaal voor de ingang van de begraafplaats gereden te worden. En wat zo heerlijk is, is dat we het dakje kunnen openschuiven en zo, met onze haren in de wind, over de A-1 naar Muiderberg

tuffen. Echt een mechaje met deze warmte. Wat wil een mens nog meer?’

Selma beseftte niet meer terug te kunnen en zuchtte: ‘Och, ja.’

‘Nou, erg enthousiast klink je niet.’

Er viel een ongemakkelijke stilte. ‘Als je soms liever hebt dat ik niet meega,’ zei Bonny verongelijkt, ‘en liever het openbaar vervoer neemt. Je belde zeker om de afspraak af te blazen.’

‘Ach toe. Nee hoor, ik wou alleen even weten hoe laat we ook weer afgesproken hadden,’ loog Selma snel.

‘Oh. Nou om half tien zou ik bij je zijn, maar ik heb het huis al bijna op orde dus wat mij betreft kunnen we ook om negen uur afspreken. Gaan we gewoon wat eerder. Gaat die eeuwige jesjiewebocher van jou vandaag ook eens mee?’

‘*Bram* bedoel je.’ Selma kon die flauwe bijnaam voor haar kind niet uitstaan. ‘Nee, natuurlijk niet, Bram komt daar nooit, alsof jij dat niet weet. En je moet er ook eens mee ophouden hem zo te noemen. Je laat het om hem als je hier straks bent, zo te begroeten hoor!’ Bram zou ongemeen fel tegen Bonny uitvallen, dat wist Selma zo al, hij kon haar toch al niet luchten of zien en als ze ergens niet op zat te wachten dan was het wel op commotie in huis.

‘Nou, tot straks dan Sel,’ klonk Bonny opeens gehaast omdat David op de achtergrond begon te brullen dat hij iets niet kon vinden. ‘Negen uur dus,’ riep ze nog en verbrak subiet de verbinding.

Selma gooide de hoorn op de telefoon. Ze kon zichzelf wel wat doen, het enige wat ze uiteindelijk met dat stomme bellen bereikt had was dat Bonny nu nog eerder kwam. En haar kennende stond ze dik voor negenen op de stoep, moest ze nog opschieten ook!

3

Met een mies gezicht staarde Bram neer op z'n bureau waar het bezaaid lag met mathematische berekeningen en opengeslagen wiskundeboeken. Ondanks vaders zegen was hij, nu twee uur later, nog geen stap verder gekomen. Al z'n berekeningen waren op niks uitgelopen, zo ook de berekening die voor hem lag en die al bij aanvang fout dreigde te gaan. Met een diepe zucht nam hij het vel papier met de som ter hand en gruwde al na één oogopslag: 'Foeilelijke mathesis, weg ermee!' Ogenblikkelijk verfrommelde hij het papier en zwiepte de prop over z'n schouder de kamer in. Nadat hij, om ruimte te maken, de gehele papierwinkel voor zich met één armbeweging opzij had geschoven, haalde hij uit de bovenste bureaula een onbeschreven A-viertje en legde dat voor zich neer. Voor het ontbijt, over een klein uurtje, zou hij nog eenmaal een poging wagen, sprak hij met zichzelf af. Om z'n concentratie te hervinden bleef hij roerloos minutenlang zitten staren naar dat blanco vel. Toen nam hij zijn gouden vulpen op, boog zich voorover in het schijnsel van zijn bureau-lamp en begon aan een nieuwe algebraïsche vergelijking. Het zacht krassende geluid van zijn schrijvende pen op papier klonk rustig en gelijkmatig. Vloeiend ging de berekening over op een tweede vel. 'Tot dusver klopt alles wonderwel,' dacht hij en had daar even later

alweer spijt van, want iets verderop kwam de eerste doorhaling. De vrees dat ook deze vergelijking, evenals alle voorgaande, zou ontaarden in een onlogische, onsamenhangende algebraïsche brei verdween echter snel, omdat het foutje eenvoudig viel te herstellen. Het was dus nog niet gezegd dat ook deze berekening een dramatisch verloop zou hebben en hij kromde zich nog dieper over zijn werk. Dat dit eerste foutje wel degelijk de voorbode was van een hopeloze strijd, bleek naarmate hij verder kwam. Met kleine zweetdruppeltjes op zijn voorhoofd vocht hij verbeterd voort om de vergelijking kloppend te krijgen, doch telkens wanneer hij dacht een deel rond te hebben, veroorzaakte dat verderop in de som juist weer nieuwe moeilijkheden. Een half uur later had hij zich helemáál vast gerekend, hij kon geen kant meer op en capituleerde door zijn pen met een driftige zwaai uit z'n hand op z'n bureau neer te gooien. 'Verdomme,' sissend smet hij z'n bril erachteraan en wierp zich achterover tegen de rugleuning van zijn bureaustoel. Wild en hardhandig streek hij zijn verwarde, ongekamde haar naar achteren en met een harde klap op het lichtknopje van de bureaulamp sloeg hij het helle licht naast zich uit. Hij liet z'n hoofd hangen en keek verslagen neer op zijn gevouwen handen in zijn schoot. De vraag wat hij in godsnaam fout deed schreeuwde binnenin hem wanhopiger dan ooit om een antwoord.

Wat zag hij toch aldoor over het hoofd? Dat was het allerergste, hij miste iets cruciaals en wist niet wat. Een dolende was hij in de door hemzelf gecreëerde wiskundige wildernis en elke poging daarin een uitweg te vinden liet hem alleen maar verder verdwalen. Al zijn macht aan kennis bleek ontoereikend om zich hieruit

te bevrijden, meer dan ooit had ie de hulp nodig van zijn intuïtieve geest. En ook die liet hem al maanden volkomen in de steek. Na eerst de lente kende ook de zomer tot nu toe enkel treurigstemmende tegenslagen. Hij hief langzaam zijn hoofd op en dacht, met de ogen gesloten, vol weemoed terug aan vorig jaar oktober, toen hij, na zijn plan van onbeschrijfelijke grootheid te hebben uitgedacht aan het werk toog met Fase 1 van het plan, het vinden van één van de meest onvindbare formules ter wereld. Het begin verliep wonderwel, inzichten welden als heldere druppels in hem op en alles wat hij berekende bleek ogenblikkelijk juist en logisch. Alles klopte en elke nieuwe dag toog hij vol passie en overtuiging aan de arbeid. Hoe schrill stond dat in contrast met de verwarring en wanhoop waarmee hij zich nu door de berekeningen heen sleepte. Deze lijdensweg duurde voor zijn gevoel al een eeuwigheid, terwijl in werkelijkheid het begin ervan lag op 5 februari jongstleden. Op die dag had ie z'n laatste glorieuze doorbraak bereikt. Hij zag zich nog in euforische toestand als een mesjoggene hier op z'n kamer staan jubelen. Volkomen door het dolle heen en in de stellige overtuiging dat hij binnen een paar dagen één van de meest baanbrekende formules uit de wiskundige geschiedenis zou hebben gevonden, had hij de handen ten hemel geheven en had: 'Met Pesach in Jeruzalem!' uitgeroepen. Stommer kun je 't niet bedenken, dacht hij hoofdschuddend. Hiermee had hij het onheil over zich afgeroepen want nadien, na die 5^e februari, had ie enkel nog gefaald. 'Hoogmoed komt altijd voor de val,' murmelde Bram en knipte met een diepe zucht zijn bureaulamp maar weer aan. Met stoel en al rolde hij naar opzij tot hij recht achter zijn computer kwam te

zitten en drukte op de spatiebalk van het toetsenbord. Het donkere scherm lichtte op en toonde een ingewikkelde wirwar van algebra en Griekse lettertjes. Terwijl hij met behulp van de computermuis de vergelijkingen één voor één over het scherm voorbij liet trekken, telde hij nog steeds minstens elf verbindingsschakels nodig te hebben. Elf logische algebraïsche schakels om deze losse vergelijkingen met elkaar te verbinden tot een alomvattende formule... en hij was al ruim vier maanden onafgebroken en tevergeefs bezig met het zoeken van nog maar de eerste schakel. 'Hopeloos,' verzuchtte hij en bedacht dat zijn zo verlangde deadline volstrekt onhaalbaar was geworden.

'Geen Pesach in Jeroesjalaiem volgend jaar zelfs,' mompelde hij met een zuur vertrokken gezicht. Z'n tijdschema had hij veel te optimistisch en daardoor veel te krap ingeschat. Dit was een lelijke streep door de rekening, niet enkel voor moeder en hem, maar voor het gehele joodse volk. De bedreigende situatie voor Israël noopte tot haast, veel meer tijd om te blijven doorzoeken naar zijn ontbrekende schakels had hij simpelweg niet. Nerveus streek hij door z'n haren, die tijdsdruk, die eeuwige tijdsdruk. Zijn blik ging naar de steen die op de hoek van zijn bureau lag, een brok donkergrijze, granietachtige gneis, bespikkeld met veldspaat. Deze steen had hij eens tijdens een wandelpauze op een congres in Canada opgeraapt uit een rivier, de Acasta rivier in de Northwest Territories en volgens een Canadese collega die met hem meeliep was de steen afkomstig uit een rotsformatie van ruim vier miljard jaren oud. Bram voelde altijd een zekere rust over zich komen bij de gedachte dat in die vier miljard jaren hele continenten uit elkaar

gerukt en verschoven waren, terwijl de atomen waaruit dit gesteente was opgebouwd al die tijd niet van elkanders zijde geweken waren. De tijd had op deze steen geen enkele invloed gehad en eigenlijk zou hij zich evenmin door de tijd gek moeten laten maken, want haast, dat wist hij maar al te goed, was absoluut dodelijk wanneer er een echt probleem overwonnen moest worden. Peinzend stond hij op en begon door z'n kamer te ijsberen. De vrees voor tijdnood had hij een veel te grote rol laten spelen in z'n aanpak van werken. Veel te vaak had hij zijn toevlucht gezocht tot wiskundig routinedenken en had de mathematische methodes, waarmee hij gepoogd had zijn probleem te ontrafelen, lang niet zo streng toegepast als wel zou moeten. Ongehoord schlemielig dat hij nu pas inzag hoe belangrijk het was om bij een ingewikkeld werk als het zijne zonder deadline als zwaard van Damocles boven het hoofd te kunnen doorwerken. Geen wonder dat niet één wiskundige methode tot de synthese van zijn formule had geleid. Hoewel... Hij bleef staan en fronste, deze conclusie ging toch ergens mank. Zijn gehaaste, ondoordachte manier van werken verklaarde weliswaar waarom hij geen elf verbindingsschakels had weten te berekenen, maar dat geen enkele methode, hoe summier ook toegepast, hem zelfs maar in de buurt van één verbindingsschakel had gebracht? Hij schudde bedenkelijk z'n hoofd, nee, dat was en bleef hoogst vreemd. Bestond de methode die hij nodig had überhaupt wel?

Het was een min of meer terloopse, niet serieus bedoelde vraag, maar hij bleek essentieel. Heel langzaam zeeg hij neer in zijn bureaustoel en voelde in zijn borst iets samentrekken, z'n hand greep ernaar. 'Grote go-

den,' prevelde hij vol ontzetting, 'dat kan ook nog. Dat ik niet verder kom, omdat de techniek die ik nodig heb nog niet bestaat. De wiskunde kan nog helemaal niet toe zijn aan mijn formule en,' hij slikte, 'is dat misschien pas in de volgende eeuw.'

Verslagen keek hij naar zijn onvoltooide werk op het computerscherm en fluisterde: 'Zit ik wel op het goede spoor, maar leef ik in de verkeerde eeuw.' Met de handen voor zijn gezicht kromp hij ineen. 'Vader, laat het alsjeblieft niet zo zijn,' smeekte hij. 'Laat mij mijn formule vinden, zonder dat zal ik nimmer in staat zijn ons geliefde Israël te bevrijden van zijn vijanden en wordt mijn gezworen belofte aan jou een leugen. Zonder formule ben ik gedoemd mijn plan van onbeschrijfelijke grootheid los te laten en wat moet ik dan? Het is de verwezenlijking van dit plan dat mij na jouw dood staande houdt, het bepaalt mijn gedachtewereld en mijn dromen. Een breuk met mijn missie is een breuk recht door mijn hart. Vader, doe mij dat niet aan!'

Toen Bram de handen voor z'n gezicht liet zakken keek hij met betraande ogen naar het computerscherm voor hem, naar al die tekentjes en cijfertjes die hem zo dierbaar waren en het fundament vormden voor zijn bevrijdend ideaal. Wat moest hij doen? Zijn hart gaf hem in ondanks alles zijn wiskundige strijd voort te zetten, maar tegelijk was hij bang om verder te gaan nu niet meer vaststond of hij de realisatie van zijn dromen zelf wel kon meemaken. Moe van het denken sloot hij de ogen, het duizelde hem en voor even liet hij het tellen in zijn hoofd begaan.

Door het open raam zweefden zachte geluiden van de ontwaakte stad naar binnen, ergens in de verte

hoorde hij een rijdende tram en in een nabijgelegen tuin waren twee gedempte vrouwenstemmen met elkaar in gesprek. Bram sloeg z'n ogen weer op, nog altijd absoluut niet wetend hoe hij verder zou gaan kwam hij overeind en drentelde op het raam toe. Maar omdat hij nog steeds zonder kleren was en zijn naaktheid in het volle daglicht buiten voor alle burens zichtbaar zou zijn, boog hij af en hield stil voor zijn boekenkast. De omvangrijke, grenenhouten stelling, zeven planken hoog, lag overwegend volgestouwd met joodse geschiedenisboeken en wiskundige vakliteratuur. Zonder gericht naar iets speciaals te zoeken gleden zijn ogen langs de vele staande en liggende boekruggen, maar bij een lijvig wiskundig werk over Riemanns ζ -functie, voor hem op ooghoogte, hield zijn blik stil. Dit boek had hij voor het laatst afgelopen februari geraadpleegd, maar omdat hij toen niet snel genoeg iets vond dat hem op het goede spoor zette, had ie het weer teruggezet. Met de armen gekruist voor zijn borst en de rechterhand tegen zijn lippen gedrukt keek hij naar dat ruim zeshonderd bladzijden tellende werk dat handelde over de veronderstelling van de 19-eeuwse Duitse wiskundige Georg Friedrich Bernhard Riemann dat er bij de verdeling van de priemgetallen iets mysterieus en wiskundig elegants aan de gang is. Riemann vermoedde het bestaan van subtiele variaties in de verdeling van de ondeelbare en deelbare getallen en ging ervan uit dat het oplossen van het verband tussen deze variaties tot de nulwaarden in zijn ζ -functie leidde en dat hiermee verstrekkende nieuwe wiskundige ontdekkingen konden worden gedaan. 'Zoals mijn formule,' mompelde Bram achter z'n hand en voelde z'n bloed sneller gaan stromen. Maandenlang had hij aldoor in

dezelfde kringetjes gerekend, had hij éénmaal erbuiten naar andere oplossingen durven zoeken, dan had hij beslist gezien hoe dicht Riemanns vermoeden zijn probleem benaderde. 'Stel dat ik de onderlinge relatie tussen de nulwaarden kan ontdekken,' redeneerde hij opgewonden voort, 'dan kan het niet anders of ik heb dé methode in handen waarmee ik al mijn verbindingsschakels kan berekenen. En dan...' Hij durfde het haast niet uit te spreken, maar deed het toch, heel voorzichtig, 'dan pa, heb ik ein-de-lijk mijn FORMULE gevonden!' Lachend schudde hij z'n hoofd. 'Ongelofelijk, wat een revelatie,' jubelde hij en tilde het zware boekwerk van de plank. Hij droeg het, als een kind zo blij naar zijn bureau terwijl hij zong:

*Waar bevinden zich de nulwaarden van zèta van S?
G.F.B.Riemann was goed bij de les:
'Op de kritische lijn,' was zijn geniale idee.
'Hun dichtheid is 1 gedeeld door 2 pi log T'.*

Selma zocht voor de zoveelste maal in haar kledingkast wat ze aan moest. Ze kon alsmaar niets vinden dat zowel gekleed als luchtig was, zelfs het dunste leek vandaag nog te warm om te dragen. Na enig heen en weer geschuif haalde ze een mouwloos, wit linnen bloesje uit de kast en ontdekte op de grond een rok die kennelijk van het hangertje was gegleden. Ze raapte hem op, het bleek die leuke, donkerblauwe klokrok te zijn, helemaal vergeten dat ze die nog had. Vorig jaar, in Aarons laatste zomer, had ze hem nog vaak gedragen omdat hij zo heerlijk zat, de stof was zo zacht en soepel, je voelde amper dat je iets aanhad. Ze hield hem voor, geen kreukje te zien. Ze stapte in de rok, knoopte de tailleband dicht maar merkte dat die haar te wijd geworden was. Door het linnen bloesje in de rok te stoppen vulde ze de ruimte weliswaar wat op, doch in de passpiegel aan de binnenkant van de kastdeur bleek het overduidelijk te zien dat de rok te groot was. En in dat witte bloesje, zag ze nu, kon ze ook twee keer. Mistrustig bekeek ze zichzelf. Zo, op haar blote voeten in die rare te wijde kleding leek ze nog kleiner dan de 1 meter 58 die ze was. Ze staarde naar haar uitgebluste ogen met de diepe kringen eronder, naar de vaalbleke teint van haar huid en vond dat ze er ziekelijk uitzag. En oud, ze leek wel jaren ouder dan de 69 die ze was.

Hoe jeugdig en opgewekt had ze er in deze rok, op die onvergetelijke lentezondag vorig jaar, de dag toen Aaron ineens zo goed was, nog uitgezien. Ze had er dat knalrode bloesje met geborduurde vlindertjes bij aangetrokken en zag zich nog gaan. De hele weg van het station naar Boszicht had ze aan Brams arm lopen te flaneren. Meestal was het haar zoon in zijn smetteloos zwarte pak en zijn imposante donkere uiterlijk die de aandacht trok, maar die middag dat zij in die zwierige rok en dat aparte bloesje naast hem liep, had werkelijk elke passant hun beiden vol belangstelling nagekeken. Zij had dat bekijks enig gevonden en had de hun nastarende mensen vriendelijk toegeknikt, terwijl Bram ondertussen alsmaar chagrijnig had lopen brommen dat ze voor zich moest kijken. De slechte bui waarmee hij die zondag was opgestaan was evenwel op slag verdwenen toen hij zijn vader bij de ingang van Boszicht zag staan. En er was alle reden voor een jubelstemming, want Aaron was geen schim van de grauwe, gekromde man die hij anders was. Eindelijk droeg hij de nieuwe kleding die zij al maanden daarvoor voor hem had gekocht, en in dat vrolijke geruite overhemd met die beige kleurige pantalon oogde hij ook oneindig veel beter dan in dat eeuwige bruine, slobberige pak waarin de verpleging hem doorgaans kleedde. Maar de allerbelangrijkste verandering aan hem was zijn oogopslag, door die ene blik waarmee Aaron van zijn wekker hun kant opkeek, hadden ze gezien hoeveel helderder hij was en ze wisten het meteen. ‘t Is rustiger in z’n hoofd,’ had ze blij gemompeld, waarop Bram knik-kend: ‘baroeg hasjem’ had gepreveld. Daarna opperde hij, nu vader zoveel beter leek, om met dit heerlijke lenteweek voor de verandering eens niet in dat naar

kroketten meurende restaurant te gaan zitten, maar hem mee te nemen naar de vijver verderop. Zij wees dat plan eerst nog beslist af, vond Bram meteen veel te optimistisch. Het restaurant was sinds jaar en dag op zondag hun vaste stek en ze vreesde dat Aaron, die bij het inslaan van een ander paadje op weg ernaartoe al hevig in paniek kon raken, direct weer een terugval zou krijgen als ze het restaurant voorbij zouden gaan. Bram hield echter vol dat het die dag wel lukken zou en hij kreeg gelijk. Ach, ontroerend was de veelbetekenende glimlach waarmee Bram haar aankeek op het moment dat hij arm in arm met z'n sjokkende pa zomaar het restaurant voorbij wandelde. Zonder ophef en zonder angst, terwijl ze toch ingrijpend van het vaste patroon afwijken, liet Aaron zich door zijn zoon leiden naar een houten bankje dat in de schaduwrijke lommer stond van een eeuwenoude beuk bij de vijver verderop, en nam daarop heel gedwee plaats. Behoedzaam, omdat Aaron nooit iemand in zijn dichte nabijheid kon velen, waren Bram en zij aan weerszijden van hem geschoven. Toen ze eenmaal naast hem zat en ze zijn roerloze lichaam tegen het hare kon voelen, had hij niet eens bewogen. Ze had haar rode pumps uitgeschopt en had heerlijk met haar blote voeten in het koele gras gezeten. Terwijl Bram dropjes had zitten eten uit een papieren puntzak had zij, samen met Aaron, naar de vijver zitten turen waar twee witte zwanen statig door het spiegelgladde water gleden en in hun spoor van rimpelingen de witte waterlelies zachtjes op en neer lieten deinen. De broze, witdoorschijnende huid van z'n gezicht, die ze zo graag even had willen strelen, zag ze nog zo voor zich. Geen moment had Aaron zijn blik van het zwanentaferaal afgewend. Niet eenmaal zelfs

had hij op de wekker gekeken die hij tussen z'n handen in z'n schoot geklemd hield en toen Bram wat te drinken en te nasjen ging halen en ze Aaron vroeg of hij ook iets lekkers wilde, had hij heel duidelijk geknikt, terwijl hij anders nooit reageerde op wat ze zei. Zo'n onvoorstelbaar goede dag als die zondag, Selma kon zich niet heugen dat hij die op Boszicht ooit eerder gehad had. Ze had toen nog zo gehoopt dat het herstel blijvend zou zijn. 'Zelfbedrog,' schoot het door haar heen, 'ze had opnieuw de waarheid ontkend en haar man volkomen aan z'n lot overgelaten.'

Abrupt draaide ze bij de spiegel weg en ging paniekerig in haar kamer op zoek naar iets waarmee ze zich kon afleiden en bezig kon gaan, maar haar wroeging liet zich door niets bedaren en gaf haar genadeloos te verstaan dat ze schuldig was. Zij had zich geveleid met ijdele hoop, terwijl zij een heerlijke zondagmiddag beleefde had Aaron naast haar waarschijnlijk al die tijd verlangend uitgekeken naar de dood en nagedacht over die trein. Het begon te jakkeren in haar maag, alles om haar heen werd zwart en met de armen rond haar middel zakte ze neer op de rand van haar bed. Bang begon ze te huilen toen Aaron voor haar opdook. Wachtend tussen de spoorrails terwijl de sneltrein op hem afdenderde, keerde hij als altijd zijn hoofd om en zag haar recht aan. Machteloze tranen stroomden over haar wangen en met de handen voor haar gezicht snikte ze het uit.

'Waarom huil je zo, moeder?' Het plotselinge zachte stemgeluid van Bram deed haar met een schok opkijken. Hij stond vlak voor haar. 'Goh jongen, ik..,' stamelde ze.

'Wat heb je?' vroeg Bram, haar betraande, geteis-

terde gelaat onderzoekend opnemend.

‘Je laat me zo schrikken,’ zei Selma en veegde de tranenstroom van haar wangen. Ze keek weer naar hem op en merkte ze dat hij naar zeep rook. Gekleed in een schone geruite boxersshort, een wit t-shirt en met natte, achterovergekamde haren kwam hij zo te zien net onder de douche vandaan.

‘Wat doe jij ineens op?’ vroeg ze.

‘Ineens op? Ik ben al uren aan ’t werk maar besloot een korte pauze in te lassen en alvast te gaan douchen. Toen hoorde ik jouw gehuil. Waarom, wat is er aan de hand?’

‘t Is niks, niks althans om je druk over te maken,’ zei ze op een zo geruststellend mogelijke toon.

‘Ik maak me ook niet druk, ik wil alleen weten wat er aan de hand is. Je zit hier niet voor de lol zo te jammeren, dunkt me.’

Neerkijkend op haar friemelende handen schudde ze haar hoofd. ‘Ach, ik ben gewoon vreselijk moe,’ zei ze hem maar, ‘en daarbij ook nog die vreselijke warmte. Als je ’s nachts niet slaapt, zoals ik.’

Eén ogenblik stak zijn wrevel over haar luidruchtige onbezonnenheid van de afgelopen nacht weer de kop op. Maar neerkijkend op dat hoopje ellende dat z’n moeder was, slikte hij zijn gram weer in. ‘Elke nacht ben ik wakker,’ hoorde hij haar verdergaan. ‘Ik ga soms maar wat naar zo’n nachtelijk praatprogramma op de radio liggen luisteren of ga eruit om in de huiskamer t.v. te kijken.’

Bram trok een diepe frons: ‘Elke nacht op? Sinds wanneer is dat dan al?’

‘Sinds vaders dood,’ bekende Selma en schrok er zelf van. Ook Bram raakte even van z’n stuk, de dood

van vader kwam zo goed als nooit meer ter sprake, dat hielden ze voor zichzelf. Maar, goeie hemel, hij stond er verstoeld van te horen dat zijn moeders nachtrust daar nog altijd onder leed. ‘Zou je dan niet eens langsgaan bij het Joods Maatschappelijk Werk?’ opperde hij. Verrast om zijn reactie keek Selma naar hem op, maar gaf geen antwoord, dus vervolgde hij: ‘Daar vind je tenminste hulp met nesjomme. Zorg dus maar zo snel mogelijk dat die van der Wal jou een verwijsbriefje voor het JMW geeft. En laat je door die schlemiel van een huisarts niet afschepen met een gevaarlijk slaapmiddel of een verwijzing naar één of andere ondeskundige zorginstelling waarmee deze dokter ongetwijfeld een lijntje heeft. ‘k Zou direct maar gaan bellen,’ zei hij bij haar vandaan lopend. ‘Ik waarschuw wel zodra we kunnen ontbijten,’ meldde hij nog voor hij de kamer verliet.

Ochenebbisj, dacht Selma hem vertederd nastarend. Zo geduldig als hij naar haar had staan luisteren, terwijl ze juist verwacht had dat hij na haar bekentenis rechtsomkeer zou maken. Zo reageerde Bram altijd wanneer ze Aarons dood ter sprake bracht, omdat hij er bij voorbaat al vanuit ging dat zij het dan vooral over hem zou gaan hebben. Maar nu had hij haar niet afgekappt en was zelfs met een werkelijk verrassend goed advies gekomen. Het Joods Maatschappelijk Werk, dat Bram hieraan gedacht had! Zelf zou ze er nooit zomaar opgekomen zijn. Haar huisarts ook niet, trouwens. Opvallend ook hoe feilloos Bram diens behandelmethode had ingeschat, vond ze. Nooit had ze hem verteld al veel eerder bij van der Wal langsgaan te zijn voor hulp en dat deze haar toen inderdaad naar huis gestuurd had met een recept voor een anti-

depressivum en slaaptabletten. 'Om eens drie maanden te proberen,' had ie gezegd. Niks had ze aan die troep gehad, de capsules tegen depressiviteit had ze maar een blauwe maandag geslikt. Ze was er meteen mee opgehouden toen Bonny met een krantenartikel kwam aanzetten waarin stond dat die troep zelfmoordneigingen opwekte. Alle pillen had ze meteen door de plee gespoeld. En de slaappillen hielpen haar alleen om in slaap te komen, stevast werd ze midden in de nacht wakker en zag dan als eerste Aaron, op weg van Boszicht naar het spoor. En daarna begon de hel. Bram had helemaal gelijk, ze moest niet wachten met de huisarts te bellen, als ze het nu deed kon ze er misschien morgenochtend nog terecht. Zat ze mogelijk volgende week al bij het JMW.

Op het tafeltje naast de telefoon vond Selma in de klapper het nummer van de huisarts en draaide het. Vlot, al na één keer rinkelen werd er opgenomen. 'U spreekt met mevrouw Bloch,' begon Selma. 'Ik zou graag...' Ze hield in omdat ze verbinding bleek te hebben met het antwoordapparaat van de praktijk. 'De dokter is met welverdiende zomervakantie,' vertelde het kinderachtige stemmetje van zijn vrouw, '25 juli is hij weer terug en kunnen er weer afspraken gemaakt worden. Tot dan kunt u met uw gezondheidsklachten terecht bij de waarnemingsarts, dokter...'

Selma liet de hoorn zakken, tranen schoten haar in de ogen. Waarom zat haar toch altijd alles tegen? Wat moest ze nou, een vervanger zou immers nooit een verwijzing voor het JMW uitschrijven. Toch moest ze het erop wagen, ze had geen keus. Opnieuw draaide ze het nummer van haar huisarts en met een pen in de hand

luisterde ze de boodschap op het antwoordapparaat helemaal af, noteerde de naam en het telefoonnummer van de vervanger op het notitieblokje en belde het meteen. 'Met de praktijk van dokter de Beer,' zong de doktersassistente, 'wat kan ik voor u doen?' Selma stelde zich voor en begon uit te leggen dat ze patiënt was van dokter van der Wal die op vakantie was en dat ze heel graag een afspraak wilde maken met diens plaatsvervanger, omdat haar klachten het beslist niet toelieten op de terugkomst van haar huisarts te wachten. Ondertussen had de assistente wat in de agenda zitten bladeren. 'Vanmiddag om 1 uur heeft mevrouw de Beer nog een plekje,' zag ze, 'anders wordt het einde van de week.'

Vanmiddag was prima, vond Selma. 'Maandag, 3 juli, 13.00 uur. Mevrouw Bloch. Staat genoteerd hoor!'

De afspraak klonk Selma als muziek in de oren. Ze voelde zich immens opgelucht, zo makkelijk als het ook gegaan was. Deze assistente had geeneens verder gevraagd waarom ze bij mevrouw de Beer langs wilde. Daar was ze ook zo blij mee, dat de vervanger een vrouw bleek te zijn. Een vrouwelijke dokter zou het verdriet over haar schuld aan Aarons dood vast veel beter aanvoelen dan haar eigen huisarts, dat eeuwig humeurige, kortaangebonden mannetje. Strakjes, om één uur al moest ze er zijn, eindelijk had ze weer eens iets om naar uit te kijken. Van de woonkamer stapte ze zonder erbij na te denken de kamer van haar zoon binnen. Bram, die achter zijn bureau met het hoofd tussen z'n handen verdiept zat in een dik studieboek, keek verstoord op: 'Wat kom je doen?'

'Ik kom je alleen even vertellen...'

‘Hoe haal je ’t in je hoofd hier zomaar plompverloren binnen te vallen en mij zo te storen,’ brieste hij. ‘Schiet op, maak dat je wegkomt!’

‘Ik ben zo weg,’ zei ze op hem toelopend, ‘ik wil je alleen even zeggen dat het een jofel idee van je was dat ik de dokter moest bellen. Want wat denk je, onze dokter blijkt met vakantie en daardoor kan ik naar een andere, waarschijnlijk veel betere dokter. En daar kan ik vanmiddag al terecht!’

‘Waarom moet ik dat nu, op dit moment, weten? Had dat ook straks niet gekund? Vooruit!’ Met zijn linkerhand maakte hij een wegwuifgebaar: ‘laat me alsjeblieft met rust en verdwijn!’

Z’n moeder zette echter geen stap van hem vandaan en keek naar de vellen papier vol kettinglange sommen die verspreid over zijn bureau lagen. Omdat zijn bril bovenop een opengeslagen, lijvig wiskundeboek voor hem lag, begreep ze dat hij op dit vroege ochtenduur daarin alweer zat te blokken. Zorgelijk schudde ze haar hoofd. ‘Waarvoor ben je toch zo fanatiek bezig, jongen?’

‘Begin alsjeblieft niet weer!’ riep Bram geïrriteerd.

‘Ja, ik weet dat ik me nergens mee mag bemoeien, maar laat mij jou nu ook eens voor een keer een goede raad geven.’ Bram sloeg zijn ogen ten hemel. ‘Laat die wiskunde eens los en ga iets leuks doen, ga d’r eens uit. Ik las dat er deze week een concert gegeven wordt van jouw favoriete componist Schönberg in het Concertgebouw. Vroeger zou je daar altijd naar toe gegaan zijn. En waarom bel je jouw oude squashmaat van je werk niet eens op. Hoe heet hij ook weer? Alfred of zoiets? Hij zal het vast leuk vinden weer wat van je te horen en met je te sporten. Je bent toch altijd zo

op je gezondheid? Nou, sporten is in elk geval beter dan de hele dag hier in deze snikhete kamer zitten te rekenen.'

Bram zag haar furieus aan. 'Je begrijpt er nog steeds helemaal niks van hè! Dat ik hier niet zomaar wat zit te rekenen maar keihard werk aan een formule die de redding zal zijn voor ons en voor ons volk, die... Maar ach,' met een ruk kwam hij omhoog uit zijn bureaustoel, 'uitleggen aan jou is toch verspilde moeite,' zei hij en duwde z'n moeder met vaste hand z'n kamer uit, de gang op. Met een harde klap sloeg hij de kamerdeur achter haar dicht. Selma stond nog wat beduusd naar de dichte deur te kijken en hoorde hem de sleutel in het slot omdraaien. 'Oi, gottegot,' zuchtte ze en liep in gepieker verzonken langzaam terug naar haar kamer. Eigenlijk zat ze duizend maal meer over Bram in dan over zichzelf en ze nam zich voor vanmiddag allereerst haar zorg om haar zoon met dokter de Beer te bespreken. Ze zou haar dan meteen vragen of het mogelijk was dat Bram, na eerst van kinds af z' n vaders oorlogstrauma te hebben meegemaakt en daarna ook nog eens de klap van die afschuwelijke zelfmoord, of hij daardoor een soort tweede generatie oorlogsslachtoffer geworden kon zijn. In een televisieprogramma dat ze pas geleden daarover gezien had, waren de mensen die aan het woord kwamen net als Bram allemaal van jongs af aan geconfronteerd geweest met trauma's die hun ouders hadden overgehouden van de holocaust en hadden daardoor op latere leeftijd bijna allemaal ernstige psychische problemen gekregen. Een aantal van hen werd zelfs voor depressies behandeld in een inrichting, God verhoedde dat Bram... Nee, ze moest niet altijd van het ergste uitgaan, haar zoon was niet

depressief. Bovendien, ze kende de neiging van hem om pijnlijke waarheden te ontvluchten. Heftig en uit één stuk als hij nu eenmaal was, viel voor hem de pijn en het verdriet om zijn vader alleen met hogere wiskunde te temmen. Bekend waren ook zijn bevliegingen zijn volk te willen redden. Vorig jaar nog wilde hij voor dit doel profeet worden, nu moest een wiskundige formule redding brengen. Nee, het enige zorgelijke en abnormale was zijn obsessieve overgave hieraan. Dat hij zelfs zijn werk aan de universiteit had verlaten om zeven dagen per week op z'n kamer te gaan zitten ploeteren...

Smartelijk babygehuil onderbrak Selma's gepieker en ze liep naar het raam om te zien wat er loos was. In de tuin van de benedenburen zag ze op het groene gazon een kinderwagen staan waarin de krijsende baby met gekromde armpjes en beentje en wijdopen mondje zonder adempauze het uitblêrde. Straks stikt dat kind er nog in, dacht ze bezorgd. Oh, daar kwam buurvrouw Ineke de tuin al inlopen. In een kanariegele bikini en een baseballpet op, waaruit van achteren een blonde paardenstaart op een neer wipte, stevende ze met een volle zuigfles in de hand op de kinderwagen af. 'Tut, tut, heeft mijn mannetje dan zo'n honger?' kon Selma haar door het raam horen sussen. Ze tilde het krijsende, knalrode wurmpje uit de wagen en duwde snel de speen van de fles in het opengesperde, schreeuwende mondje. De baby hapte meteen. Ineke, een rondborstige, stevige tante, té dik voor zo'n stringbikini, vond Selma, keek neer op het gulzig zogende kindje op haar arm. 'Is 't zo lekker?' vroeg ze knikkend. 'Ja, vindt ie het zo lekker dan?' Toen keek ze omhoog, naar Selma die geschrokken weg stapte van het raam.

Maar ze wist dat ze gezien was en geneerde zich vreselijk. De gedachte dat Ineke nu zou denken dat zij haar van bovenaf stiekem stond te bespieden, terwijl ze aanvankelijk uit bezorgdheid om de baby uit het raam was gaan kijken. Verdorie, ik had ook beter kunnen blijven staan en gedag zwaaien, dacht ze, hè, wat vervelend nou. Onzeker stond ze te dralen of ze niet het raam zou gaan openzetten en dan zo toch nog even een praatje met Ineke zou aanknopen. Maar ze spraken elkaar nooit, als ze elkaar toevallig tegenkwamen zeiden ze hooguit gedag. Ach, laat ook maar, dacht ze en keek op haar horloge, kwart voor acht alweer.

Ze ging voor de spiegel van de toilettafel staan en kamde door haar haren. Behalve futloos was het ook te lang, vond ze. Bovendien was de grijze uitgroei bij de haarwortels lelijk zichtbaar. Ze trachtte er nog wat van te maken door het haar langs haar gezicht naar achteren te steken met twee kammetjes, maar dan zag ze er helemaal niet uit. Met een diepe zucht besloot ze dan toch maar de moeite te nemen om die grijze uitgroei snel wat bij te verven. Bram zou toch over een kwartier pas de tafel klaar hebben en anders schoof ze maar wat later aan. Uit de la van haar toilettafel haalde ze het doosje met zwarte haarverf tevoorschijn, pakte daarna een witte kapmantel en sloeg hem om haar smalle schouders. De flodderige lap die vanwege haar geringe lengte tot haar knieën reikte, strikte ze met twee lintjes achterin de nek vast. Op dat moment zag ze haar slaapkamerdeur een klein stukje opengaan en om de deur verscheen Brams hoofd. 'Hoe een mens hier ooit nog kan werken,' klaagde hij, 'eerst dender jij volkomen onnodig m'n kamer in en dan begint tot overmaat van ramp die epsilon buiten ook weer te

janken. Ik ben dus maar vast tafel gaan dekken en we kunnen stante pede ontbijten.’ Hij nam haar van top tot teen op: ‘Ben jij van plan zo, als vogelverschrikker, aan tafel te komen?’

Selma keek neer op haar kapmantel. ‘Nee, ik wou eigenlijk eerst nog m’n haren verven.’ Omdat Bram met één krachtige armbeweging de deur openzwaaide deinsde ze van schrik een stap achteruit. Hij kwam pal voor haar staan en zei: ‘Dat kun je beter laten. Laat het grijs worden zoals het hoort, of verf het voor mijn part blond of koop desnoods een sjeitel in welke kleur dan ook, maar hou op met dat zwart verven.’

Aan zijn doodernstige gezicht zag Selma dat hij het woord voor woord meende. ‘Maar waarom in ’s hemelsnaam,’ vroeg ze hem, absoluut niet begrijpend.

‘Dat zwarte haar verraadt veel te duidelijk dat je een jodin bent en dat is helaas vandaag de dag vragen om ernstige moeilijkheden. In tijden als deze waarin het onversneden antisemitisme hoogtij viert, moet je de vijand niet in de kaart spelen, moeder.’

Gottegot, waar begon hij nou toch over? ‘Hoe kom je aan die narrisjkat? Welke antisemieten bedoel je toch?’

‘Doe alsjeblieft niet altijd zo onnozel!’ Wild mepte hij z’n rechterarm opzij. “Overal lees en hoor je over toenemende jodenhaat, maar jij weet weer van niks. Herinner je je nog dat ik je vertelde over die vrouwen van een zangkoor die, bij het verlaten van de sjoel in Amsterdam Noord, bekogeld werden met stenen door jonge mannen van Arabische signatuur? Zoiets kan jou op straat ook zomaar gebeuren.’

Selma schudde langzaam haar hoofd: ‘Je overdrijft zo Bram, “je...”

‘Ja, ja, hou maar op,’ hij maakte een bezwerend gebaar met z’n handen, ‘die kritiek van jou ken ik nou wel.’

Hij verliet de kamer maar keerde zich in de deuropening nog eenmaal om. Zijn gezicht stond strak, zijn donkere blik was droef.

‘Er is geen hoop, moeder, jodenhaat grijnst overal,’ zei hij en verdween de gang in.

De woonkamer waarin Bram en Selma zaten te ontbijten was een kleine, vierkante ruimte die vol stond met te grote meubels. De inrichting dateerde nog uit de tijd dat Selma er met Aaron was gaan wonen en dat was inmiddels zo'n veertig jaar geleden. Vooral de eikenhouten servieskast tegen de linkermuur was veel te kolossaal voor het kamertje. Naast die kast, in de hoek van de kamer, stond ook nog een ouderwets televisiemeubel. De zithoek er tegenover bestond uit een grote driezitsbank, bekleed met vale, donkerrode velour en twee armstoelen van dito stof. Naast de bank stond een oude secretaire waar op het uitgeklapte schrijfblad talloze prentjes prijken van de families van Aaron en Selma, respectievelijk Bloch en Stein, en van kleine Bram. Een olieverfschilderij in overwegend zwartbruine tinten van een joods gezin aan de seidermaaltijd hing boven de bank.

Iets voorbij het tafeltje met de telefoon zaten Bram en Selma aan de eettafel die langs het venster stond. Zo, vanaf één hoog, hadden moeder en zoon tijdens het eten een mooi uitzicht over de Amsterdamse Sarp-hatistraat, waar het deze maandagochtend één en al bedrijvigheid was van mensen op weg naar hun werk. Geen van beiden had er echter op dat moment oog voor. Selma besmeerde haar toastje, waar ze eigenlijk

helemaal geen trek in had, met aardbeienjam en Bram zat met een gezicht vol onbegrip naar drie begonia's te turen die naast hem in de vensterbank stonden en op sterven na dood waren. Hoe dit mogelijk was? 't Was hem een raadsel, een heuse kruinkrabber, want hij had de planten tot gisteren aan toe volop water gegeven en opeens hingen nu de stengels met de roze bloemknopjes, die 24 uur geleden nog zo fier omhoog wezen, slap omlaag langs de pot. De warmte eist zijn tol, dacht hij, ik had ze vaker moeten begieten, stom dat ik daar niet eerder bij heb stilgestaan... Met zijn vinger bevoelde hij de potaarde in de veronderstelling dat deze gortdroog zou zijn, maar tot zijn verbazing bleek het tegendeel waar, de begonia's stonden alle drie te soppen in hun pot.

'Je hebt ze verzopen,' zei Selma.

Bram knikte langzaam en beaamde: 'Dat blijkt, ze zijn hasjeweine, helaas.' Hij streek een zwarte haarlok, die langs zijn gezicht hing, achterover en zette zich weer recht achter de tafel. 'Dan zal ik ze straks wel wegmikken.' Nog enkel gekleed in z'n geruite boxershort en het witte t-shirt drapeerde hij z'n servet over z'n blote, behaarde bovenbenen en nam een volkoren boterham uit het broodmandje. Terwijl hij z'n boterham met boter besmeerde, wierp hij een vluchtige blik op het witlinnen bloesje van zijn moeder tegenover hem. 'Wel, naar jouw keurige outfit te oordelen is het deze maandag gewoon weer vaderdag,' merkte hij op. 'Waar begin je aan met deze hitte?'

Selma haalde haar schouders op. Ze kon Bram moeilijk zeggen dat ze wel naar Muiderberg moest vanwege Bonny, dan was de sfeer aan tafel meteen verpest. Maar Bram leek het hele onderwerp alweer vergeten

en wijdde zich met volle aandacht aan het inschenken van de thee. Voorover hellend over de tafel schonk hij, met de vinger op de deksel van de theepot gedrukt, eerst z'n moeders kopje vol met goudgele, dampende thee en vulde daarna zijn eigen beker, die rondom bedrukt was met de blauwwitte Israëlsche vlag, bijna tot de rand. Wat er nu zou komen, Selma wist het precies, 't gebeurde steevast elke morgen. Hij zette zijn beker aan zijn lippen, blies wat in de hete thee en zat vervolgens met een bril met beslagen glazen op z'n neus. En als altijd nam hij de bril af, legde hem naast zijn bord en ging nippend van zijn thee rustig naar buiten zitten koekeloeren. Selma sloeg hem gade en rilde bij de gedachte aan de doem en onheil predikende man die ze daarnet in hem gezien had. In dit zachtaardige en jongensachtige gezicht herkende ze gelukkig weer haar eigen zoon die zo duidelijk een kind was van zijn vader. Alleen de donkere ogen had hij van haar, maar de rest van zijn knappe uiterlijk dankte hij aan z'n vader. Als ze zo naar hem keek was het net of Aaron tegenover haar zat. Vroeger had hij ook altijd op die plek gezeten en had onder het eten ook vaak zo naar buiten zitten staren. Ineens draaide Bram zijn hoofd weg van het raam en keek haar vol in het gezicht aan. 'Wat zit je me aan te gapen,' vroeg hij op argwanende toon. 'Is er iets?'

'Ik mag toch wel naar m'n eigen zoon kijken, of niet soms?' sputterde ze.

'En ondertussen dacht je zeker aan die opmerking van Bonny Cohen laatst dat ik mijn zogenaamd "ouderwetse" bril eens zou moeten vervangen door contactlenzen. Ik heb jou toen geen enkele tegenwerping tegen haar chalisj makende gewauwel horen maken en

ik verwachtte dus al elk moment jouw gezeur hierover. Wel, laat me je bij deze dan verzekeren dat ik nooit van m'n hele leven mijn bril zal verruilen voor dingen die mijn ogen ernstige schade kunnen toebrengen.'

'Ach welnee,' zei z'n moeder.

'Ach welja! Die enge lenzen drijven gewoon los in het oogvocht en kunnen bij het geringste ongelukje, of alleen al door in de ogen te wrijven met gemak onder het ooglid wegschieten en achter de oogbollen verdwijnen.' Bram huiverde zichtbaar. 'Hoe ze daarachter vandaan gehaald moeten worden, ik moet er niet aan denken.'

'Ach, jij altijd met je jiddische overdrijving,' vond Selma. 'Ze kunnen misschien onder je ooglid schieten, maar dat contactlenzen achter je oogbollen kunnen verdwijnen?'

'Hou d'r over op nou, ik zit te eten hoor,' riep Bram met een vies gezicht. 'Dat kan jij trouwens ook beter gaan doen in plaats van je druk te zitten maken over mijn uiterlijk!' Zijn eigen boterham, die hij belegd had met een plak komijnekaas, sneed hij in vier gelijke stukken en stopte er één in zijn mond. Selma kon nog altijd geen hap door haar keel krijgen en begon maar wat door haar thee te roeren. Ze wierp een steelse blik op haar zoon, die op zijn brood kauwde en weer het raam uittuurde. Hij moest eens weten, dacht ze, zelf was hij zich absoluut niet bewust hoe groot zijn trauma was. Dat hij haar doodserieus had willen weerhouden haar haren te verven. De waarheid drukte als een molensteen op haar maag, het viel niet langer te ontkennen dat ook haar kind een tweede generatieslachtoffer was geworden. En God, misschien was hij er zelfs nog wel erger aan toe dan die men-

sen uit dat t.v programma, want niemand van hen had zijn vader verloren aan het nazi geweld. Bram wel, hij was toen nog maar een jongentje van acht. Nooit meer vergat ze de hartbrekende verwarring en ongeloof op zijn gezichtje toen hij zijn vader na diens ziekenhuisopname thuis zag komen als een vreemde, gebroken man. Zonder een woord en met lege ogen strompelde Aaron hem voorbij. Geen kus, geen knuffel als anders, niets. De dramatische verandering die zich met ongenadige snelheid in hun leven voltrokken had was voor haar al nauwelijks te bevatten geweest, laat staan voor een klein jongetje van acht. Aaron had 's ochtends nog gezond en wel het huis verlaten. Een paar uur later, op z'n werk, werd hij getroffen door een hartinfarct en moest met spoed een bypass operatie ondergaan. Eenmaal bijgekomen uit de narcose, bleek hij te zijn ontwaakt in de hel van het concentratiekamp. Door het infarct en de ingrijpende operatie erna waren de onmenselijke gruwelen, die Aaron in Auschwitz ondergaan en verborgen had met kracht weer omhoog gekomen. Zij kon toen nog niet geloven dat de totaal verwarde en ontredderde toestand waarin hij verkeerde blijvend zou zijn. Maar de psychiater, die aan zijn bed kwam, stelde vast dat Aaron leed aan een ernstige traumatische neurose, een medische term voor een geestesziekte die bij mensen met onverwerkt groot leed kan optreden na een zware verwonding of een andere aantasting van het lichaam. Haar man zou van de hartoperatie voorspoedig kunnen herstellen, maar ten aanzien van zijn geestelijke gezondheid stelde de psychiater weinig goeds in het vooruitzicht. Bij zijn ontslag uit het ziekenhuis was Aaron een geestelijk wrak en er werd haar weinig hoop meegegeven dat hij ooit

nog terug kon keren naar het leven van voor de operatie. En eenmaal thuis was daar haar kind dat haar onophoudelijk vroeg wanneer z'n papa weer werd als eerst, wanneer hij beter werd. Na dagen had ze eindelijk de moed bijeengeraapt om hem te vertellen dat de papa van vroeger niet meer bestond. Ze had Bram uitgelegd wat er in het ziekenhuis gebeurd was, waarom Aarons geest voorgoed gevangen zat in het concentratiekamp. Spierwit was hij weggetrokken, geschreeuwd had hij dat het onwaar was, dat ze loog en was toen huilend naar z'n kamer gerend. Bram had nooit, ook later als volwassen man niet, dat kinderlijk geloof in een wederopstanding van zijn vroegere vader opgegeven. Maar na Aarons zelfmoord vorig jaar viel er niets meer te hopen en door die onverwachte, ongenadige klap was zijn verdriet, dat hij dertig jaar lang had weggestopt, allemaal naar boven gekomen. Zoveel leed ineens verwerken kon geen mens, wist ze, laat staan een overgevoelige jongen als Bram. In een flits zag ze het beeld van de ingang van Boszicht met niet Aaron maar Bram naast de zuilvormige cipres en vluchtte van tafel af. Verwonderd nagekeken door Bram snelde ze de kamer uit naar de keuken. Steunend tegen het aanrecht boog ze haar hoofd om de opkomende duizeligheid tegen te gaan. Bram, die haar was nagelopen, sloeg haar vanuit de gang nieuwsgierig gade. 'Wat is er zo ineens,' vroeg hij, 'kom je niet meer terug aan tafel?'

Selma draaide vlug de koude kraan open. 'Ja. Ik kom zo weer,' poogde ze zo gewoontjes mogelijk te klinken terwijl ze haar handen onder de koude waterstraal hield. 'Ik spoel alleen even de jam van m'n handen.' Toen Bram weer verdwenen was naar de woonkamer plensde ze wat koud water in haar gezicht en depte

daarna met de keukenhanddoek haar wangen droog.

't Liefst, dacht ze, stortte ze zo direct aan tafel haar hele hart tegen hem uit, dan was ze het kwijt, maar tegelijk vreesde ze Brams reactie. Ze besloot het te laten en eerst haar gesprek met de dokter vanmiddag hierover af te wachten. Met een gezicht alsof er niets aan de hand was betrad ze de kamer en hoewel ze het vermeed hem aan te kijken voelde ze de bestuderende blik waarmee Bram haar opnam. 't Is maar goed dat je zo snel bij die dokter terecht kunt, moeder,' merkte hij op toen ze weer aan tafel schoof. 'Je ziet er allerbelabberdst uit.' Hij knikte naar haar bord: 'Ga nu eindelijk eens dat volkoren toastje met jam opnasjen. Of wacht...,' hij sprong op, 'ik heb gister een nieuwe fles rozenbotteldrank opengemaakt, oergezond sap vol vitamines, daarvan zal ik eens een groot glas voor je inschenken.'

'Nee, jongen, laat maar,' hield Selma hem tegen. 'Ik hoef geen sap, zo'n koude plens op m'n maag doet me vast geen goed.'

'Nou ja, dán niet.' Bram zakte weer terug op zijn stoel. 'Drink dan je thee maar op, die is nu nog lekker warm.' Hij begon de nieuwe boterham op zijn bord met een dikke laag pindakaas te besmeren en vervolgde: 'Het doet me in elk geval deugd dat je mijn raad opgevolgd hebt, moeder, en ik voorspel je dat als je voortaan je haar niet meer verft en het egaal grijs zal worden, je er veel beter en natuurlijker zult gaan uitzien.'

Selma had haar theekopje opgepakt maar liet het meteen weer zakken. 'Ik volg jouw raad helemaal niet op,' wierp ze tegen, 'hoe kom je erbij? Dat ik m'n haar nog niet geverfd heb is alleen omdat ik het daarnet na

jouw donderpreek niet kon opbrengen. Na het eten ga ik het alsnog doen, in het zwart, in mijn eigen kleur, want die past mij het beste. Dat jij mij nu opeens verbiedt m'n haar zwart te kleuren omdat ik anders gevaar zou lopen.' Ze slikte en wilde stoppen maar de vragende blik waarmee Bram haar aankeek dwong haar verder te gaan. 'Je hebt geen idee, jongen,' begon ze met onvaste stem, 'hoeveel zorgen ik me om jou maak. Ik ben alsmaar zo bang dat je iets hebt overgehouden aan je vaders concentratiekampsyndroom en dat je door het verdriet na zijn zelfmoord vorig jaar... Ik zag laatst op de t.v. een programma over geestelijke problemen bij kinderen van holocaust survivors en, wat ik je probeer uit te leggen lieverd, is...' Ze kon niet verder, haar keel zat dicht en haar mond trilde.

Bram zat haar met grote ogen, vol ontzetting aan te kijken. 'Hoe bedenk je het, ik besmet met vaders ziekte?'

'Nee, nee,' schudde ze heftig. 'Niet *besmet*, zo bedoel ik het niet, volgens dat programma...'

'Vader leed niet aan een besmettelijke ziekte!' riep hij. 'Vader is als onschuldige jood het slachtoffer geworden van antisemitische moordenaars! Aan de gevolgen van de folteringen en vernederingen van die schofterige nazi's, daaraan is hij tenslotte alsnog bezweken! Mijn vader,' sprak hij geëmotioneerd met de hand tegen z'n borst gedrukt, 'mijn vader is kapot gemaakt in een van de gruwelijkste tijdvakken die onze lijdensgeschiedenis heeft gekend.'

'Die heb ik toch ook zelf meegemaakt,' zei Selma haast fluisterend.

'Zeker. Maar dat de lijdensgeschiedenis voor ons volk zich eeuw na eeuw met moordende regelmaat

blijft herhalen en dat wij, ook na de bevrijding in '45, nog altijd vervolging te vrezen hebben, daaraan ga je geheel voorbij. Dat wij na de Romeinen, de kruistochten, de inquisitie in Spanje, de pogroms in Rusland, via de holocaust ook heden ten dage, omdat we jood zijn, worden gehaat is voor jou blijkbaar niet relevant. Jij bent ziende blind voor het rabiante antisemitisme dat overal ter wereld opnieuw opduikt. Toevallig ben ik dat niet, moeder, en omdat ik jou daarvoor waarschuwen en wil behoeden ben ik niet de één of andere geesteszieke patiënt. Integendeel, ik ben een gezonde realist.'

'Maar jongen, we leven hier in een vrij Amsterdam hoor.'

'Juist, in Mokum waar fanatieke moslims, die joden haten, in grote getale inderdaad vrij op straat rondlopen. Maar dat is nog niet het enige, sinds al die islamfanaten zijn uitgewaaid over Europa, steken neo-nazipartijen overal de kop op om hun land en ras rein te houden, en ook dat is voor joden een levensgevaarlijke ontwikkeling. Dat zou ik jou niet hoeven uit te leggen, maar helaas, jij kijkt liever weg van het voor ons overal toenemende gevaar. Vandaar dat de veiligheid vereist dat jij jouw joodse identiteit verhuult.'

'En jij dan?' vroeg ze hem terwijl hij z'n brood met pindakaas in vieren deelde. 'Waarom scheer jij om veiligheidsredenen bijvoorbeeld jouw baard dan niet af?' Met een gezicht alsof ze hem iets smerigs had voorgesteld keek hij op van z'n bord. 'Ja,' ging ze voort, 'en waarom verruil jij dat zwarte pak, dat witte overhemd en die zwarte lange jas, die typisch joodse kleding waarin je altijd loopt, dan niet in gewone kleren? Jij gaat wel tekeer over mijn zwarte haar, maar als er

iemand is bij wie de koegel op z'n ponem ligt ben jij het wel. Goed, je gaat dan haast nooit meer de stad in, maar voor je dagelijkse ommetje in het Oosterpark moet je toch ook de straat op. Waarom zou jij met jouw joodse uiterlijk dan niets te vrezen hebben en ik wel, leg me dat eens uit.'

'Omdat ik mijn ogen niet in m'n zak heb,' reageerde hij doodnuchter. 'Dat is het verschil tussen ons, ik ben op mijn hoede, ben me bewust van potentiële gevaren en hoef daarom mijn joodse voorkomen niet te verhullen, omdat ik de vijand al op kilometers afstand zie aankomen en dus op tijd mijn maatregelen kan nemen. Maar jij loopt gevaar omdat jij het presteert om binnen het vlak der bestaande dingen alleen maar leegtes waar te nemen.'

Hij was op geen enkele manier voor rede vatbaar, constateerde Selma. Wat ze ook aanvoerde, hij weerlegde alles met zijn eigen waarheid, hoe vertekend door zijn gekwetste geest die ook was. Verdrietig en moe ging ze daarom maar door het raam naar buiten zitten kijken waar op dat moment beneden in de Sarphatistraat een groep schoolmeisjes in zomerjurkjes en met schooltassen op hun rug vrolijk giechelend voorbijliep. 'Ik weet maar al te goed hoe het is om niet veilig over straat te kunnen,' zei ze zachtjes voor zich uitpratend. 'Hoe het is om als jodin angstig en ondergedoken te moeten leven.' Ze wendde haar hoofd van het raam af, naar Bram: 'Ik kan je verzekeren dat die tijd van toen absoluut niet te vergelijken is met nu. Het beetje risjes waar we hier soms mee te maken hebben staat in geen enkele verhouding met het antisemitisme uit de Tweede Wereldoorlog, dat zul je toch moeten erkennen, jongen?'

Met een theatraal gebaar bracht hij z'n hand naar z'n voorhoofd: 'Ach ja, natuurlijk, ik was even vergeten dat er alleen toen jodenvervolging was,' smaalde hij, 'en dat we nu enkel maar te maken hebben met wat risjes. Waar maak ik me druk over, wat kan dat nu voor kwaad?' Toen boog hij zich over de tafel naar haar toe en siste: 'Je moet eens ophouden met alsmaar over die moffentijd te praten. Luister nu eens naar wat ik zeg, ik heb het over de tijd erna, over de jodenhaat en jodenvervolging die na '45 nooit is opgehouden. Word toch eindelijk eens wakker!' Hij duwde zijn bord van zich af en foeterde voort: 'Hoe vaak moet ik je nog uitleggen dat door de politieke situatie in het Midden-Oosten, waarbij de opiniemakers Israël steevast aanwijzen als dé agressor in het conflict met de Palestijnen, dat daardoor de antisemieten, waar ook ter wereld, volop excuses in de schoot geworpen krijgen om hun jodenhaat weer openlijk te belijden. Deze tendens gaat onverminderd voort en daarvóór waarschuw ik je, omdat wij anno nu ook hier in Amsterdam te maken hebben met tuig dat zich met geweld van ons wil ontdoen. Maar dat zie jij natuurlijk niet allemaal zo, omdat jij je laat hersenspoelen door die David Cohen, die hofjood, die Uncle Tom, die halfzachte aanhanger van de stelling dat we door de Westoever bezet te houden alle ellende over onszelf afroepen.'

'Praat toch niet zo, ik laat me helemaal niet hersenspoelen,' verweerde Selma zich met een verontwaardigd gezicht. 'David is trouwens net zo bezorgd als jij om Israël, hoor. Bonny ook, maar ze hebben aan de andere kant ook begrip voor het verzet van de Palestijnen en vinden dat Israël hen een eigen staat onthoudt.'

Bram schudde z'n hoofd. 'Hoor je je eigen onzin

dan niet? Niet Israël doch de doodscultus, wat jij verzet noemt, de doodscultus die zo in zwang is bij de zelfkant van de islamitische samenleving, heeft de droom van de Palestijnse staat gesmoord. Het is de cultus van gekken die trots verkondigen: "Jullie houden van het Leven, wij van de Dood". Het is de cultus die jonge mensen tot bommen transformeert en hen met vreugde in het hart op pad stuurt om massamoorden op onschuldige slachtoffers te plegen. Onze aanwezigheid in Zion alleen al is reden genoeg voor deze godsdienstwaaninnigen om in naam van Allah zoveel mogelijk joden op te blazen. Nooit is onze aanwezigheid in nota bene ons eigen land getolereerd. Sla de geschiedenisboekjes er maar op na, al lang voordat de staat Israël werd gesticht werden joden door Arabische bendes vermoord. De diepgewortelde jodenhaat wordt het Arabisch volk sinds mensenheugenis met de paplepel ingegoten. Dit aspect wordt in de media volkomen onderbelicht gelaten, maar o wee als Israël terugslaat nadat een bus onschuldige joden is opgeblazen, dan is de verontwaardiging niet van de lucht. Nee, het is ons joden altijd verboden geweest terug te slaan.'

'Je hoeft mij niet te overtuigen, jongen,' zei Selma en zag hoe Bram zich met zijn servet het zweet van het voorhoofd wiste. 'Ik vind het net zo afschuwelijk als jij wat er in Israël gebeurt, ik deel alleen jouw angst niet dat we hier in Amsterdam zoveel gevaar lopen.'

'Waarom denk je dan dat hier alle joodse instellingen overal en permanent zwaar beveiligd en bewaakt worden, voor de lol soms?'

'Nee natuurlijk niet, maar hoe vaak gebeurt nou werkelijk wat? De problemen die fanatieke moslims

hier voor joden veroorzaakt hebben zijn tot nog toe toch louter incidenten van voorbijgaande aard geweest?’

‘Incidenten van voorbijgaande aard!’ Bram greep met beide handen naar z’n hoofd. ‘Eli, o Eli,’ jammerde hij met z’n blik naar het plafond, ‘ik heb een moeder die structurele Jodenhaat gelijk stelt met een vanzelf overwaaiend akkefietje!’ Selma keek zwijgend neer op haar bord en ontging de priemende vinger die Bram naar haar uitstak. ‘Dat jij, die nota bene zelf in de angstige jaren dertig opgroeide, weigert te erkennen dat we momenteel in een tijdperk leven dat dezelfde gevaarlijk kenmerken vertoont als toen, vind ik te ongeloofelijk voor woorden.’

Selma schudde vermoeid haar hoofd. ‘Toe, maak het alsjeblieft niet erger dan het is.’

‘Nee, inderdaad, de situatie is al erg genoeg. Als je het nieuws zou volgen had je kunnen lezen hoe de joodse wijken van Antwerpen en Parijs weer geregeld het centrum zijn van pesterijen en bedreigingen. En,’ druk gebarend wees hij met zijn duim naar buiten: ‘weet je nog, laatst, de massale anti-Israël demonstratie hier op de Dam? Waar dankzij het ruimhartige en tolerante beleid van de Amsterdamse burgemeester en wethouders, het nationale bevrijdingsmonument als podium mocht dienen voor grote groepen moslims zodat ze daar, zwaaiend met vlaggen met hakenkruizen, woedende antisemitische leuzen konden scanderen en de fik konden steken in de Israëlische vlag? Ik zie die angstaanjagende beelden nog zo voor me en kan er nog kotsmisselijk van worden. En daarna dat bericht over die joodse jongen die en passant in elkaar is getimmerd. Dat heb je zeker ook maar overgeslagen?’

‘Ik heb gehoord dat er is gevochten, niet dat er...’

‘Gevochten??’ riep Bram met overslaande stem, ‘die arme jongen is door dertig gemaskerde moslims in mekaar geramd! Dat gajes kreeg hem in het oog omdat hij een keppeltje droeg. “Een jood, dáár, een jood!” schreeuwden ze en in no time hadden ze hem omsingeld, het keppeltje van z’n hoofd gegrist en stonden ze als gekken op hem in te rammen en te schoppen. Hordes omstanders zagen het gebeuren en niemand stak ook maar één vinger uit. Zelfs de Mobiele Eenheid, die alom aanwezig was, liet het begaan, bang dat als ze zouden ingrijpen de situatie zou escaleren! Waar gebeurd! Twee stevige joodse knapen wisten die jongen tenslotte bij die bruten vandaan te sleuren en hem in veiligheid te brengen in de lobby van Hotel Krasnapolsky. Als je niet alleen het weerbericht zou lezen had je dit walgelijke bericht uitgebreid in de krant zien staan.’

Zijn moeder staarde langs hem heen en mompelde zachtjes: ‘Als we toen in Groningen waren gaan wonen...’

Bram keek haar aan alsof ze mesjogge was geworden. ‘Waar slaat dat op, als ik vragen mag?’

‘Ach, opeens vroeg ik me af, zoals wel vaker de laatste tijd, hoe het gelopen zou zijn, hoe ons leven en dat van vader geworden was als jij die leerstoel aan de faculteit wiskunde en informatica in Groningen inder tijd niet had afgeslagen.’

‘Wat heeft dat in ’s hemelsnaam met ons onderhavige onderwerp te maken?’ vroeg Bram kribbig.

‘Nou ja, door jouw verhaal over al die toestanden hier in Amsterdam moest ik ineens aan zo’n rustige provincieplaats als Groningen denken, dat we daar nu

gewoond konden hebben en deze hele discussie misschien niet gehad hadden.'

'Groningen,' snoof Bram minachtend. 'Ik mag je er ook aan herinneren dat het zogenaamde keurige en beschaafde Groningen in de tweede wereldoorlog voor joden één van de onveiligste plaatsen was om te wonen, dat daar de Nederlandse politie volop meewerkte met de moffen om joden op te pakken en op transport te zetten.'

Selma tuurde dromerig voor zich uit: 'Niet dat ik het toen niet begreep hoor jongen, die leerstoel kwam voor jou gewoon te vroeg. Jij was op je 22ste nog een kind en veel te jong voor zo'n overstap.'

'Ik was al 23,' corrigeerde Bram haar, er nadenkend erachteraan mompelend: 'een bijzondere priemleeftijd trouwens omdat 2 plus 3 ook weer een priem is. Enfin, om op dat professoraat terug te komen, jij bent gemakshalve vergeten dat ik A: simpelweg niet naar Groningen wilde, en B: er nog een kandidaat was die voor die leerstoel in aanmerking kwam en ik in de kont van het hoofd van de benoemingscommissie had moeten kruipen, wilde ik gekozen worden. Als je liever had gezien dat ik me zo verlaagd zou hebben.' Hij trok zijn servet van z'n schoot en wierp het op tafel.

'Zonder te hoeven slijmen was je 't ook geworden,' sprak zijn moeder stellig. 'D'r was geen betere professor geweest dan professor Abraham Bloch. Toevallig zei ik dat laatst nog tegen vader, bij zijn graf.'

Bram stond abrupt op. 'Ik had het tegen hem over jou,' ging Selma gewoon verder, 'en vertelde hem dat je nu niet langer op de universiteit werkt maar alleen op je kamer...' Ze hield in omdat Bram, met in elke hand een dode begonia, de kamer uitbeende. 'Wat ga

je daarmee doen?’

‘Weggooien natuurlijk,’ riep hij vanaf de gang. Selma hoorde hem in de keuken de vuilnisemmer openen, toen klonken er twee doffe ploffen waarna Bram met lege handen de kamer weer kwam binnenwandelen om vervolgens met de derde begonia weer richting vuilnisbak te verdwijnen. Nadat hij die eveneens gedumpt had kwam hij, de handpalmen langs elkaar schoonwrijvend, weer binnengelopen. ‘ ’t Is wel een kale boel zo,’ zei hij doelend op de lege vensterbank. ‘Je zou er cactussen moeten neerzetten. Met deze hitte heb je daar geen omkijken naar, dus mocht je nog naar de markt gaan...’ Maar z’n moeder, die met afwezige blik van haar lauwe thee dronk, reageerde niet.

Bram schoof zijn bril weer op zijn neus en pakte het dienblad dat naast zijn stoel stond. Terwijl hij bezig ging met het afruimen van de ontbijtboel merkte hij op dat z’n moeder de pendule in de vensterbank in de gaten hield. ‘Moet je ergens heen?’

‘Ik verwacht Bonny zo direct.’

Direct staakte hij het afruimen. ‘Bonny? Ach nee, hè? Die komt toch niet weer de hele dag hier de rust verstjeran,’ jammerde hij.

Selma schudde haar hoofd: ‘Ze komt me alleen maar ophalen hoor.’

‘Ophalen?’ vroeg hij. ‘Waar ga je heen dan?’

‘Naar Muiderberg toch en Bonny gaat vandaag met me mee.’

‘Kijk aan,’ zei Bram en ging weer verder met afruimen. ‘Mevrouw Cohen gaat vandaag mee naar Muiderberg. Goed idee van je, ma, die Cohen is eens zo breed en groot als jij, die staat haar mannetje wel als jullie onderweg worden aangevallen door jiddenhaters. Als

ik jou was zou ik haar vragen of ze voortaan altijd met je meegaat als je de deur uitgaat, als jouw bodyguard.' Met het volle dienblad in zijn handen marcheerde hij de kamer uit naar de keuken. Selma schoof met haar hand een paar broodkruimels heen en weer over het gebloemde tafellaken en dacht aan Bonny's woorden: 'Je wordt met de haren in de wind naar Muiderberg gereden, een mechaje toch?' Bij nader inzien was het dat misschien ook wel. Gezeten in Bonny's auto, onder het open dakje, hoefde ze immers niks anders dan te zitten. Bonny kweekte de weg erheen met gemak vol en ondertussen kon zij achteroverleunen en voor even alle zorgen meegeven aan de wind.

In de keuken was Bram hoorbaar aan het redderen. 't Was klokslag negen en ze had nog niet gedacht dat Bonny voor haar doen laat was, of ze werd opgeschrikt door het schelle geluid van de voordeurbel. Snel stond ze op om te gaan opendoen en werd in de gang haast omvergelopen door Bram die naar zijn kamer vluchtte en zich daar opsloot. Nog voor Selma haar vinger op het knopje had om de deur beneden aan de straat open te drukken, ging de bel opnieuw. Dat ongeduld kon alleen maar van Bonny Cohen zijn wist Selma. Nadat ze de straatdeur voor Bonny had opengedrukt ging ze op de overloop, bovenaan de steile, hoge trap haar vriendin staan opwachten. Ze hoorde hoe Bonny, die de pest had aan dit oude pand zonder lift, beneden in het trappenhuis aan de eerste trap begon. 't Ging voetje voor voetje, het was voor haar ook een hele toer om in deze hitte dat zware lichaam die steile trappen te moeten opzeulen, begreep Selma. 't Zou nog wel even duren eer ze haar zou zien verschijnen, en ze besloot maar weer naar binnen te gaan om in de keuken

wat koels voor Bonny in te schenken. Bonny kennende zou ze ongetwijfeld de tijd willen nemen om met een sigaret en een drankje bij te komen van de klim. In die tijd, bedacht Selma zich, zou zij d'r haren wat kunnen bijverven. Ze trok de deur van de koelkast open en zag enkel een fles donkerrode vruchtensap staan waarvan ze vermoedde dat het Brams 'oergezonde rozenbotteldrank' was. Ze hoopte maar dat ze nog wat anders voor Bonny had. Gelukkig vond ze achterin de koelkast een pak appelsap, ze kon alleen zonder bril niet zien of het al over de houdbaarheidsdatum was of niet. Maar ach, wat kon het nou bederven? Ze schonk de appelsap, die een gore bruingele kleur had, in een bierglas en hield het glas onder haar neus om te ruiken of er een verdacht luchtje aan zat. Op dat moment hoorde ze Bonny binnen komen stommelen. Selma keek over haar schouder de gang in: 'Ik ben in de keuken,' riep ze. Maar Bonny moest eerst op adem komen. 'Attenooje, Sel,' hijgde ze met de hand op haar omvangrijke boezem, 'die pokkentrappen hier worden nog eens m'n dood.'

Een heftige irritatie hinderde Bram bij de bestudering van Riemanns zeta-functie. De oorzaak hiervan waren z'n moeder en Bonny Cohen die nog altijd de deur niet uit waren en al tetterend door het huis liepen. Gek werd hij onderhand van het ratelende stemgeluid van de praatzieke Bonny dat zelfs tot in zijn kamer hoorbaar was. 't Was ondoenlijk om zich onder deze omstandigheden optimaal te concentreren. Zoals ze zonet ook tekeer ging! Schandalig gewoon om als een ordinair viswijf vanuit de woonkamer te schreeuwen naar moeder of ze aan de telefoon kon komen. Wat gaf haar trouwens het recht om in hun huis hun telefoon op te nemen? 'Waar ga jij heen?' blèrde ze nu weer op vol volume tegen moeder. 'M'n tas pakken natuurlijk,' hoorde Bram haar antwoorden. Aha! Hij luisterde gespannen, was meteen één en al oor, want dit klonk alsof ze op punt van vertrekken stonden. Ja hoor, z'n moeders dribbel-pasjes vergezeld van de lompe voetstappen van Bonny hoorde hij duidelijk de gang opkomen. Ze naderden zijn kamer en prompt bleef het stil. Met een ruk draaide hij z'n hoofd richting z'n kamerdeur die hij goddank op slot had gedaan, want als hij zich niet vergiste stonden ze nu te sodemieteren voor zijn kamer. Ja, waarachtig, Bonny begon als een dwaas te giechelen terwijl dwars daardoorheen het waarschuwend ge-sssst klonk van

zijn moeder. Wat ze daar uitspookten mocht Joost weten. Met argusogen hield Bram z'n kamerdeur in de gaten. Toen zag hij een wit velletje papier onder zijn deur doorkomen en begreep de poppenkast op de gang meteen. De simpele mevrouw Cohen lag dubbel, enkel omdat z'n moeder het weer eens niet laten kon via deze weg één of andere onbenullige boodschap voor hem achter te laten. Hij hoorde de dames zich op de gang uit de voeten maken en het volgende moment viel de verlossende klap van de dichtslaande voordeur.

Eindelijk! Bram veerde op uit zijn bureaustoel en griste de brief van de grond, ontsloot voorzichtig z'n kamerdeur en loerde links en rechts om het hoekje de gang af. Niemand meer, het was ook doodstil in huis, het leed was dus werkelijk geleden. Opgelucht liep hij terug naar zijn bureau, ondertussen een vluchtige blik op het briefje in z'n hand werpend waarin zijn moeder hem in haar bekende cursieve kriebelschrift ongetwijfeld kond deed van een kul bericht. Op regel 4 echter, zag hij een naam staan die een diepe, zorgelijke frons tussen z'n zwarte wenkbrauwen veroorzaakte. Aandachtig begon hij de brief opnieuw te lezen:

*'Lieve schat, 'k wou je niet storen dus vertel ik je daarom maar zo dat er net voor je gebeld is. Omdat ik bezig was in de badkamer nam Bonny op, het bleek dat ze Frieda Hirschfeldt aan de lijn had. Ik kon het niet geloven! Heb Bonny laten zeggen dat je terug zou bellen. Ben zo benieuwd waarom ze belde. P.S. Om 13 uur moet ik bij de dokter zijn. Haar praktijk is toeval-
lig niet ver van Bonny's huis, dus ga ik na Muiderberg bij Bonny wat lunchen en dan vandaar meteen door.'*

Ontdaan liet Bram de hand met de brief langzaam zakken. Frieda Hirschfeldt had gebeld. Goeie genade,

als hij ergens niet op zat te wachten was het dat wel. En waarom, wat moest ze zo ineens van hem? Hij schatte dat het toch zeker vijftien jaar of langer geleden was dat hij Frieda voor 't laatst gesproken had. Hoewel, 'gesproken' was in dit verband het juiste woord niet, zo herinnerde hij zich maar al te goed. Nadat hij hun korte verhouding verbroken had en zij hem gevraagd had er toch nog eens samen over te praten, had hij uitsluitend eindeloze huilbuien over zich uitgestort gekregen. Hij had de hemel gedankt toen ze na verloop van tijd een andere man tegen het lijf liep en hém eindelijk met rust liet. En nu, om welke duistere reden ook, zocht ze weer contact met hem. 'Verdomme, wat een gesodemieter opeens,' foeterde hij, 'dat dit allemaal precies nu moet gebeuren!' Geërgerd plofte hij neer in zijn bureaustoel, 't was ook om razend van te worden dat ma beloofd had dat ie terug zou bellen, natuurlijk deed hij dat niet, geen haar op z'n hoofd die daaraan dacht. Maar Frieda Hirschfeldt kennende, die nam als ze over een paar uur nog niks gehoord had, onherroepelijk zelf weer de telefoon. Daarom was het zaak vanaf nu niet meer op te nemen, besloot hij. En zijn moeder zou hij opdragen de stoomwals Frieda met kracht af te houden, zodat hij met rust gelaten werd. Tegelijk wist hij echter dat hij wat dit betreft niet op haar kon vertrouwen, integendeel zelfs, ma liep intussen natuurlijk vurig te hopen dat het weer goed kwam tussen hem en Frieda. Indertijd was ze weg geweest van haar en had haar vanaf het begin gezien als de ideale schoondochter. Hij getrouwd, en dan nog wel met Frieda? Alleen al de gedachte bezorgde hem kippenvel, hij zou geen leven gehad hebben met die vrouw! Voortdurend vroeg ze zijn aandacht, zat hij in gepeins verzonken voor zich

uit te staren dan weigerde ze te begrijpen dat hij aan het werk was. Overal bemoeide ze zich ook mee. Nog zag hij haar, keuvelend op de bank in de woonkamer met zijn moeder, bezig voor hem een warme muts voor de winter te breien. Dat was voor hem the limit geweest, toen hij dat zag had hij haar dezelfde avond nog aan de kant gezet. Volgens ma had hij zich ontdaan van het beste wat hem ooit overkomen was, maar ach, ma meende eveneens, zo wist hij sedert daarnet, dat ze nog lang en gelukkig met vader hadden geleefd als hij dat professoraat in Groningen geaccepteerd had. ‘Ergo kunnen wij vaststellen,’ sprak Bram hardop, terwijl hij het briefje in z’n hand verfrommelde, ‘dat moeders waardeoordeelen tot de categorie “schouderophalers” behoren. Quod erat demonstrandum!’ Met een sierlijke boog wierp hij de prop in het rieten prullenmandje. ‘En hiermee is de zaak F.H. afgedaan,’ sprak hij plechtig af met zichzelf. ‘Zo, en nu eerst wat drinken,’ besloot hij voorts. Een vol uur had hij zijn kamer niet afgekund, doch nu was er niets meer wat hem tegenhield en kon hij in alle vrijheid in z’n enkele ondergoed en op blote voeten naar de keuken om eindelijk zijn dorst te gaan lessen.

Nadat Bram beide ramen wijd had opengezet omdat de keuken stonk naar de sigaretten van Bonny Cohen, schonk hij zichzelf een flinke beker rozenbottelsap in en liep met de beker in z’n hand naar de woonkamer. Hij ging voor het venster staan en keek al drinkend naar de bedrijvigheid deze morgen in de Sarphatistraat. Plots kwam er een man in drielijg pak z’n blikveld in gerend. Bram begreep dat de man zich de benen uit het lijf liep om de klaarstaande tram 10 bij de halte verderop te halen. Geamuseerd ging hij staan toekijken en zag het heerschap wanhopig met zijn aktetas in de

richting van de tramconducteur zwaaien in de hoop dat die begreep dat hij nog meewilde. Het leek waarschijnlijk alsof de trambestuurder op hem wachtte, maar Bram wist dat de arme kerel erin werd geluisd. Nog geen tel later zag hij zijn grote gelijk bevestigd worden toen de man nog snel op de klaarstaande tram wilde springen en de deuren gemeen voor zijn neus werden dichtgeklapt. Onder treiterig gerinkel reed de tram weg, de kantoorbaas met zichtbaar zwaar de pest erin achterlatend. Breed gebarend stond hij nu z'n nood te klagen tegen de paar mensen die nog op de halte stonden, waarschijnlijk wachtenden voor lijn 7. Bram, die hier, op één hoog voor het raam zijn eigen privé halte had, besepte weer eens temeer welk een ellende hem bespaard bleef. Nooit hoefde hij te racen om de tram te halen, want vanaf deze uitkijkpost kon hij zijn lijn in de verre verte al zien naderen en stond zodoende altijd ruim op tijd bij de halte klaar als de tram kwam voorrijden. De bekende rotgeintjes van de heren conducteurs gingen dus mooi aan hem voorbij. Hij zag hoe de halte zich alweer vulde met drommen nieuwe passagiers, de stakker met de aktetas raakte meer en meer ingeklemd, met moeite kon Bram hem nog tussen die horde mensen ontwaren.

De Sarphatistraat eens links en rechts afkijkend viel het hem op dat, hoewel het al over tien was, het toch overal nog druk was met mensen op weg naar hun werk. Voor zijn huis kroop de lange rij auto's slechts met een slakkengang voort en verderop, op de brug over de Amstel, zag hij, stond het verkeer helemaal vast. Beneden in de straat was het een komen en gaan van voornamelijk vrouwelijk voetgangersverkeer, zag hij, allemaal gekleed in zomerkleding van lichte

stoffen in zachte tinten. Ontworpen voor jonge, vrolijke lichamen, dacht Bram, maar ofschoon ze allemaal even jeugdig waren oogde elke vrouw grijs en somber. Evenals de manspersonen trouwens. Zo te zien toog niemand met een greintje plezier naar het werk, terwijl ze toch net het vrije weekend achter de rug hadden. Maar ach, hij kon zo al raden hoe geestdodend en in volkomen ledigheid ze hun verplichte vrije tijd hadden doorgebracht. En dan, op deze eerste dag van de nieuwe werkweek moesten ze stuk voor stuk weer op weg naar de tredmolen waarin ze de komende dagen tot de avond vastzaten. Met meewarige blik volgde hij het sneue werkvolk daar beneden in de straat en realiseerde zich welk een rijk en begenadigd man hij was. Hij ving zijn dagelijkse arbeid nimmer aan omdat hij moest, maar omdat hij werd gedreven door overtuiging en innerlijke kracht. Elke dag ging hij voort in de richting van zijn machtige droom in het volste vertrouwen de nog bestaande kloof met de werkelijkheid binnen afzienbare tijd te kunnen dichten. En dan was het doel, een vredig Jeroesjalaiem, bereikt. Verrukt hief hij zijn blik ten hemel naar zijn vader die hem ergens daar, vanuit een ander universum, gadesloeg en hoorde. 'Vandaag nog een eenzaam man, pa,' prevelde hij zachtjes, 'morgen wellicht de bevrijder van een heel volk...'

Met een hoofd vol glorie keerde hij terug naar zijn plan van onbeschrijflijke grootheid.

‘Hij ligt er toch mooi bij zo, Sel’, sprak Bonny aan het graf van Selma’s man Aaron. ‘Hij heeft een prachtig plekje hier onder die hoge populieren. Hoor je het ruisen van de bladeren? Heel vredig hoor.’

Selma knikte afwezig. Samen staarden ze naar Aarons wit marmeren matseiwe met daarop de cursieve tekst *‘Moge zijn Licht gebundeld worden in het schijnsel van het eeuwige licht, Omein’*. Selma slikte. De woorden en de tranen die ze tegenover Aaron de vrije loop had willen laten, bleven als een brok steken in haar keel. Bonny bukte zich en legde een witte kiezelsteen op de rand van het graf. ‘Die twee eenzame steentjes op Aarons matseiwe zijn zeker van jouw eerdere bezoeken,’ zei ze toen ze weer overeind kwam, ‘d’r komt hier anders niemand dan jij, neem ik aan?’ Immer dat vragen naar de bekende weg, dacht Selma, altijd weer die indirecte kritiek op Bram omdat hij liever wegbleef bij het graf van zijn vader. Ze werd er toch zo moe van. Zonder er ook maar met één woord op te reageren legde ze haar steentje op de grafsteen en nam in stilte afscheid van haar man met de belofte dat ze er de volgende week weer zou zijn, alleen. ‘Dan hebben we weer alle tijd samen, mijn liefste.’ Ze sloot haar ogen, was het maar zover, dacht ze en slaakte een diepe zucht. Bonny sloeg een arm om haar schouders:

“Het is nog altijd moeilijk voor je, hè Sel?”

‘Ach, nou ja,’ poogde ze monter te klinken.

“Toch,” ging Bonny verder, ‘als ik eerlijk ben, dan is het ook een zegen dat hij uit zijn lijden is verlost. Die arme man had toch geen leven daar in die inrichting, zonder enig uitzicht op genezing. Als je het eens zo bekijkt?’

Selma schudde heftig met haar hoofd. ‘Zo kan ik het niet bekijken. Het is toch afschuwelijk zoals hij...’ Ze draaide zich om en liep bij het graf vandaan. ‘Kom, laten we alsjeblieft teruggaan,’ smeekte ze Bonny die achter haar aan stiefelde. ‘Ik heb het ook zo vreselijk warm.’ Ze zag knalrood en streek de haren van haar zweterige voorhoofd.

Bonny zag haar medelijdend aan. ‘Geef me dan maar een arm, meid.’ Joviaal stak ze Selma haar mollige, gebruinde arm toe, en gearmd wandelden ze samen weg van het graf terwijl Bonny nog verzuchtte: ‘Ach ja, die arme Aaron, de oorlog doet afschuwelijke dingen met mensen.’

Ze sloegen de weg in naar de uitgang, een lange, rechte grintweg waarlangs oude graven lagen onder hoge bomen dicht in het blad die de hele weg voor genadige schaduw zorgden. Bonny keek voortdurend naar de namen op de graven die ze passeerden, namen die Selma, omdat ze hier wekelijks liep, onderhand uit haar hoofd kende. Opeens maakte ze zich los van Selma’s arm, boog voorover naar een verweerde, met mos begroeide grafsteen en las met toegeknepen ogen: ‘Sarah Stein - Gestorven in 1897. Verrek, hier ligt misjpoche van jou, Sel. Wist je dat?’ Selma, die langzaam was doorgelopen, knikte zwijgend. ‘Oh, en moet je hier zien, hier ligt Reuven Krant. Ook toeval-

lig, vroeger was David nog bevriend met ene Reuven Krant. Zou het dezelfde zijn?’ Stapvoets liep ze verder maar hield bij het graf van een jonge vrouw weer stil. ‘Agottegot, kijk eens hier Sel, hier ligt een vrouw van nog maar dertig. En moet je eens zien wat hier een steentjes liggen en hoeveel waxinelichtjes er staan. Bij de meeste graven trouwens, ’t valt me op hoeveel bezoek iedereen hier nog krijgt. Sel?’ Bonny keek op en zag dat Selma al een eindje was doorgelopen. Met versnelde pas haalde ze haar bij en zei, toen ze weer naast haar liep: ‘Bizar toch te bedenken dat vroeg of laat wij daartussen liggen en er dan weer andere levende zielen naar onze matseïwe staan te koekeloeren. Hoe laat moet je eigenlijk bij die dokter zijn?’

‘Eén uur pas...’ Selma zag op haar horloge dat het nog maar net kwart over elf was en slaakte opnieuw een diepe zucht. ‘Mooi,’ zei Bonny, ‘hebben we straks alle tijd bij mij voor een lekker broodje en een kopje koffie. Ze woont werkelijk maar een paar minuutjes lopen bij mij vandaan, die dokter de Beer. Ik vind het heel verstandig van je dat je die afspraak gemaakt hebt Sel. Wat ga je vragen? Nieuwe slaappillen of...’

‘Nee, natuurlijk niet. Bram wil dat ik naar het Joods Maatschappelijk Werk ga en daar heeft die jongen groot gelijk in, ik los mijn sores en slaapprobleem niet op met pillen. Bram weet dat daar tenminste hulp geboden wordt met nesjomme, en dat is wat ik nodig heb.’

‘Die zoon van jou heeft toch nog wel eens goeie ideeën, Sel, dat moet gezegd. Zo liep ik onlangs te denken dat het ook wel eens goed voor je zou zijn als je met mij meeking naar m’n kabbala-avonden. Als je je verdiept in de wereld van de kabbala, ik weet niet,

maar dan komt er zo'n rust over je, dan begrijp je de dingen.'

'Dat is niks voor mij hoor. Trouwens, Bram ziet me aankomen, hij heeft niks op met die joodse mystiek. Een student op de universiteit had hem eens aangeschoten in de veronderstelling dat zijn joodse docent hem wel wegwijis zou kunnen maken in de kabbala.' 's Avonds aan tafel vertelde Bram me dit, diep verontwaardigd. Hoe iemand kon denken dat een exacte wetenschapper zich in zou laten met ondoorzichtig ge-goochel met cijfers. En dat is het natuurlijk ook. Nee, dank je, ik heb geen behoefte aan de kabbala.'

'Jammer hoor. Ik denk namelijk wel dat het goed voor je zou zijn. Je trekt je teveel aan van wat je zoon vindt. Hoe maakt ie het overigens, ik zie hem zo goed als nooit meer. Altijd als ik bij jou ben zit hij op zijn kamer. Is ie nog altijd niet terug naar zijn werk?'

Selma schudde enkel haar hoofd.

'Zit jij daar nou niet over in? Ik bedoel...'

'Ik wil niet met jou over Bram praten, Bon, mijn hoofd staat er nu niet naar. Hij is naar eigen zeggen met een grootse studie bezig thuis. Meer wil ik en kan ik er ook niet over vertellen.'

Bonny liep te gniffelen: 'Studeert ie soms voor rabbijn? Het uiterlijk heeft ie er alvast voor. Ha, ha, als Bram rabbijn wordt, dan laat de kille zich subiet dopen.' Ze lachte haar hoge, gierende lachje en zag hoe Selma haar vernietigend aankeek. 'Toe, joh, Sel, een geintje, lach eens mee.' Met haar elleboog gaf ze Selma een por, maar die liep stuurs voor zich uit te kijken.

'Wat denk je,' begon Bonny te vissen, 'waarom zou die ouwe vlam van Bram, die Frieda Hirschfeldt, waarom zou die nou zomaar ineens weer gebeld heb-

ben. Zou ze weer wat met hem willen?’

‘Zou kunnen,’ Selma schudde wat met haar hoofd, ‘ze was indertijd bezeten van hem. Ik vraag me af of Bram een hernieuwd contact met haar ziet zitten, ik heb zomaar het idee van niet.’

‘Toch jammer dat dat vroeger niks geworden is, had ie eindelijk eens iemand. Ze leek wel wat op jou, vond ik.’ De lange Bonny blikte lachend naar de kleine Selma naast haar: ‘Ook zo’n ukkie met van dat zwarte haar. Het was een knappe meid.’

‘Was ze ook. Ik kon het goed met haar vinden, maar Bram werd op den duur gek van haar.’

‘Oh? Ik heb altijd gedacht dat het andersom was, dat ze stapel werd van die raadselachtige redematies van hem.’

Selma hield wijselijk haar mond. Bonny was trouwens in het hele onderwerp al niet meer geïnteresseerd omdat ze de begraafplaats verlieten en ze druk in haar schoudertas liep te zoeken naar haar autosleutels. Selma volgde haar naar het Peugeotootje dat iets verderop geparkeerd stond, in de volle zon. “Poeh, poeh, het is een oven hier binnen”, pufte Bonny toen ze even later achter het stuur kroop. Snel schoof ze het dak open en nadat ze de auto gestart had nam Selma plaats naast haar op de kokend hete leren zitting. Met een flinke dot gas scheurde Bonny bij de begraafplaats vandaan.

De Cohens bewoonden op de Herengracht een mooi, oud grachtenpand. Het was een kast van een huis met vele, ruime kamers waar de hoge plafonds met originele, fraaie ornamenten verwezen naar eind 18^e eeuw toen dit pand gebouwd werd. Bonny en Selma zaten in de eetkamer, die uitzicht bood op een prachtig bloei-

ende tuin. Ze zaten aan een gezellig gedekte tafel met broodjes, krentenbollen, verschillende soorten kaas, een grote schaal met aardbeien en een thermoskan met koffie en een met thee. Omdat het er ook heerlijk koel was kwam Selma weer een beetje bij. De zenuwen op haar maag voor de afspraak met de dokter straks waren wat gezakt en ze had zojuist met smaak een wit boterhammetje met aardbeien opgepeuzeld. In die tijd had Bonny er al twee op en was nu bezig een krentenbol te besmeren met een laagje gezouten roomboter. 'Ben jij nu al uitgegeten?' vroeg ze kijkend naar Selma's lege bord. 'Toe meid, neem nog wat, wil jij anders deze krentenbol? Jij kan het er best bij hebben hoor.' Prompt begon ze een heel verhaal dat zij blij mochten zijn dat zij niet waren als een moddervette vriendin van haar die leed aan obesitas, aan vraatzucht. Zij, Bonny, hield ook van eten, maar toch niet zo. 't Was wel doodzielig, alles had die vriendin al geprobeerd om af te slanken en...

Selma keek op haar horloge. Twaalf uur geweest, over een uur zat ze bij de dokter. Ze liep het volgens Bonny in vijf minuten maar toch, na half één zou ze alvast op weg gaan. Liever daar nog even moeten wachten, dan hier de hele tijd maar zitten te zitten. De voordeur sloeg dicht en ze schrok op. David kwam thuis, meteen voelde ze zich ongemakkelijk. David Cohen, een gepensioneerde rechter had zo'n autoritaire, aanmatigende manier van doen, dat Selma immer het gevoel had zich tegenover hem te moeten verdedigen. De middelgrote, kalende David, gekleed in een kaki bermuda en een donkerblauw poloshirt, kwam de eetkamer ingelopen en keek verrast op Selma aan tafel te zien zitten. 'Kijk eens wie we daar te gast hebben,

“the early bird”, mevrouw Bloch! Ik dacht dat je het te warm vond vandaag de deur uit te gaan?’ Selma glimlachte moeizaam en zei: ‘We zijn naar het graf geweest van Aaron.’

‘Ja zeg, van dat bezoek was ik vanochtend om 7 uur al op de hoogte. Hoe is het er verder mee, goed?’

‘Oh, ja hoor,’ antwoordde Selma luchtigjes.

‘En met je broer, Jona? Hoe gaan de zaken in Israël?’

‘Het gaat wel goed, dacht ik, hij...’

‘Ga je d’r nog wel eens heen?’ onderbrak David haar. ‘Het lijkt mij er anders onprettig leven, Israël is een onaangenaam land geworden. Nee, wij hoeven er niet meer heen, hè Bon?’

‘Oh, nou, Bram en ik wel hoor, we vinden het er altijd heerlijk. En ik denk dat we gauw weer kunnen gaan, want ik heb Bram iets horen roepen over Pesach in Jeruzalem, dus...’

‘Zeg, even iets anders, heeft een zekere Frieda Hirschfeldt je zoon al gebeld?’ informeerde David terwijl hij op een stoel naast Selma aan tafel schoof. Zowel Selma als Bonny staarden hem stomverbaasd aan. ‘Hoe ken jij Frieda Hirschfeldt?’ riep Bonny uit.

‘Kennen doe ik haar niet,’ antwoordde David, ‘ik heb vanochtend alleen telefonisch contact met haar gehad. Ze belde me met de mededeling dat zij secretaris is van een organisatie genaamd Shaloom-Salaam die opkomt voor de belangen van de Palestijnen.’

‘Frieda Hirschfeldt opkomen voor de Palestijnse belangen?’ zei Selma verbaasd.

David knikte. ‘Wat ik zo van haar besluisterde is dat ze zelfs een fanatiek voorvechtster is van de Palestijnse zaak. In ieder geval belde ze mij in het kader van

een Joods-Palestijns debat dat ze voor augustus organiseert. Ze vroeg mij daar ter inleiding een toelichting te geven over de rechtmatigheid van eventuele sancties tegen Israël, nu dit land, ondanks het verbod van het Internationale Gerechtshof, toch doorgaat met de bouw van die afscheidingsmuur. Nou, dat wil ik wel, zei ik. Ze vertelde toen dat er die avond ook gedebatteerd zou worden met mensen van haar club, een Palestijnse Nederlander en enkele rechts georiënteerde joden die tegen een Palestijnse staat zijn, en vroeg me of ik nog mensen kende die “goed in dat plaatje pasten”, zoals ze het uitdrukte.’ David keek Selma aan: “Toen ze begon over een rechtsgeoriënteerde jood die tegen een Palestijnse staat is dacht ik direct aan jouw zoon, ik adviseerde haar dus doctor Bram Bloch hiervoor te benaderen. Die mevrouw Hirschfeldt reageerde dolenthousiast, aan Bram die ze van vroeger zei te kennen, had ze zelf nog niet zo gauw gedacht. Ze zou hem onmiddellijk bellen.’

Met ogen groot van verontwaardiging keek Selma David aan. ‘Mijn zoon is helemaal geen “rechts georiënteerde jood” zoals jij hem noemt, en is evenmin tegen een Palestijnse staat. Bram is tegen terreur, tegen het vermoorden van onschuldige burgers.’

‘Zo.’ Davids bruine ogen vernauwden iets: ‘Is hij dan ook tegen de terreur van de het Israëlische leger tegen de Palestijnen?’

Moedig van woede wierp ze fel tegen: ‘Het Israëlische leger handelt uit verdediging, dat is geen terreur. Wij slaan terug als er een bus met onschuldige joden is opgeblazen. En dat mag volgens jou dus niet? Bram heeft gelijk, het is ons joden altijd al verboden terug te slaan, zelfs mensen van ons eigen volk vinden kenne-

lijk dat we moeten buigen.’ Hard schoof ze haar stoel achteruit en stond op. ‘Ik kan je nu alvast beloven dat Bram aan een dergelijk debat niet zal meedoen.’

‘Mevrouw Snibbig belooft iets,’ zei David spottend terwijl ook hij omhoog kwam uit zijn stoel. ‘Die avond biedt jouw zoon anders een unieke gelegenheid voor een groot gehoor eens zijn Zionistische mening te spuien, hij kan voor leuk vuurwerk zorgen. Volgens mij zal hij wel degelijk enthousiast zijn als mevrouw Hirschfeldt hem benadert.’

‘Dan ken je Bram niet.’ Selma greep haar tasje van de grond en liep langs hem heen naar de deur. Bonny, ontdaan vanwege de woordenwisseling tussen Selma en haar man, ging haar achterna. ‘Waar ga je heen Sel? Het is toch nog veel te vroeg voor de dokter.’

‘Weet ik, maar toch ga ik.’ Bij de deur draaide ze zich om naar David. ‘Tot ziens en zeg Frieda maar dat ze zich de moeite kan besparen Bram te bellen, ik weet zeker dat hij er geen tijd voor zal vrij maken.’

‘Maak jij dat voor hem uit?’ David keek haar furieus aan en Selma maakte dat ze wegkwam. Bij de voordeur putte Bonny zich uit in verontschuldigende woorden over David. ‘Maar jij moet ook niet zo bovenop die zoon van je zitten, Sel.’

‘Ik zit niet bovenop hem, ik neem het enkel op voor mijn kind. Mag dat ook al niet?’ Selma trok de deur open.

‘Zal ik dat stukje naar de dokter met je meelopen?’ vroeg Bonny.

‘Nee. Ben je mal, dat is echt niet nodig.’ Selma moest er niet aan denken.

‘Bel je me, hoe het is gegaan?’ vroeg Bonny toen ze Selma uitliet. Dat zou ze doen. Eenmaal op straat om-

sloot de warmte haar als een benauwde deken, maar voor dit moment kon het haar weinig schelen. Ze was opgelucht dat ze eindelijk alleen kon zijn. Rustig wandelend naar de dokterspraktijk een eindje verder op de Herengracht, liet ze de idiote discussie van daarnet met die eeuwig ruziezoekende David door haar gedachten gaan. Goh, en dan die Frieda Hirschfeldt, die een fanatieke voorvechtster geworden was van de Palestijnse zaak. Had Bram toch gelijk dat ze geen partij voor hem was.

8

Het liep al tegen enen toen Bram ontwaakte uit een diepe concentratie en zich oprichtte uit de gebogen werkhouding waarin hij de afgelopen uren gezeten had. Hij wreef wat over de achterkant van zijn stijf geworden nek, rekte zich uit en liet zich achterover vallen tegen de rugleuning van zijn stoel. Kijkend naar de vellen met zijn aantekeningen die voor hem op zijn bureau lagen, trommelde hij tevreden met de vingertoppen van beide handen op de stoelleuningen en kon niet anders zeggen dan dat alles tot nu toe naar wens verliep. Ofschoon hij het juiste spoor van zijn formule nog niet helemaal te pakken had, mocht hij niettemin verheugd zijn over hetgeen hij tot dusver bereikt had. Tenslotte, zo redeneerde hij bij zichzelf, hield hij zich bezig met één van de grootste wiskundige raadsels van de afgelopen 150 jaar, een onvervalste breinbreker die op het even ijle als glibberige terrein van de hogere mathematica de geniaalste geesten onderuit had laten gaan. Inclusief hemzelf trouwens, ook zijn vroegere pogingen om de stelling van Riemann dat alle non-triviale nulpunten van de zeta-functie op de kritische lijn liggen te bewijzen, waren vruchteloos gebleven. Maar ach, dat was eens. Bovendien, hield hij zich geruststellend voor, bestudeerde hij de zeta-functie deze keer ook niet om tot een oplossing voor Riemanns hoogst

intrigerende stelling te komen, doch vooral om een methode te vinden waarmee hij zijn eigen formule zou weten af te ronden. En na maanden van geploeter en wanhoop had hij na vaders zegening van vanochtend weer het volste vertrouwen daarin te slagen. In feite, bedacht hij zich terwijl hij de handen achter z'n hoofd vouwde, had hij de voorbije uren zelfs continue het gevoel gehad tegen een doorbraak aan te zitten. Binnenin hem was er iets dat zich roerde en hij hoopte vurig dat het zijn onderbewustzijn was dat, na tijden van inactiviteit, hem iets belangrijks trachtte duidelijk te maken. Bekend als hij was met de werking van het onderbewuste dat pas dan de macht kan overnemen als de geest volledig tot rust komt, besloot hij tot het inlassen van een korte pauze opdat alles wat hij sedert de vroege ochtenduren had bestudeerd, rustig kon bezinken. In de tijd dat hij zijn gedachten op iets totaal anders richtte, zou die ene briljante ingeving die zijn onderbewustzijn voor hem in petto had, hem vanzelf bereiken.

‘Wegwezen dus,’ sprak Bram terwijl hij opstond van zijn werk en regelrecht zijn kamer uitliep. Maar niet gewend zich zomaar midden op de dag te verpozen, bleef hij op de gang weer stilstaan en had even geen idee wat te gaan doen. Hij wierp een blik op z'n polshorloge en zag dat het praktisch lunchtijd was. Vandaar dat zijn maag zo tekeer ging. Wel, bedacht hij, dat kwam goed uit, kon hij nu in plaats van al doorwerkend z'n honger te stillen voor de verandering eens een officiële lunchpauze houden. Hij liep de woonkamer binnen, pakte van de fruitschaal de grootste banaan die er lag en ging daarmee in de keuken een dubbele volkoren boterham voor zichzelf klaarmaken. Nadat hij die ter

plekke met smaak bij het aanrecht had staan verorberen en er een grote beker melk achteraan had gedronken, bracht hij een uitgebreid bezoek aan de wc. Daarna drentelde hij naar de voorkamer, nam de krant van zaterdag die op de bank lag en begon hem staande door te bladeren. Hij las echter geen letter, noch had hij oog voor welk bericht ook, met zijn hoofd was hij alweer volop bij z'n werk. Hij leek ook wel dwaas om op deze geforceerde wijze zijn werkonderbreking te verlengen, dacht hij en mikte de krant weer terug op de bank en marcheerde onverwijld terug naar zijn kamer. Dat er zich tijdens zijn ontspannen lunchpauze geen schitterend heldertje had voorgedaan, zoals hij gehoopt had, was weliswaar jammer, maar ach... 'Quod hodie non est, cras erit,' mompelde hij en installeerde zich vol goede moed achter zijn bureau. Hij trok z'n studieboek naar zich toe en sloeg het volgende hoofdstuk op. Tot zijn verrassing trof hij daar, ingeklemd tussen de linker en rechter bladzijden, een dun programmablaadje aan van een wiskundig congres van jaren her in San Francisco. **'New Developments in Prime Number Theory'** stond er vetgedrukt op de voorkant, hmmm, dacht hij, als hij het zich wel herinnerde had hij tijdens dat congres zelf ook een lezing gehouden. Hij sloeg het programmaboekje open en zag niet alleen links staan dat Dr. Abraham Bloch uit Amsterdam, de voordracht: *'Large spaces between the zeros of the Riemann zeta-function and random matrix theory'* zou houden, doch ontdekte tot zijn verbazing in de marge van de rechterpagina in z'n eigen krabbelhandschrift het versje dat hij vanochtend nog had lopen zingen:

*Waar bevinden zich de nulwaarden van zeta van S?
G.F.B.Riemann was goed bij de les:
'Op de kritische lijn' was zijn geniale idee.
'Hun dichtheid is 1 gedeeld door 2 pi log T.'*

Het was tijdens een oersaaie lezing geweest dat hij uit verveling niet alleen dit, maar ook nog twee andere versjes bedacht had, stond hem nu weer bij. Bladerend door het programma ging hij ernaar op zoek. Ah, hij had ze op de blanco achterkant neergepend. Zachtjes las hij voor zichzelf:

*In de stelling van Riemann liggen de kiemen
Voor de oplossing van 't raadsel der verdeling der
priemen.
Doel is te weten wat er met zeta geschiedt
Als mod 't' als een pijl naar boven schiet.*

*Daarmee verbonden is nog een ander enigma
Betreffende de Lindelöf functie mu sigma.
Niemand weet hoe deze functie zich zal gedragen,
En dat geeft opnieuw onoplosbare vragen.*

Het was tijdens het laatste couplet dat de geamuseerde glimlach waarmee Bram zijn dichtwerk had teruggelezen was verdwenen. Bedachtzaam nam hij de bril van z'n neus. De verwijzing in dit toevallig teruggevonden rijmpje naar het werk van de Finse mathematicus Lindelöf zou wel eens een teken kunnen zijn dat hij diens functie mu sigma toch bij de zoektocht naar zijn formule moest betrekken. Terwijl hij vanmorgen nog besloten had Lindelöf voorlopig links te laten liggen. Hij weifelde. 'Maar stel,' redeneerde hij nu zachtjes bij

zichzelf, 'ik kan bewijzen dat, zoals Lindelöf ooit heeft beweerd, zijn functie geen golven heeft, dat de vorm van zijn grafiek constant is als sigma groter is dan de waarde $\frac{1}{2}$... Zou ik daarmee werkelijk verder komen, zou het genoeg zijn?' In plaats van een antwoord viel hem ineens het aloude idee van de Griekse wijsgeer Pythagoras in over het verband tussen de muziek en de wereld der getallen. Bram werd hierdoor danig in verwarring gebracht, Pythagoras had immers niets met Lindelöf van doen? Zijn hersens werkten koortsachtig op volle toeren, nerveus beet hij op de knokkel van zijn wijsvinger maar een causaal verband tussen deze twee kon hij niet vinden. Hij kon niet langer op zijn stoel blijven zitten en begon rusteloos heen en weer door zijn kamer te ijsberen. Er moest een belangrijke boodschap achter deze inval zitten, maar welke? 'Pythagoras heeft duizenden jaren geleden het wiskundige verband tussen de muziektonen onthuld,' begon hij hardop te analyseren en vervolgde druk gebarend: 'alleen had hij toen nog geen notie dat er daarnaast ook een apart verband bestaat tussen de muziek en de *ondeelbare* getallen. Dat ontdekte Riemann pas in de 19^e eeuw, hij was het die ons de oren gaf om de verborgen harmonische structuur in de verdeling der priemgetallen, de basistonen van de wiskundige muziek, te kunnen beluisteren. Hij liet ons horen dat de priemen niet als willekeurige noten klinken maar als een melodieuze geheel. Zo is het geluid van een vibrerende vioolsnaar feitelijk de oneindige som van de fundamentele noot en al zijn mogelijke harmonische boventonen waarvan 1 plus $\frac{1}{2}$ plus $\frac{1}{3}$ plus $\frac{1}{4}$ plus enzovoort het wiskundige evenbeeld is. De harmonische reeks, de oneindige som daarvan is ook het resultaat dat men krijgt als men x

= 1 invoert in de zeta-functie.' Heen en weer lopend begon Bram te knippen met zijn vingers: 'Twee, 3, 5, 7, 11, 13, 17,' somde hij ritmisch op, '19, 23, 29, 31...', en zo verder, en zo verder, de oneindige reeks der ondeelbare getallen, the mysterious prime-beat which never runs dry. De priemen die centraal zijn voor de wiskunde en waaruit al het andere volgt.' Op dit punt, halverwege z'n kamer, bleef hij staan en met de ogen gesloten, tot het uiterste geconcentreerd, recapituleerde hij voor zichzelf: 'Het wiskundige landschap van de zeta-functie onthult een harmonische structuur, omdat alle nulpunten ervan op de kritische lijn liggen en geen één er buiten springt. Of, om in termen van de muziek te spreken, alsof elk instrument in het orkest zijn eigen lied speelt maar er toch een patroon, een harmonie te beluisteren is doordat alle liederen perfect aaneensluiten. Precies zo klinkt ook Schönbergs atonale muziek,' hoorde hij zichzelf zomaar zeggen, waarna hij zich heel licht voelde in z'n hoofd en in een opwelling van overweldigende inspiratie ogenblikkelijk naar zijn cd-speler beende om Schönbergs 'Opus 31' op te zetten. Koortsig rommelend in de la van z'n boekenkast, waarin hij zijn cd's bewaarde, vond hij zijn lievelingstuk. Zijn handen beefden toen hij de cd uit het plastic hoesje haalde en op de cd-speler op de plank erboven plaatste. Na een druk op de 'play'-toets sloot hij zijn ogen. De atonale klanken van de joodse componist vulden zijn kamer en toverden een gelukzalige lach om Brams lippen. Dit was exact hetgeen hij horen wilde, prachtig zoals elke toon zijn eigen klank voortbracht maar toch met iedere andere een perfecte harmonie vormde. 'Schönbergs tonen zijn als de priemgetallen,' fluisterde hij terwijl hij mee knikte op de maat van de muziek.

‘Hoewel de verdeling van de ondeelbare getallen binnen de getallenreeks willekeurig lijkt, is het in werkelijkheid de zeta-functie die hen verbindt, ofwel...’ Hij sperde z’n ogen wijdopen, ineens zag hij het. ‘Schönberg heeft hetzelfde als Riemann gedaan,’ riep hij uit, ‘wat Riemann met zijn zeta-functie creëerde heeft Schönberg met behulp van zijn twaalf-toon systeem bereikt!’ Bram greep naar zijn hoofd: ‘Oi, waarom bedenken ik me dit nu pas?! Ik moet Schönberg op Riemann toepassen, het 12-toonsysteem moet ik toepassen op de zeta-functie! Modulo 12, net als de wijzers van een klok, daar is 9 plus vier niet 13 maar 1. Als ik die bewerking toepas op de priemmen en dát combineer met Lindelöf’s mu sigma dan ben ik er!’

Onmiddellijk schakelde hij de cd uit, dit was de ultieme revelatie, de ontknoping waarop hij zolang had gewacht. Als een speer zette hij zich achter zijn computer en maakte in een razendsnel tempo een computerprogramma met priem modulo 12. Toen hij dit even later combineerde met mu sigma en dit programma weer op zijn ongeordende algebraïsche berekeningen losliet, viel alles als een wonder op zijn plaats. Met ingehouden adem zag Bram voor zijn ogen hoe zijn handelingen op de computer culmineerden in zijn complete formule. “Ongelofelijk,” was alles wat hij kon uitbrengen, “ongelofelijk,” herhaalde hij alsmaar. Volkomen verbluft staarde hij naar het beeld voor hem. Stond daar werkelijk zijn formule? Was het geen gezichtsbedrog?

Hij moest de proef op de som nemen en stond op uit z’n stoel, verliet zijn kamer, liep naar de keuken, ging vandaar naar de woonkamer waar hij doorliep tot aan het raam. Daar draaide hij zich om. Nu moest ie

weer terug naar z'n kamer. Met bonzend hart ging hij er binnen, langzaam liep hij op zijn computer af. Eenmaal recht voor het beeld sloeg hij, omdat hij niet meteen naar het scherm durfde te kijken, heel slow, alsof hij uit een diepe slaap ontwaakte, zijn ogen op. Zijn opluchting was immens. Het beeld was onveranderd, zijn geheel voltooide formule stond er nog steeds, hij had hem dus werkelijk gevonden. Diep geëmotioneerd zonk hij neer op zijn stoel. Terwijl de tranen van onuitsprekelijke vreugde over zijn wangen rolden tot in zijn zwarte baard, prevelde hij: 'Dit is het belangrijkste moment van mijn leven. Niets van wat ik ooit nog zal doen zal zoveel voor mij betekenen als dit moment.'

Minuten later zat Bram nog altijd onafgebroken te staren naar al die wonderschone getallen die tezamen zijn formule vormden. Hij kon zijn ogen er maar niet van afhouden. ‘Zo’n onbeschrijfelijk mooie mathesis,’ sprak hij volkomen in vervoering, ‘zo elegant en zo volkomen natuurlijk.’ Hij sloot z’n ogen en slaakte een zucht van intens genot. Een warm, zwoel gevoel van wellust vervulde hem, hij voelde hoe zijn geslachtslid dat hij nota bene gisteren nog voor z’n genot beroerd had, hunkerde naar aandacht. Hij kwam overeind uit zijn bureaustoel, stapte uit zijn boxersshort en vleide zich languit neer op zijn bed. Zachtjes begon hij zijn rechtopstaande sjnikkel te masseren terwijl hij in gedachten keek naar de mooie Lia, het sensuele, blonde vriendinnetje van de bovenbuurman dat hij wel eens in het trappenhuis tegen het lijf liep. Ze stond al in het donkere hoekje op de overloop op hem te wachten. Door haar gepijpt te worden was zijn favoriete seksuele fantasie en ze had deze keer hooguit een minuutje nodig om hem met luid gekreun klaar te laten komen. Languit, de zakdoek waarin hij z’n sperma had opgevangen nog tussen zijn benen en de armen wijd uiteen gespreid, bleef Bram liggen nagenieten van de laatste orgastische schokbeweginkjes die door z’n onderlichaam trokken. Zo voldaan, zo zielsgelukkig had hij zich nooit eerder gevoeld. Hij keek opzij en zag dat het

computerscherm in de donkere eco-stand stond. Maar zo dadelijk hoefde hij slechts één druk op het toetsenbord te geven en het beeld met zijn schitterend mooie formule kwam weer tot leven. Dat hij haar gevonden had, dat het hem uiteindelijk toch gelukt was, het duidelde hem nog steeds. Dat hij zijn missie nu daadwerkelijk kon beginnen en hij zich eindelijk op de nog vrij rondlopende nazi-beulen van vader kon storten en, niet te vergeten, op Israëls grootse bedreiging van dit moment, Iran. En daarna volgde de ontmanteling van de Palestijnse terreurbewegingen, hoe vaak al had hij zich in zijn dromen niet door hun bestanden zien surfen. Wat een goddelijke gedachte was het dat hij nu werkelijk al hun codes, waarachter ze hun gewelddadige sites verborgen hielden, met zijn formule in een mum kon ontcijferen. Hij hoefde slechts een paar clicks op z'n computer te geven om alle informatie over op handen zijnde aanslagen te kopiëren en door te sturen naar de Israëlische geheime dienst. Als alles, onbeschriën unberufen, bleef meezitten, had hij nog vóór deze dag voorbij was een computerprogrammaatje geschreven voor zijn formule en kon hij als eerste met Iran aan de slag. Bram vouwde de armen onder zijn hoofd, morgen zou hij dan het Wiesenthal Centrum in Jeruzalem berichten over zijn formule waarmee ze nu eindelijk alle vrij loslopende oorlogsmisdadigers uit de Tweede Wereldoorlog konden opsporen. Kortom, er ligt een schat aan werk in het vooruitzicht, dacht hij verheugd en lachte breeduit naar de zwart-wit foto van zijn jeugdige vader, die boven het voeteneinde van z'n bed aan de muur prijkte. 'Het is volbracht pa,' riep hij uit terwijl hij rechtop ging zitten en zijn benen in kleermakerszit vouwde. 'Na maanden van vruchteloos gezwoeg is het met jouw zegening dan toch gelukt een welhaast onmogelijk werk te voltooien! Ik kan het nog

maar niet geloven pa,' hij schudde z'n hoofd. 'Als ik terugdenk aan die inktzwarte weken na jouw dood. Toen vreesde ik nog wel nooit meer aan het werk te kunnen, zo kapot was ik van wat jou was aangedaan.' De lach verdween van zijn gezicht. 'Ik zie me nog staan op jouw lawaje, nooit heb ik zo gehuild als toen. De aarde waarop jouw kist stond was klei geworden van mijn tranen, de kaddisj die ik voor jou zei was door mijn verdriet voor niemand te verstaan. De crisis waarin ik zat was zo onpeilbaar diep, dat het me nog altijd verwonderd dat ik daaruit gekomen ben. Wat me, achteraf beschouwd, de kracht gegeven heeft door te gaan, is mijn gezworen belofte aan jou op de dag dat je stierf. Doordrenkt van pijn en verdriet zwoor ik heilig dat wat jou overkomen is ons joden nooit meer gebeuren zal, hoe ik die belofte waar moest maken wist ik toen nog niet. Wekenlang doolde ik wanhopig en verloren rond, niet bij machte enige richting te geven aan mijn gedachten. Het schiet mij ineens weer te binnen hoe jij vroeger tegen anderen zei: 'Mijn zoon is een jongen met zoveel gochme, die vindt zijn weg later wel.' Jij had die dagen een vooruitziende blik pa. Het gebeurde toen ik troost zocht in het boek van Theodor Herzl, 'Alt Neuland, Het land der Dromen' dat die weg zich ineens aan mij openbaarde. Herzl verhaalt in dit boek over zijn eigen droom: Israël als een veilig thuisland voor ons bedreigde en vervolgte volk. Ik realiseerde me toen dat Herzl's droom nog altijd niet geheel is verwezenlijkt. We hebben dan wel een eigen joodse staat, maar ons land wordt nog immer bedreigd. Plotse-ling wist ik dat ik Herzls droom moest voltooien om mijn gelofte aan jou te kunnen inlossen, ik wist ook meteen hoe ik dat zou moeten doen. Dit plan van onbeschrijfelijke grootheid bedwelmde mij en hield me in de ban, waar ik ook ging begeleidde het mij en keek

mee over mijn schouders bij al het belachelijk onbelangrijke werk dat ik verrichtte op de universiteit. Ik raakte erdoor uit mijn evenwicht, want terwijl ik doende was met andere dingen bleef ik er onafgebroken aan denken en wist dat, om het te realiseren, ik een wiskundige formule moest zoeken die ogenschijnlijk onvindbaar was. Niemand was ooit in staat geweest haar te ontdekken, zelfs de grootste mathematici ter wereld hadden het tevergeefs geprobeerd, de meest geavanceerde computers werden ervoor in de strijd geworpen, zonder succes. Zelf had ik in het verleden al pogingen gewaagd die formule te vinden, maar had dit toen uitsluitend gedaan uit liefhebberij en niet uit bittere noodzaak. Die noodzaak was er nu wel, nu moest ik haar vinden en dat kon alleen als ik me werkelijk nergens anders mee bezighield of door liet afleiden. Zo besloot ik ook. Omdat ik gedurende mijn werkzame leven een niet onaanzienlijke spaarsom heb opgebouwd voor moeder en mij, kon ik met een gerust hart en zonder te hoeven sjnorren m'n werk op de universiteit achter me laten. Tevens legde ik het door mij zo geliefde redacteurschap voor het vakblad *Annals of Mathematics* neer. Dat vond ik eerlijk gezegd nog het moeilijkste, maar het kon niet anders, ik had de volledige vrijheid nodig om me op te sluiten op mijn kamer en in alle rust mijn plan van onbeschrijfelijke grootheid uit te werken. Welke narriskat moeder onlangs bij het graf aan jou over mij verteld heeft, weet ik niet, maar mijn keuze om als een wiskunde kluizenaar te leven was louter en alleen om mezelf in opperste concentratie aan mijn onwaarschijnlijk moeilijke taak te kunnen wijden. Ik werkte elke dag minstens tien uur of langer achtereen, zeven dagen per week. Ontelbare berekeningen heb ik gemaakt, heb er honderden uren intensief mathematisch speurwerk opzitten. Onver-

moeibaar was ik en werd gedreven door een kracht en overtuiging zoals ik nog nimmer ervaren had.'

Bram zag zijn vader met twinkelende ogen aan en er verscheen een schalks lachje om z'n lippen: 'Jij, met een zoon die in al zijn 44 jaar nog nooit heeft kunnen bogen op een prestatie van enigerlei waarde, jij had de moed wat mij betreft al opgegeven zeker? Welnu!' Bram zwaaide zijn rechterarm triomfantelijk hoog de lucht in. 'Steek dan nu onze blauwwitte vlag maar uit,' jubelde hij, 'zing het Hatikwa uit volle borst. Deze zoon heeft op deze maandag, de 3e juli, in één klap al zijn verloren jaren goedgeemaakt! In 't vervolg kun jij, waar je ook moge zijn, overal rondbazuinen dat jouw eigen zoon een formule heeft bedacht die de ultieme oplossing biedt voor de jodenhaat. Voorwaar een probleem dat door de eeuwen heen als even onoplosbaar werd beschouwd als de kwadratuur van de cirkel. Je zult het meemaken dat er met mijn formule als onoverwinnelijk wapen zeer belangrijke politieke verschuivingen zullen plaatsvinden in het Midden Oosten. Je zult nog zien dat er straks geen land meer onderuit zal kunnen om Israël als joodse staat te accepteren, zelfs het levensgevaarlijke Iran niet. Vertel een ieder die het horen wil dat wat er met jou is gebeurd in de toekomst geen enkele jood meer overkomen zal. Dat wij voortaan als vrije mensen zullen kunnen leven in ons eigen joodse land en in vrede kunnen sterven in ons eigen huis, in plaats van vermoord te worden op straat door de explosieven van terroristen. Dit fantastische nieuws zal ik vandaag nog aan de veiligheidsdienst in Tel Aviv berichten, pa. In een uitgebreide brief zal ik ze zowel mijn plan als mijn wiskundige ontdekking uit de doeken doen. Ha, ik kan zo al voor me zien hoe groot de feestvreugde ten burele van de Israëlische veiligheidsdiensten Mossad en Shin Beth zal zijn als

ze beseffen wat mijn formule vermag. Vanaf nu zal ik dagelijks met ze in contact staan en gaan samenwerken. De eerstkomende tijd, stel ik me voor, zal dat nog vanuit hier, vanuit Amsterdam geschieden. Dat geeft mij dan intussen mooi de tijd en gelegenheid om mijn aliyah met moeder voor te bereiden.'

Hier trok Bram een somber gezicht. 'Mijn geluk is echter niet zo onbewolkt als het lijkt, vader,' vervolgde hij. 'Stoorzender is moeder, ze wil beslist niet horen waarmee ik bezig ben. Haar mijn grootse plan ontvouwen, zoals ik dit nu aan jou doe, is derhalve uitgesloten. Mijn hoop is nu gevestigd op de komende tijd waarin mijn contacten met de Israëlsche veiligheidsdiensten haar niet kunnen ontgaan. Haar sceptische houding zal dan wel vlotjes omslaan, dunkt me. Ik neem aan dat ik binnenkort hier thuis bezoek zal krijgen van Israëlsche veiligheidsagenten om de voortgang van mijn plan met elkaar mondeling te overleggen. Wel, als moeder met de Mossad aan tafel zit kan ze natuurlijk niet langer om de waarheid heen en zal ze eindelijk haar twijfels over de grootsheid van mijn werk laten varen. Misschien, bedenk ik me nu, kan ik haar er dan ook toe bewegen alvast vooruit te gaan, weg uit Amsterdam. Ze kan zolang bij haar broer Jona in Herzlya intrekken tot ik alles klaar heb. Een grandioos idee, al zeg ik het zelf, want eenmaal bevrijd van moeder zal ik ongestoord in een rap tempo kunnen doorwerken. Wellicht zal ik dan nog vóór Pesach de overstap naar Eretz Yisraël kunnen maken. En dan, eenmaal daar, lacht ons een heel nieuw leven toe. We zullen ons voor goed in Jeruzalem vestigen en ik zal als wiskundige de afdeling Cryptologie van de Mossad versterken en treed daarmee volledig in dienst van ons thuisland.' Met een dromerige, starende blik liet hij z'n laatste woorden even op zich inwerken en prevelde zachtjes:

‘Als Mozes die het beloofde land aanschouwt, zo voel ik me, het is allemaal zo overweldigend, zo...’ Het begon te branden achter zijn ogen, hij legde zijn lange slanke vingers op zijn oogleden en masseerde zachtjes z’n tranen weg. Toen hij z’n handen weer liet zakken hield hij de ogen gesloten. Zijn lichaam voelde zwaar en z’n hoofd oh zo moe. Om voor even weg te kunnen zinken in de fluwelen duisternis van de slaap liet hij zich neer en nestelde zich op z’n zij. Al wegdoezelend zag hij zichzelf wandelen op de Herzl-heuvel in Jeruzalem. In een lauwwarme bries en in de volle zon volgde hij een licht hellend pad dat, slingerend door een woud van groene heesters en hoge naaldbomen voerde naar de heuveltop. Met z’n hoofd in de wolken stapte hij voort, ondertussen een vrolijk deuntje fluitend. Maar even voorbij een flauwe bocht hield hij z’n adem in en bleef verschrikt staan. Voor hem stond, leunend op z’n wandelstok, rabbijn Morgenstern, de oude, kromgebogen rebbe, die vroeger bij hun thuis kwam en al meer dan een kwart eeuw dood was. Bram zag hoe de wind speelde door zijn vlassige, krijtwitte, lange haar en zijn al even witte, lange snorrenbaard deed opwaaien. Hij zag hoe zijn dikke lippen als twee bloedrode runderworstjes tussen de witte snorharen uitstaken en herinnerde zich dat hij vroeger als kind daar ook altijd naar kijken moest. ‘Waarheen gaat jouw reis, Abraham?’ vroeg de rebbe hem met kras-send stemgeluid.

‘Naar boven natuurlijk,’ antwoordde Bram, ‘waar anders heen?’

‘Wat moet je daar? Op de top bevinden zich alleen maar graven.’

‘Alleen maar graven? Daar liggen onze Israëlische helden: Rabin, Jabotinsky, Golda Meïr, noem maar op,’ zei Bram verontwaardigd. ‘Ik heb boven een af-

spraak met Theodor Herzl, de schepper van onze joodse staat, de grootste en meest vitale joodse persoonlijkheid in eeuwen.'

'Zo vitaal was hij anders niet,' smaalde Morgenstern, 'hij stierf al op 44 jarige leeftijd, net zo oud als jij nu. En als ik het wel heb was dat ook nog op deze dag, op 3 juli, maar dan in 1904.'

Bram hoorde hem niet, met zijn lange, rijzige gestalte torende hij ver boven de rebbe uit en tuurde over hem heen naar het opgaande pad dat in de verte overging in de azuurblauwe lucht. 'Herzl verwacht me daar boven met open armen,' zei hij, "wetende dat ik hem groot nieuws breng. Als geen ander begrijpt hij het belang van mijn formule. Samen, zij aan zij, zullen wij vanaf zijn heuveltop uitzien over onze hoofdstad Jeroesjajaïem. En ik voorspel je dat...'

'Ach wat, jij altijd met jouw voorspellingen,' sprak Morgenstern laatdunkend. 'Vorig jaar vergeleek je jezelf nog met de profeet Amos en voorspelde je dat je vader bij de ingang op jullie wachten zou. Weet je nog? En toen stond hij er niet!' Hij schudde zijn hoofd: 'De talmoedische wijze Rabbi Johanan zei het al in zijn tractaat Bava Batve: Toen de Tempel in Jeruzalem was verwoest, werd het vermogen voorspellingen te maken weggenomen van de profeten en gegeven aan dwazen en kinderen. En zo is het.' Steunend op zijn stok slofte Morgenstern langs hem heen het pad af naar omlaag. Bram bleef de kromme gestalte van de oude rebbe sprakeloos nakijken tot hij uit het zicht was. Toen draaide hij zich om en zag aan het einde van zijn weg zijn vader staan en het leek, zo vanuit de verte, alsof hij daar zichzelf zag staan.

In de wachtkamer van dokter de Beer, gesitueerd in het souterrain van een oud Amsterdams grachtenpand, was Selma de enig overgebleven patiënt. Ze had geen idee waarom ze zolang moest wachten. De knul die door de dokter voor haar naar binnen geroepen was, terwijl zij hier nota bene veel eerder, lang voor enen al zat, had al na vijf minuten met een recept in z'n hand weer buiten gestaan. Ze was toen op het randje van haar stoel geschoven in de overtuiging direct naar binnen geroepen te worden, maar dat was onderhand een kwartier geleden. Doodzenuwachtig werd ze van dat wachten. Met klamme handen om haar blauwe tasje op haar schoot geklemd hield ze onafgebroken de dichte spreekkamerdeur naast haar in de gaten. Wat die dokter daar zonder patiënt op haar kamer allemaal zat te doen was Selma een raadsel. Zou ze wel weten dat ik er nog zit, schoot het door haar heen en besepte tegelijk dat dit wel eens het probleem kon zijn. Ja waarachtig, daarnet bij het naar binnenroepen van die jongen was de dokter in de deuropening van haar kamer blijven staan en had daardoor niet opgemerkt dat er achter de openstaande deur nog een patiënt verborgen ging, zij in dit geval. Zat ze hier dus hoogst waarschijnlijk al die tijd al voor niks te wachten. Onrustig heen en weer

schuivend op haar plastic kuipstoeltje blikte Selma de uitgestorven wachtkamer rond en voelde zich hoogst opgelaten. Zou ze voorzichtig aankloppen? Ze blikte weer naar de gesloten spreekkamerdeur en stond op, haar hart bonsde in haar keel. Op dat moment ging met een zwaai de spreekkamerdeur open en hoorde ze: 'Mevrouw Bloch?' Eindelijk, dacht ze.

Maar haar opluchting maakte ogenblikkelijk plaats voor grote teleurstelling. De dokter die achter de deur tevoorschijn kwam was bij lange na niet het moederlijke dokterstype van middelbare leeftijd, zoals ze zich, afgaande op het diepe, warme stemgeluid waarmee ze die jongen had binnengeroepen, had voorgesteld en waaraan ze met een gerust hart haar problemen kon toevertrouwen. Daar stond een lichtblonde jonge meid van hooguit dertig jaar, die rechtstreeks uit een modeblad leek gestapt. Lang en slank, en gekleed in een zachtgele zomerbroek met een gebloemd zijden bloesje en op witte, hooggehakte, gelakte schoentjes, stapte ze met een uitgestoken hand met roze nagels op Selma toe. 'Hallo, ik ben Laura de Beer. Sorry voor het wachten,' verontschuldigde ze zich met een stevige handdruk. 'Er kwam onverwacht een telefoontje tussen dat ik even afhandelen moest, vandaar.' Opkijkend naar de dokter, die ruim een kop groter was dan zij, mompelde Selma nauwelijks hoorbaar haar naam, waarna ze elkanders hand loslieten. 'Komt u mee?' vroeg Laura en liep haar voor naar de spreekkamer. Selma sjokte mismoedig achter haar aan. In haar gedachten klonken Brams vermanende woorden zich deze keer niet te laten afschepen met een recept voor slaappillen, maar ze was bang dat deze vervangster, die net kwam kijken, waarschijnlijk niet eens be-

voegd was haar naar het Joods Maatschappelijk Werk te verwijzen. Zij keerde straks dus met lege handen huiswaarts en kon eigenlijk net zo goed nu al rechtsomkeer maken.

‘Vergeet uw tasje niet,’ knikte Laura in de deuropening naar haar blauwe handtas die nog op het kuipstoeltje lag. Verstrooid keek Selma op en draaide zich om. ‘Ach ja, stom van me.’ Ze griste haar tasje van de stoel, drukte het tegen zich aan en dribbelde met snelle pasjes langs de dokter de spreekkamer binnen.

‘Zo,’ zei Laura opgeruimd en deed de deur achter zich dicht, ‘gaat u zitten.’ Op haar witte hakjes klikklakte ze over de houten vloer naar haar werktafel, waar het met een computer, allerhande paperassen en een vaas met een uitbundig veldboeket op de uiterste hoek een volle, maar gezellige boel was. Ze schoof op de stoel erachter en keek met een allervriendelijkste glimlach naar het strakke, bleke gezicht van Selma tegenover haar aan de andere kant van haar bureau. ‘Vertelt u eens, mevrouw Bloch, waarmee kan ik u helpen?’

Nerveus met haar handen friemelend in de schoot van haar blauwe rok, begon Selma te vertellen dat ze leed aan slapeloosheid en dat de slaappillen van haar eigen huisarts, dokter van der Wal, die nu met vakantie was, haar niet hielpen. ‘Is er soms iets waarover u tobt?’ informeerde Laura. Selma, die deze vraag totaal niet verwachtte, zag de dokter enigszins onnozel aan. Of ik soms tob, herhaalde ze bij zichzelf. Was het maar zo simpel, dacht ze en voelde haar loodzware sores, de reden waarom ze daar zat, als een blok op haar maag drukken. Onzeker begon ze te hikkelen: ‘Ja, eh, dat is te zeggen, tobben is eigenlijk het woord

niet. Er is zoveel...' Omdat de dokter niet reageerde en haar luisterend bleef aankijken, besloot ze maar meteen het JMW ter sprake te brengen. 'Het is door mijn zoon Bram dat ik hier nu zit, ziet u. Hij vindt dat ik voor mijn problemen bij het Joods Maatschappelijk Werk moet aankloppen. U kent het JMW misschien wel niet, of...?'

'Uw zoon Bram, zei u?' vroeg Laura verrast. 'Dat is toch niet de Bram Bloch, of liever de wiskundige doctor Abraham Bloch, die aan de universiteit van Amsterdam werkt?'

Stomverbaasd, met grote ogen keek Selma haar aan: 'U kent mijn zoon? Waarvan dan?'

'Van vroeger, van de universiteit,' vertelde Laura met een omhoog gaand stemmetje. 'Ik vroeg me al af of u familie van hem was toen ik uw naam zag. Ik heb indertijd nog les gehad van uw zoon. Voor mijn medicijnenstudie had ik namelijk het onzalige idee wis- en natuurkunde te willen studeren en belandde aldus in de collegebanken bij uw zoon.' Gniffelend vervolgde ze: 'Zijn werkcolleges over de getallentheorie staan me nog helder voor de geest.' Ze haalde haar hand door haar kortgeknipte, asblonde haar en krulde haar lippen in een schalks lachje: 'U heeft een bijzonder knappe zoon, moet ik bekennen.'

Selma knikte afwezig. 'Op de lagere school heette hij al een rekenwonder.'

'Ik zie ons nog zitten,' keuvelde Laura vrolijk verder, 'vooraan in de collegebanken. Wij, de meiden uit het eerste jaar, volgden al zijn colleges hoewel we er niets van begrepen en zaten hem als verliefde bakvis-sen drie kwartier lang dwaas aan te gapen.'

Selma glimlachte flauwtjes. 'Oh, bedoelt u dat. Tsja,

't is met Bram precies als met zijn vader vroeger, die had als jonge man ook overal sjans. Maar mijn zoon heeft daar geen oog voor, al van jongs af aan vindt hij de wereld van de getallen oneindig interessanter dan meisjes.'

'Oh ja,' knikte Laura, 'dat hadden we gauw in de gaten en daar waren we ook zeer rouwig om. Als hij naar ons kijkt ziet hij alleen maar priemgetallen, pruilden we altijd tegen elkaar. Ha, ja, en ik herinner me ook nog,' ginnegapte ze vrolijk voort tegen de stuurs kijkende Selma, 'dat het ongeloofelijke verhaal over hem ging dat hij op amper twintigjarige leeftijd, zo oud als de meeste studenten van ons jaar toen waren, een professoraat in Groningen had aangeboden gekregen en dat botweg geweigerd heeft. We konden dat nauwelijks geloven.'

'Dat was op z'n 23ste ja,' beaamde Selma waarna ze stiltejes voor zich uit bleef staren. Haar plotselinge trieste blik ontging Laura niet en ze begreep dat ze een gevoelig onderwerp aangesneden moest hebben dat ze beter kon laten rusten. 'Maar goed, waar waren we,' zei ze, weer terug in haar doktersrol: 'De problemen waardoor u niet slaapt, mevrouw Bloch. Wilt u daarover iets kwijt?'

Selma's keel zat volledig dicht. Vechtend tegen de tranen schudde ze alsmaar met haar hoofd. 'Mevrouw Bloch?' drong Laura aan. 'Waar heeft u het zo moeilijk mee?'

'Ik moet denken aan vanmorgen,' begon Selma met trillerige, onvaste stem. 'Nooit hebben we het erover maar ineens, vanochtend, gooi ik mijn zoon voor de voeten dat alles anders had kunnen lopen als hij toen die leerstoel in Groningen wél aanvaard had en we

met Aaron daarheen verhuisd waren.'

'Aaron?' Laura keek haar vragend aan, 'is dat uw andere zoon?'

'Nee, mijn geesteszieke man, Brams vader.' Selma boog haar hoofd: 'Ik had dat nooit mogen zeggen. Als-of Bram, door die leerstoel in Groningen te weigeren, verantwoordelijk is voor de dramatische afloop met z'n vader, terwijl die lieve jongen het zelf ook al zo vreselijk moeilijk heeft met z'n vaders dood. Ik weet tegenwoordig gewoon niet meer wat ik zeg, weet niet meer wat ik doe of laat. Ik ben zo vreselijk moe en...' Ze kromp ineen en barstte in huilen uit.

'Ach god,' fluisterde Laura en sprong op uit haar stoel. Vol medeleven streek ze over Selma's schouders. 'Ik zal wel even wat water voor u halen.' Ze verdween naar de onderzoeksruimte die grensde aan haar spreekkamer en vulde bij de wastafel een glas met water. 't Was maar goed dat ze verder geen patiënten meer had vanmiddag, bedacht ze, want voorlopig was ze nog wel met mevrouw Bloch bezig. Dat dit intens verdrietige vrouwtje de moeder bleek te zijn van haar onbereikbare prins uit haar meisjesdromen, daarover liep ze zich nog te verwonderen toen ze met het glaasje water de spreekkamer weer binnenging en Selma met een betraand gezicht zag zitten wachten. Met een bevend handje nam ze het glaasje van de dokter over en dronk twee kleine slokjes, waarna ze het op de tafel voor haar neerzette. Terwijl Laura weer terugschoof op de stoel achter haar bureau, viste Selma een papieren zakdoekje uit haar tas, snoot haar neus en zei, het zakdoekje verfrommelend: 'Sorry dat ik me zo laat gaan, maar ik,' weer verstikte haar stem in de tranen.

‘U hoeft zich heus niet te verontschuldigen, mevrouw Bloch. Vertelt u mij gerust wat u zo vreselijk verdriet doet, we hebben alle tijd,’ zei Laura, een blik op de klok achter Selma aan de muur werpend. ‘Wanneer heeft u uw man verloren?’

‘Vorig jaar. Op 4 oktober, op zijn verjaardag, heeft hij zichzelf van het leven benomen. Hij is onder de trein gesprongen, slechts een paar uur voor wij, Bram en ik, aankwamen om met hem zijn verjaardag te vieren. Mijn arme man was geestesziek geworden door al gruwelijks dat hem in het concentratiekamp in de oorlog was aangedaan en verbleef in een psychiatrische inrichting die in de nabijheid van het spoor lag.’

Geschokt keek Laura haar aan. ‘Wat afschuwelijk,’ zei ze. ‘Heeft hij u nog iets achtergelaten, wist u waarom...?’

‘Een briefje schrijven of zoiets, daartoe was hij niet in staat. Maar ja, ik wist heel goed waarom hij het deed, alleen was het toen te laat.’ Met het verfrommelde zakdoekje veegde Selma nieuwe tranen van haar wangen en hield haar ogen op haar schoot gericht. Haar slapen bonsden, want nu kwam onvermijdelijk de vraag van de dokter waarom zij haar mans zelfmoord dan niet had kunnen voorkomen. Nu moest ze schuld bekennen en die angstbeelden verwoorden. Het gesprek liep evenwel geheel anders want de dokter vroeg ‘Heeft u in de oorlog zelf ook in een kamp gezeten?’

Selma keek op en schudde haar hoofd. ‘Nee, maar het had niet veel gescheeld. Mijn ouders hadden voor mij en mijn broertje Jona net op tijd een onderduikadres gevonden bij een groenteboer in Huizen. Jona en ik hebben daar bij dat gezin vanaf ’43 ondergedo-

ken gezeten. Dankzij deze moedige mensen waren wij na de oorlog nog in leven en konden we herenigd worden met onze ouders die het overleefd hadden op een ander onderduikadres, in het noorden. Maar verder, onze grootouders, tantes, oom, de hele familie, ze zijn allemaal vermoord, niemand van hen is teruggekeerd.' Laura had haar met een strak gezicht aangehoord. 'Het is nogal wat, wat u heeft meegemaakt,' zei ze zachtjes. Na een korte stilte hernam ze: 'Maar, om terug te keren op uw man, waar heeft hij gezeten?'

'In '43 is hij via Westerbork naar Auschwitz gedeporteerd. Dat hij die jaren heeft weten te overleven, Selma schudde haar hoofd. 'Wat hij daar heeft meegemaakt. Hij was nog een gezonde, sterke jongen toen ze hem op transport zetten en had daarom de mazzel dat de nazi's hem bij aankomst in het kamp niet selecteerden voor de gaskamer, maar hem als dwangarbeider tewerk stelden in Auschwitz-Birkenau. Twee jaar lang onderging hij de dagelijkse vernederingen en wreedheden van bewakers tot hij tenslotte in '45 door de Russen werd bevrijd. Maar vraag niet hoe hij eraan toe was. Oud en gebroken, als een wandelend skelet, zo beschreef hij zichzelf, dat nog amper op z'n benen kon staan, zo verliet hij het vernietigingskamp. Hij keerde terug naar Mokum en moest het meteen verder zelf zien te rooien, zijn ouders waren niet teruggekomen.'

'Wanneer leerde u hem kennen?'

'We ontmoetten elkaar pas jaren daarna, in '58. Toen leek hij er helemaal bovenop gekomen, het viel hem beslist niet aan te zien dat hij jarenlang zo onmenselijk geleden had. Ik werkte in die tijd voor de Zionisten Bond en we vierden het tienjarige bestaan

van de staat Israël. Opeens stond hij daar, een lange, donkere, zeer aantrekkelijke man, druk pratend en lachend met anderen in de hoek van de feestzaal. Voor mij was het liefde op het eerste gezicht,' door de herinnering speelde er een klein glimlachje om haar mond. 'Gelukkig viel hij ook meteen voor mij. Hevig verliefd waren we en trouwden binnen de kortste keren. Van zijn kampverleden merkte ik niets, Aaron functioneerde in die tijd heel normaal, hij werkte als accountant bij een verzekeringskantoor en ging met plezier naar zijn werk. We hadden veel sociale contacten en bezigheden, er was gewoon niets afwijkends aan hem te merken. Over wat hij in Auschwitz allemaal had meegemaakt, daarover sprak hij zelden. In het begin van onze relatie had hij me er al over verteld en...' Verdrietig schudde ze haar hoofd.

'Nog zie ik voor me hoe geëmotioneerd hij was toen hij me vertelde in het kamp tot twee keer toe op weg gegaan te zijn naar de elektrisch geladen omheining, waarna hij me vol overtuiging verzekerde zo blij te zijn dat hij uiteindelijk nooit gezwicht was voor de verleiding ertegen aan te lopen. Hij leefde gelukkig nog. Hij, Aaron Bloch, was een overlever, verklaarde hij vol trots. Maar, och arme, hij was lang niet zo hersteld als hijzelf dacht.' Met hangende schoudertjes ineengezakt op haar stoel staarde Selma langs de aandachtig luisterende Laura heen. 'Hij moest en zou het proces, dat in Israël gevoerd werd tegen Adolf Eichmann volgen,' zei ze. 'Dat was in '61. Ik kon het niet aan er ook maar iets van te horen, maar Aaron was er niet van weg te houden. Hij spelde alle verslagen erover in de krant en volgde dag in dag uit de filmreportages op de televisie en de getuigenverklaringen

van de overlevenden uit de kampen, waarin alle verschrikkingen tot in detail verteld werden. Het was zo afschuwelijk, ik zag hem alles van voren af aan herbeleven. Asgrauw en huilend liep hij rond en 's nachts schreeuwde hij het uit, omdat hij de kampbeulen in onze slaapkamer op zich af zag komen. Ik wist me totaal geen raad en had het idee dat hij nooit meer van die gekmakende angst en wanhoop bevrijd zou worden. Onze rabbijn, rebbe Morgenstern, kwam elke dag langs om met Aaron te praten. Had Aaron aan praten geen behoefte, dan zat hij gewoon bij hem en las hem wat voor uit de krant. De rebbe bleek onze reddende engel, want door zijn aandacht plus een behandeling met kalmeringstabletten kroop mijn man langzaam maar zeker weer uit dat dal van ellende omhoog. Dat ons kind zich in die tijd aandiende was een regelrecht geschenk uit de hemel. Door het geweldige nieuws dat ik in verwachting was, herleefde de Aaron van vroeger pas weer echt. Hij was zo ongeloofelijk blij, overal bazuinde hij het rond, hij werd vader! Na de geboorte van onze zoon liep hij alsmaar met hem op z'n arm, hij kon z'n ogen gewoonweg niet van Bram afhouden. Ik hoor hem nog zeggen: Dit prachtkind, ons wonder, zal mij de hel van het verleden voorgoed doen vergeten.' Selma slikte. 'Hij geloofde er waarachtig in. Ik ook.' Ze schudde lichtjes haar hoofd: 'Zo idolaat als hij van dat jongetje was. Bram was van begin af aan ook echt een vaderskind. Als kleuter al stond hij stevast tegen vijf uur voor het raam te wachten tot Aaron thuiskwam uit zijn werk. En zag hij hem uit de tram stappen, dan rende hij naar de deur en riep naar mij: "Papa komt thuis!" Alsof die terugkwam van een verre, lange reis.' Even keek ze zwijgend voor zich uit

en zocht toen Laura's blik weer op. 'Heeft u wel eens over traumatische neurose gehoord, dokter?'

Laura, die enigszins werd overvallen door deze onverwachte vraag, herhaalde: 'Traumatische neurose?'

'Daardoor werd mijn man dus getroffen,' ging Selma alweer verder. 'Ons leven was ook té mooi om waar te zijn. We waren samen met ons kind een hecht en blij gezinnetje, maar het mocht zo niet blijven. Zomaar, op z'n werk werd Aaron getroffen door een zwaar hartinfarct en toen hij ook nog eens een ingrijpende bypass operatie moest ondergaan, was het met hem gebeurd. Zijn geest kon die aanslag op zijn lichaam niet aan en had alle kracht verloren om zijn verborgen kampleed nog langer te onderdrukken. Hetzelfde als gebeurd was door het Eichmann proces, gebeurde nu veel heviger en deze keer hadden de waanzinnige angst en pijn definitief bezit van hem genomen. Hij zonk weg in een diepe depressie en werd voor ons een onbereikbare, volkomen in zichzelf opgesloten man. Als rebbe Morgenstern nog had geleefd had ook hij hem niet meer kunnen helpen.'

'Was er helemaal geen contact meer mogelijk met hem?' vroeg Laura.

Selma schudde haar hoofd. 'Nauwelijks. Alleen heel in het begin kon hij nog wel eens een helder moment hebben en dan keek hij met droeve ogen naar zijn kind. Maar zodra Bram zijn blik beantwoordde en hoopvol terugkeek, sloeg Aaron zijn ogen weer neer. Zelfs zijn zoon die alles voor hem betekende, zelfs een wonder kon hem niet meer redden. Het ging ook gaandeweg steeds slechter met hem, later murmelde hij enkel nog maar onsamenvangende flarden tekst over angst en doodgaan. Maar het aller, aller-

ergste waren de nachten waarin hij ronddoolde door het huis op zoek naar de elektrische prikkeldraadomheining.'

Laura keek haar vol afschuw aan. 'Was er dan niemand die ervoor zorgde dat hij werd opgenomen?'

'Jawel. Ik had die mogelijkheid meteen al, maar ik wilde hem thuishouden en zelf verzorgen.' Laura meende ergens spijt in Selma's stem te beluisteren en vroeg: 'Betreurt u die keuze nu?' Selma aarzelde. 'Ik weet het niet. Achteraf heb ik me wel gerealiseerd dat ik met mijn beslissing een enorm zware last op de schouders van mijn kind legde. Bram was als gezegd nog maar een kleine jongen van acht toen dit gebeurde en door mijn keuze moest hij voortaan onder één dak met z'n geesteszieke vader leven. Maar ik kon niet anders, ik wilde ons drietjes, ons gezin bij elkaar houden, dat was het enige dat telde. En ik denk, of nee, dat weet ik wel zeker, dat Bram het vreselijk gevonden had als zijn vader niet meer thuis geweest zou zijn. Daarbij koesterde hij de hoop dat Aaron weer genezen zou en hoe ijdel deze hoop ook was, het bood hem in elk geval troost erin te geloven. In werkelijkheid was zelfs van een gering herstel geen sprake. Bram kon met eigen ogen zien hoe zijn vader alleen maar slechter werd, maar toch...' Weemoedig glimlachend vervolgde Selma: 'Bram hield altijd hele verhalen tegen hem. Aaron kon ondertussen naar buiten zitten kijken, of naar god mag weten waarheen, Bram praatte maar tegen hem aan, over school, over zijn wiskunde-cijfers.' Ze schudde haar hoofd. 'Nee, het was niet om Bram dat Aaron niet langer thuis kon blijven.' 'Wat was dan de reden?' vroeg Laura

'Aaron werd te slecht. We hebben het heel lang

volgehouden, maar op een gegeven moment kon het echt niet meer. We stonden er in die tijd vrijwel alleen voor, terwijl m'n zoon ook nog z'n drukke baan aan de universiteit had natuurlijk. In de loop der tijd waren de vrienden en kennissen die ons de eerste jaren nog bijstonden allang geheel uit het zicht verdwenen, zo gaat dat nu eenmaal. Mijn vriendin, Bonny Cohen, was de enige die overdag, als Bram naar z'n werk was, nog langskwam. En het meisje van de thuiszorg, zij kwam 's ochtends helpen met Aaron te wassen en aan te kleden. Maar het was al met al toch onvoldoende, m'n man was met de tijd zo ver heen geraakt en toen hij plotseling nog meer verslechterde kon hij niet langer thuisblijven. Hij was volkomen apatisch geworden, een levende dode. Bram en ik vonden het vreselijk hem te moeten wegbrengen maar achteraf, dat moet ik eerlijk bekennen, bleek het voor ons alledrie de beste oplossing. Zonder Aaron thuis kregen Bram en ik opeens zoveel vrijheid dat we er eerst geen raad mee wisten. Maar van lieverlee begonnen we onze draai te vinden. Bram ging 's avond weer eens de deur uit naar het schaakcafé of ging samen met een collega squashen. Ik leerde bridgen en vond dat zo'n leuk spel dat ik twee, soms wel drie middagen in de week met Bonny naar de bridgeclub De Looier ging. En Aaron ontwaakte na verloop van tijd uit de apathie. Weliswaar kregen zijn bezigheden toen een sterk dwangmatig karakter en raakte hij hevig in paniek als er ook maar iets in z'n vaste dagritme veranderd werd, maar ik was allang blij dat hij weer op de been en in zulke goede handen was. Althans, 'er verscheen een bittere trek om Selma's mond, 'toen dacht ik nog zo, maar na vorig jaar ben ik daar helemaal niet zo zeker meer

van.'

'Waar was hij opgenomen?' vroeg Laura.

'In Boszicht,' zei Selma kortaf.

'Oh, daar? Nou, Boszicht staat anders wel bekend als één van de betere inrichtingen.'

Onrustig schoof Selma heen en weer op haar stoel, ze voelde haar slapen weer bonzen. 'Ze hebben het anders nagelaten mij te waarschuwen dat het fout ging met mijn man. Ze hadden ons telefoonnummer, ze hadden kunnen bellen. Bovendien wisten ze dat ik elke zondag bij hem was. Tot het laatste toe was ik er. De zondag voor de fatale maandag waren we ook nog gewoon bij hem op bezoek.' De lichte rimpel tussen Laura's wenkbrauwen ontging haar niet: 'Oh ja, ik weet wat u nu denkt, dokter,' riep ze geëmotioneerd uit. 'Natuurlijk, ik als zijn vrouw, ik was het die zijn radeloosheid en zijn onhoudbare pijn had moeten opmerken. Ik had de tekens aan de wand moeten zien en tijdig bij de specialist en de verpleging aan de bel moeten trekken en...'

'Ach, mevrouw Bloch,' onderbrak Laura haar, 'natuurlijk denk ik dat niet. U bent heus niet tekort geschoten. U moet uzelf niet zulke vreselijke verwijten maken. Hoe kon u nou zien...'

'Precies, dat is het! Ik heb alleen met mijn ogen gekeken en wat ik zag nooit met mijn hart overdacht. Het liefste wat ik had heb ik finaal aan z'n lot overgelaten. Zelfs die laatste zondag verliet ik Aaron in de overtuiging dat alles z'n gewone gangetje met hem ging, terwijl hij nog geen 24 uur later onder de trein sprong!' Selma was lijkleek weggetrokken en de paniek schoot uit haar ogen. 'U had dit niet kunnen zien aankomen,' probeerde Laura haar op besliste toon

te kalmeren. 'Suïcidale mensen weten hun doodswens voor hun omgeving meestal strikt verborgen te houden en vooral een psychiatrische patiënt als uw man...'

'Maar zo gek was hij helemaal nog niet,' riep Selma nu volkomen over haar toeren. 'Hij kende precies de weg naar het spoor en zelfs dat wist ik niet eens! Ik bleek helemaal niets van hem te weten. Niets, niets, niets! Oh god, Aaron.' Ze begroef haar gezicht in haar handen en smeekte met verstikte stem: 'Het spijt me zo, het spijt me zo. Vergeef me alsjeblieft.'

Laura liep op haar toe en hurkte naast haar. Ze trok een paar tissues uit de doos op haar bureau en stopte die haar toe. 'Wilt u een slokje water?' vroeg ze zachtjes. Selma schudde haar hoofd. Na een paar minuutjes waarin ze haar liet uithuilen richtte Laura zich op en vroeg: 'Gaat het weer een beetje met u?' Selma hief haar behuilde gezicht op en terwijl Laura weer plaatsnam achter het bureau zei ze: 'Elke nacht duikt dat gruwelbeeld van zijn zelfmoord op, dokter, en weet ik niet waar ik het zoeken moet. Maar ook overdag. Iedere dag die aanbreekt is het weer een gevecht om op te staan en alle uren van de dag bezig te blijven om maar niet weer door die beelden te worden overvallen. Let ik even niet op, dan zie ik hem weer staan en hoor de klap van de trein die hem grijpt.'

'Goeie genade, geen wonder dat u geen oog dichtdoet. Hoelang duurt dit al?'

'Vanaf de dag dat het gebeurd is. Ik houd het niet meer vol, dokter, en ik heb ook nog een zoon om voor te zorgen.'

'Uw zoon woont nog bij u thuis, begrijp ik,' vroeg Laura op neutrale toon waaruit niet bleek hoe ze daar-

van ophoorde.

Selma knikte: 'Bram is alles wat ik heb en ik ben soms zo bang dat hij net zo eindigt als zijn vader.'

'Bedoelt u dat u bang bent dat hij zijn vaders hartkwaal geërfd heeft?'

Selma, beduusd door deze vraag, keek haar vragend aan. 'Nee, kan zoiets dan?'

'Er kunnen bij hart- en vaatziektes familiale factoren zijn die...'

'Bram toch niet?' onderbrak Selma haar 'hij is juist zo alert op z'n lichaam. Hij is nog geen grammetje te zwaar, heeft nooit gerookt, drinkt geen druppel alcohol en bovendien kook ik kosjer voor hem, omdat hij meent dat dat gezonder is. En, hij heeft gelijk, want hij is nooit ziek.'

'Waarvoor bent u *dán* bang?'

'Voor zijn *geestelijke* gezondheid natuurlijk.'

'U bedoelt dat hij neerslachtig is, zich somber gedraagt.'

'Nee, wat mij zo'n zorgen baart is de obsessie die hij heeft sinds de dood van z'n vader met het zoeken naar een of andere formule waarvoor hij zelfs zijn baan op de universiteit verlaten heeft. Continu, zelfs nu het zo warm is binnenshuis zit hij op zijn kamer daaraan te werken. Ik weet dat het een vlucht is voor het verdriet om z'n vader, maar zelf ontkent hij dat ten stelligste en dat benauwt me zo. Zijn gedrag is ook veranderd, telkens heeft hij het erover dat ik buiten op straat gevaar loop, dat mijn joodse uiterlijk antisemitische aanvallen kan uitlokken. Daarover hoorde ik hem vroeger nooit. Vanochtend ging hij zelfs nog verder en verbood hij mij, achgenebbisj, m'n haar zwart te verven omdat ik dan als een jodin veel te herken-

baar zou zijn.'

Laura trok haar wenkbrauwen op. 'Zou het niet kunnen, mevrouw Bloch, dat uw zoon zich, gezien de onrustige en onveilige tijd waarin we tegenwoordig leven, gewoon ongerust is over u? Misschien doet hij daar inderdaad overdreven over, maar na hetgeen er met z'n vader gebeurd is vind ik dat ook niet zo onbegrijpelijk.'

Even klaarde Selma's zorgelijke gezicht op, zo had ze dat nog niet bekeken. 'Denkt u dan niet, dokter,' legde ze Laura aarzeland voor, 'dat mijn zoon door het oorlogsleed wat hij door ons, zijn ouders, heeft meegemaakt, een tweede generatieslachtoffer is geworden?'

Laura ging verzitten en dook in de papierwinkel op haar bureau. 'Toevallig dat u daarover begint,' zei ze. 'Ik moet hier ergens de uitkomst van een recente studie over dit onderwerp hebben, gisteren heb ik het nog gelezen.' Maar omdat ze dit zo snel niet vond staakte ze het gerommel met mappen en papieren en richtte zich weer tot Selma: 'In elk geval luidde de opvallende conclusie van dat onderzoek, kort samengevat, dat oorlogstrauma's doorgaans niet van de ene op de andere generatie worden overgedragen.'

Selma keek haar ongelovig aan. 'En ik heb eergisteren nog een televisie uitzending gezien die helemaal gewijd was aan mensen die als tweede generatieslachtoffer psychisch behandeld worden! Hun ouders hadden de holocaust overleefd en na de oorlog hun trauma's aan de kinderen doorgegeven. Mijn zoon heeft precies zo'n geschiedenis!'

'Luister eens, mevrouw Bloch,' sprak Laura haar op geruststellende toon toe, 'of uw zoon al dan niet

serieuze psychische problemen heeft kan ik van hieraf natuurlijk moeilijk beoordelen. Maar om eerlijk te zijn, heb ik zo het vermoeden dat het met hem niet zo'n vaart zal lopen. Ik herinner mij uw zoon vooral als een hoogst rationele man die volledig opgaat in zijn vak. Behalve in de collegezaal zag ik hem ook nooit zomaar op het universiteitsterrein rondlopen. Altijd zat hij in z'n eentje op zijn werkkamer en was, daar stond hij om bekend, eeuwig op zoek naar vernieuwingen op zijn vakgebied. Wat ik maar wil zeggen is, dat het heel goed kan dat u deels gelijk heeft en dat hij, net als u, nog altijd verdriet heeft om alles wat er gebeurd is en troost zoekt in z'n wiskunde. Maar tegelijkertijd is het niet ondenkbaar dat hij wel degelijk keihard werkt aan een of andere bijzondere nieuwe ontdekking.'

Twee tellen dacht Selma na over haar woorden maar schudde toen resoluut haar hoofd. 'U heeft het mis. Bram is juist een gevoelige jongen die z'n leven lang al kind is van zijn fantasie. Ik ken niet anders van hem dan dat hij loopt te dagdromen dat hij zijn volk voorgoed van antisemitisme en vervolging bevrijden zal. Door de schok van z'n vaders zelfmoord ben ik bang dat hij daarin is doorgeslagen, want hij verbeeldt zich werkelijk een formule te kunnen berekenen die definitief vrede en veiligheid in Israël brengen zal.' Vragend spreidde ze haar handen: 'Oï, nou vraag ik u, zoiets kan toch helemaal niet?'

Laura had geen idee. 'Maar,' zei ze, 'u moet u wel bedenken, mevrouw Bloch, dat uw zoon één van de kopstukken is op het gebied van de getallentheorie. Wat zulke knappe wiskundige koppen allemaal weten te berekenen, daarvan zullen u en ik nog raar staan te

kijken. Zo is er een wiskundige, om maar eens wat te noemen, die beweert te kunnen bewijzen dat de bewoners van deze aardbol, u en ik ook dus, wiskundig gezien in een plat vlak leven en dat onze gewaarwording van ruimtelijke dimensies louter gezichtsbedrog is omdat die dimensies er in werkelijkheid niet zijn. Kunt u het volgen?’ vroeg ze Selma met een raadselachtige blik en lachte: ‘Ik bedoel maar.’

‘Hoe weet u dat allemaal zo precies,’ vroeg Selma verbaasd. ‘Heeft mijn zoon u dat soms verteld tijdens die colleges vroeger?’

‘Nee hoor, dit soort wijsheid hoor ik van mijn man. Ik ben getrouwd met bijna net zo’n getallenfreak als uw zoon. Hij praat me altijd bij over wat er in de wereld van de wiskunde zoal ontdekt of onderzocht wordt, hij werkt op het Centrum voor Wiskunde en Informatica hier in de Watergraafsmeer. Trouwens, hij zal uw zoons naam ongetwijfeld kennen en zijn werk gelezen hebben in de vakliteratuur.’

‘Onmogelijk,’ zei Selma stellig, ‘volgens Bram moet die zogenaamde formule vooralsnog uiterst geheim blijven. Dat hij daaraan werkt weet niemand, zoveel heeft hij me wel toevertrouwd. Ik moet er ook niet aan denken dat hij erachter komt dat ik hier tegenover u m’n mond voorbij zit te praten. U mag er ook vooral met geen woord over reppen tegen uw man, dokter.’

‘Wacht ‘ns,’ zei Laura terwijl ze haar hoofd nadenkend wat schuin hield, ‘er gaat me ineens een lichtje op. Mijn man had het laatst over de zogenaamde ‘R.S.A. codes’, dat die zo’n machtige bescherming vormen tegen ongewenste inbrekers in computerbestanden en de pincodewereld. Hij had het erover dat collega’s op z’n werk, maar ook mathematici elders ter

wereld uit professionele nieuwsgierigheid alsmaar bezig zijn een algemene formule te ontdekken waarmee ze die R.S.A. codes kunnen kraken. Misschien is uw zoon daarmee wel bezig, mevrouw Bloch. Het schijnt razend moeilijk, volgens mijn man zelfs onmogelijk haast, zo'n formule te vinden, maar toch. Het ligt ook helemaal op Brams terrein, de priemgetallen. Ik zou me zomaar kunnen voorstellen dat hij voor zichzelf een sabbatical year heeft genomen om thuis in alle rust en ongestoord een onderzoek naar die formule uit te voeren.'

'En u zit me net te vertellen dat het volgens uw man onmogelijk is zo'n formule te vinden,' wierp Selma tegen. 'Dat zou Bram dan toch ook wel weten? Hij zou er dan heus niet mee doorgaan, hoor! Trouwens, als die collega's van uw man er al mee bezig zijn, waarom zou Bram dan beweren dat het geheim is?'

'Nou ja,' Laura keek moeilijk, 'laten we nou niet in een Babylonische spraakverwarring vervallen.' Ze maakte met haar hand een wegwuifgebaar. 'Het doet er ook niet toe verder. Terzake nu.' Met stoel en al rolde ze achter haar computer. 'Ik zal u een verwijzing geven voor het Joods Maatschappelijk werk,' zei ze terwijl ze begon te tikken. 'Als u daar nu vandaag of morgen naar toe belt en ze zetten u op een wachtlijst, dan moet u mij maar even bellen. Dan zal ik wel contact met ze opnemen om ervoor te zorgen dat u snel een afspraak met ze kunt maken.'

'Ach,' zei Selma, 'dat is bijzonder aardig van u.' Beschaamd keek ze naar Laura die achter de computer zo druk voor haar bezig was, terwijl ze daarnet nog wel gemeend had aan deze jonge dokter niets te hebben. Zij met haar domme vooroordelen ook al-

tijd, ze had het niet beter kunnen treffen. Alle tijd had ze gekregen om eens volop haar hart te luchten. En dat had haar goed gedaan, ze had nu beslist meer de moed erin en was geruster ook dat ze met Bram niet dezelfde fouten zou maken als met Aaron. Had ze vroeger maar eens met iemand als de dokter zo diepgaand over Aaron kunnen spreken. Ze wierp een blik op haar polshorloge: 'Lieve help,' riep ze uit toen ze zag dat ze hier al bijna driekwartier zat, 'ik heb uw spreekuur lelijk laten uitlopen.'

'Nee hoor, we zijn mooi op tijd klaar. De praktijk wordt de rest van de middag waargenomen. Kinderen en man verwachten me zo thuis.'

Selma stond paf. 'Heeft u al kinderen? Nou, nou, hoe oud bent u dan, als ik vragen mag?'

'Ik ben 35 en heb drie kinderen. Twee jongens, een tweeling van drie, en een meisje van nog geen jaar.'

'Tsjonge, dat had ik nooit van u gedacht. Werkelijk, u ziet er nog zo jeugdig en meisjesachtig uit.'

'Dat duurt niet lang meer, vrees ik,' zei Laura met een scheef lachje. 'Het leven thuis met drie van zulke koters is flink slopend, kan ik u verzekeren. Als ik mijn man straks thuis aflos is hij wat blij dat hij naar zijn werk kan. Zo...,' zei ze terwijl ze het verwijsbriefje in een witte envelop stopte en deze aan Selma overhandigde. 'Alstublieft, hierin zit uw verwijskaart en een receptje voor slaaptabletten. U moet hoognodig eens goed doorslapen en ik denk dat dit hiermee wel gaat lukken. Ik heb u voor een maand tabletten meegegeven, maar ik neem aan dat u tegen die tijd allang bij het JMW bent. Hopelijk raakt u daar spoedig uw angstbeelden en schuldgevoelens kwijt, dan zal het slapen zonder pillen ook wel weer lukken. Dat had

zoon Bram goed gezien.’ Ze schoof haar stoel achteruit en stond tegelijk met Selma op. ‘Mocht er nog iets zijn, u kunt mij altijd bellen,’ zei ze op Selma toelopend. Voor haar hield ze stil en Selma pakte met beide handen Laura’s uitgestoken hand. ‘Ik ben u zo dankbaar,’ sprak ze ontroerd, ‘dat u me zo heeft willen helpen.’

‘En ik ben blij dat ik iets voor u heb kunnen doen,’ zei Laura en deed de deur van de spreekkamer voor haar open. ‘Het allerbeste met u verder, mevrouw Bloch en doe uw zoon de groeten van me!’

Tegen half drie die middag stond Bram met nog natte, achterovergekamde haren van het douchen en gekleed in zwarte broek en een schoon wit overhemd op blote voeten voor zijn slaapkamerraam. Hij friemelde wat aan de haartjes van zijn baard en voelde zich, als altijd vlak voordat hij een lezing begon, licht gespannen. Waar beneden hem tuinen waren en hij vanachter z'n raam uitzicht had op de daken van de huizenrij verderop, zag hij in gedachten een zaal nokvol aandachtige luisteraars. Hij schraapte zijn keel, rechtte zijn rug en opende, zoals hij z'n voordrachten altijd begon, met: 'Welkom, geachte aanwezigen,' waarna hij zijn denkbeeldige zaal links en rechts rondkeek en vervolgde: 'Het verheugt mij dat u in zulke grote getale bent komen toestromen om mijn uiteenzetting te beluisteren over de totstandkoming van de meest briljante wiskundige formule aller tijden.' Hier hield hij stil. Deze openingswoorden had hij, vol van zijn formule, zo even onder de douche al staan voordragen en had zich hierna razendsnel afgedroogd en aangekleed in de overtuiging dat, eenmaal staande voor de zaal, het vervolg vanzelf op gang komen zou. Maar hij realiseerde zich nu niet enkel voor vakgenoten te staan, er zaten ook ondeskundige toehoorders zoals moeder en andere bekenden van de joodse gemeenschap, in de zaal. Nadenkend wreef hij even over zijn voorhoofd, toen kuchte hij in z'n hand,

stak zijn bebaarde kin vooruit en sprak met welluidende stem: 'Allereerst wil ik het met u hebben, dames en heren, over de cryptologie, oftewel de geheimschriftkunde, een eeuwenoude basiswetenschap die in de huidige tijd is uitgegroeid tot één van de paradepaardjes van de toegepaste wiskunde en onmisbaar is gebleken in de beveiliging van het elektronische informatieverkeer dat onze moderne maatschappij domineert. Dat computerbestanden van bijvoorbeeld bankinstellingen en het defensiewezen waterdicht beveiligd worden voor onbevoegden, vinden wij een vanzelfsprekende zaak. Minder bekend is echter dat voor dit doel een zogenaamd 'cryptosysteem' wordt gehanteerd op basis van priemgetallen. Priemgetallen namelijk vormen de ideale basis voor een procédé waarmee je makkelijk kan versleutelen maar moeilijk kan ontsleutelen, een geweldige ontdekking die gedaan is door de wiskundigen en computerdeskundigen Ronald Rivest, Adi Shamir en Leonard Adleman van het Amerikaanse Massachusetts Institute of Technology. Zij ontwierpen in 1977 een cryptosysteem dat RSA, naar de eerste letters van hun achternamen, werd genoemd en dat alle, daardoor versleutelde informatie onleesbaar maakt voor ongewenste pottenkijkers. RSA bleek een briljante vondst, dames en heren, want het is niet alleen hét meest geschikte systeem om elektronische informatie waterdicht te beveiligen, het is bovendien heel simpel te hanteren. Het werkt als volgt: Als sleutelgetal wordt het product genomen van twee enorm grote priemgetallen van ieder wel honderd cijfers lang. Wil men nu geheime boodschappen versleutelen, dan worden deze met behulp van de twee priemgetallen en hun product omgezet in een getallencode, die dan wordt gecijferd door de getallen één voor één te onderwerpen aan mo-

dulair machtsverheffen, een wiskundige berekening die met behulp van computers razendsnel kan worden uitgevoerd. De kracht van dit systeem ligt hem in het feit dat het *vercijferen* een eenrichtingsberekening is, hetgeen inhoudt dat zelfs als je precies het rekenrecept zou kennen, inclusief de sleutelgetallen waarmee het moet worden uitgevoerd, het dan nog in de praktijk onmogelijk is om uit een *vercijferd* getal het oorspronkelijke getal terug te halen. Het *ontcijferen* geschiedt namelijk met behulp van een andere sleutel dan het *vercijferen* en zolang die andere sleutel maar geheim blijft, is het voor onbevoegden onmogelijk de boodschap te achterhalen.'

Hier laste Bram een korte adempauze in. Hij pakte het glas water dat hij in de vensterbank had klaargezet, nam een paar slokjes en blikte tevreden de zaal rond. Een eenvoudige inleiding als deze moest zelfs voor moeder en aanhang te begrijpen zijn, dacht hij, makkelijker kon hij het niet maken. Voor zijn vakgenoten was hetgeen ze hier voorgeschoteld kregen weliswaar doodsimpele kost, maar hij ging ervan uit dat zij zich evenmin zaten te vervelen, zij wisten immers wat er komen ging. Na het glas weer terug gezet te hebben maakte hij met zijn wijsvinger in de lucht een drukbeweging, alsof hij de toets van een laptop indrukte, keerde een halve slag van de zaal af en hernam: 'Het enorme getal dat u hier naast mij op het witte scherm ziet, dames en heren, is ontstaan doordat ik twee priemgetallen van ieder zo'n 100 cijfers met elkaar heb vermenigvuldigd. Mag ik u vragen,' en hij wendde zich weer tot de zaal, 'is er onder de aanwezigen iemand die denkt mij te kunnen voorrekenen welke twee priemgetallen dat waren?' Na even wachten zei hij quasi verontschuldigend: 'Ik stelde u een retori-

sche vraag, dames en heren, want zelfs als u daartoe de hulp zou inroepen van de allersterkste computers op aarde, dan nog zou het jaren duren eer u erachter kwam welke priemgetallen ik gebruikt heb. Soortgelijke reuzengetallen als ik hier laat zien, plus de twee priemgetallen waaruit ze zijn ontstaan en die u dus niet weet, worden wereldwijd gebruikt om wiskundige getallenstructuren te creëren die zich laten vergelijken met gigantische doolhoven waarin gecodeerde informatie onvindbaar is voor onbevoegden.' Bram drukte opnieuw een denkbeeldige knop van zijn laptop in: 'Hier op het scherm ziet u zo'n doolhof, dames en heren, een wirwar van ontelbare paadjes die iemand, die de weg niet weet, continue laat doodlopen of telkens opnieuw naar het zelfde punt laat terugkeren. In een soortgelijk wiskundig doolhof heb ik zelf ook maandenlang radeloos rondgedoold. Tot ik hedenmorgen, twaalf uur, op deze derde dag van de maand juli ineens een pad bewandelde waarop ik de formule vond waar naar ik zo wanhopig op zoek was. Het is deze formule, dames en heren, die mij vanaf nu in staat stelt ieder niet-priemgetal, hoe reusachtig ook, in een handomdraai in zijn priemen te ontbinden. Deze formule is de sleutel die mij door elk cryptisch RSA doolhof rechtstreeks naar de daarin verborgen informatie voert.'

Brams stem daalde. 'Als u eens wist hoe vaak ik de afgelopen tijd van dit moment suprême heb gedroomd,' zei hij in de verte starend. 'Keer op keer zag ik in gedachten hoe ik de formule vond waarmee ik Iran, Israëls gevaarlijkste vijand, zou kunnen aanpakken. Het Iranese regime dat wereldwijd verkondigt en dreigt met hulp van Allah en atoombommen Israël van de kaart te zullen vegen. De mullahs van dat land echter hebben buiten mijn formule gerekend, dames

en heren. Zodra ik straks mijn formule vertaald heb in een computerprogramma is het voor mij fluitje van een cent daarmee de RSA code te ontsleutelen waarachter Iran zijn atoomprogramma's verbergt. Alle deuren zullen zich voor mij openen en ik zal als een vogel zo vrij door al hun sites vol geheime informatie kunnen surfen. Dat het farsi, de Iranese taal, onleesbaar voor mij zal zijn is geen enkel bezwaar, ik hoef enkel hun bestanden te downloaden en ze door te sturen naar de Mossad. Daar wordt het farsi in een ommezien vertaald en voilà, de Mossad krijgt de precieze locaties van de verborgen Iranese atoomactiviteiten in handen. De vernietiging ervan door een Israëlsche legeraanval is vervolgens een klus die binnen de kortste keren zal worden geklaard.'

Zelfverzekerd glimlachend keek Bram zijn denkbeeldige zaal rond. 'Het klinkt u wellicht ongelofelijk in de oren, dames en heren, dat met zuivere wiskunde onze joodse staat gered kan worden. Ik durf echter nog verder te gaan en u te verzekeren dat de formule, waarover wij het hier hebben, zelfs voorgoed de wereld zal veranderen. Gaarne reken ik u straks voor hoe ik op de maten van de twaalf-tonige muziek van de componist Schönberg en op het ritme van Riemanns zeta-functie tot mijn briljante vondst gekomen ben. Maar allereerst, en hiermee heeft u de primeur, allereerst geef ik u de gelegenheid om mijn formule in al haar schoonheid te bewonderen.' Nu brak het grote moment van onthulling aan. Brams hartslag raakte in een stroomversnelling en was voelbaar in zijn keel. In de zaal heerste een waardige stilte, de aanwezigen voelden dat ze getuige waren van een historisch moment. Na nogmaals een druk op zijn laptop, zwaaide Bram met een theatraal gebaar zijn arm naar opzij.

Met ogen die schitterden van trots keek hij beurtelings naar het scherm en de mensen in de zaal en kondigde op lyrische toon aan: 'Zie hier mijn pracht: de grootste en belangrijkste wiskundige formule van deze eeuw!'

Een daverend applaus barstte los. Bram boog enkele malen als dank bescheiden zijn hoofd en zag op de voorste rij zijn moeder in haar roze mantelpakje, kledij die ze alleen voor heel speciale gelegenheden droeg. Ze klapte uitbundig voor hem en lachte hem toe en leek o zo blij, maar hij wist dat ze diep in haar hart huilde om vader die dit niet mocht meemaken. Toch, zag hij ineens, hoefde ze daar niet om te treuren, want pa was er wel degelijk, achterin de zaal zag hij hem staan. Al van verre ontmoetten hun ogen elkaar en langzaam, door het gangpad, kwam vaders trotse, verheven gestalte naar voren gelopen. Bram voelde zichzelf weer als kleine jongen voor het raam staan en fluisterde: 'Pa komt weer thuis.' Net als op het paasfeest tijdens het seidermaal een stoel aan tafel wordt vrijgehouden voor 't geval de profeet Elia ook wil aanschuiven, zo was er hier op de voorste rij een plaats opgehouden voor pa. Bram gebaarde met z'n hoofd naar de vrije stoel naast moeder. Pa zag het en nam er plaats, hij stak zijn arm door die van moeder en knikte Bram bemoedigend toe. 'Mazzel en broche op je missie, jongen,' klonk het warme en sonore stemgeluid van vader door de stilte van de zaal. 'Dank je, vader,' prevelde Bram en boog ontroerd zijn hoofd.

'HARDER!!!' schreeuwde plots iemand beneden hem. Bram, verstijfd van schrik, keek omlaag en zag, op het grasveldje van hun tuin, de benedenburen staan. Ze waren in zwemtenue en stonden, krom van de lach als gekken naar hem te wuiven. 'Je moet harder praten, man,' gierde de buurman het uit, 'we kun-

nen je anders niet verstaan!’ Met een ruk trok Bram de gordijnen voor het raam dicht en hoorde ze beneden luid applaudisseren en ‘bis, bis!!’ gillen. Foeterend op zichzelf liet hij zich op de rand van zijn bed ploffen en legde het hoofd in z’n handen. Waarom ook was hij voor het raam gaan staan, het open raam nog wel! Ze konden zijn hele lezing gevolgd hebben, god mocht weten hoe lang ze er al stonden. Bij de gedachte wat het gevolg geweest zou zijn als hij een echt scherm had gebruikt en ze zijn formule werkelijk geprojecteerd hadden gezien, kroop Bram nog dieper weg in z’n handen. Had hij tien maanden in isolement geleefd om in het diepste geheim die RSA formule te zoeken, had hij die nog niet gevonden of hij gaf haar in één impulsieve actie prijs aan de benedenburen. Hij liet de handen voor zijn gezicht zakken en bedacht dat hij nog van geluk mocht spreken dat van enige vorm van intelligentie bij deze twee leeghoofden geen sprake was en zij zo goed als zeker, van hetgeen zij mogelijk gehoord hadden, geen woord hadden begrepen. Maar dat zijn plannen met betrekking tot Iran en zijn contact met vader eveneens aan hun waren voorbijgegaan, dat kon hij enkel hopen. Hij had zichzelf met die voordracht in meerdere opzichten een slechte dienst bewezen, de lichte misselijkheid, waarmee hij daarnet uit zijn middagslaap ontwaakt was, was door dit gedoe alleen maar verergerd. Wrijvend over zijn maagstreek kwam hij overeind en terwijl hij op zijn bureau afliep ont-snapte hem achter elkaar een paar oprispingen. Van de drang zijn grote vondst wereldkundig te maken was hij nu wel volledig genezen. Er mocht geen enkel woord meer, zelfs geen letter van naar buiten komen, sprak hij met zichzelf af. Het stond buiten kijf dat alleen al het gerucht, dat hij deze formule had, dodelijk

zou zijn voor zijn plan van onbeschrijfelijke grootheid. Hij moest er niet aan denken dat de vijanden van Israël ter ore kwam dat ene Abraham Bloch te Amsterdam RSA codes kon kraken, in no time zouden ze op andere beveiligingssystemen overgaan. Het idee alleen al bezorgde hem de rillingen. Pas als de dag aanbrak dat Erets Jisraeel dankzij zijn formule bevrijd was van het juk van terrorisme en de dreiging vanuit Iran, als ook vaders beulen opgespoord en opgepakt waren, pas dan was het verantwoord zijn belangrijke vinding te publiceren in zijn lijfblad de *Annals of Mathematics*. Onrustig heen en weer lopend voor zijn bureau bepeinsde Bram dat dit wachten wel de gruwelijke mogelijkheid openliet dat in de tussentijd een ander de formule ook ontdekken én voor hem publiceren zou. 'Ook dan is het einde verhaal voor mijn plan,' dacht hij hardop en hief in een machteloos gebaar zijn handen ten hemel, hieraan viel nu eenmaal niets te veranderen. Het enige dat hij kon doen was te proberen deze ramp voor te blijven en zijn missie zo snel mogelijk zien te voltooien. Na dit besluit begon Bram onmiddellijk de papierwinkel op zijn bureau te ordenen en te sorteren, zodat hij verder kon. Hij was druk in de weer toen hem plotseling de adem werd afgesneden door een scherpe, samentrekkende pijn in zijn borststreek. Grijpend naar zijn borst zocht hij met z'n andere hand steun bij de leuning van zijn bureaustoel. Voorzichtig liet hij zich neer, ademde diep in en uit en voelde de pijn weer even snel verdwijnen als hij gekomen was.

Hevig ontdaan over wat hem overkomen was vroeg Bram zich af wat hem in 's hemelsnaam mankeerde deze middag. Al sinds hij was opgestaan voelde hij zich misselijk en belabberd, maar helemaal onbegrijpelijk was die enge pijn op z'n borst, waar kwam die

ineens vandaan? Na enig nadenken hierover leek hem dit alleen te verklaren als zijnde een logische reactie op de ontlading van alle spanning, waarmee zijn zoektocht naar de formule maandenlang gepaard was gegaan. Niets ernstigs dus, oordeelde hij nu weer wat opgelucht, maar het was toch wel een signaal waarnaar hij luisteren moest, hoe jammer ook. Hij had zich de bevrijdende en glorieuze dag waarop hij zijn formule zou vinden wel anders voorgesteld. Hij zou vleugels krijgen en vol aan de slag gaan met fase 2 van zijn plan van onbeschrijflijke grootheid en het computerprogramma voor zijn formule schrijven, zodat hij nog voor de dag ten einde was de geheime Iranese codes zou kunnen ontcijferen. En daarna zou hij met eenzelfde voortvarendheid de Palestijnse terreurorganisaties aanpakken. Helaas, niets van dit alles. De harde realiteit dwong hem nu tot het drastische besluit zijn werk voorlopig te laten rusten. Zijn lichaam moest de gelegenheid krijgen te herstellen en dat kon alleen als hij zich voorlopig niet hoefde in te spannen. Bezorgd was hij wel over het tijdverlies dat deze malaisetoestand met zich meebracht en om de schade nog enigszins beperkt te houden kwam hij op het idee om nu alvast de begeleidende brief aan de Israëlsche veiligheidsdienst, met de uiteenzetting van zijn plan van onbeschrijflijke grootheid, klaar te maken voor verzending. Het concept hiervoor had hij al even geleden geschreven, hij hoefde er praktisch niets meer aan te doen, alleen maar door te lezen op mogelijke foutjes. Een simpel klusje derhalve dat hem niet teveel inspanning zou kosten.

Bram haalde het twintig vellen tellende epistel uit de onderste la van zijn bureau tevoorschijn en las vluchtig de eerste bladzijden door. Gaandeweg ver-

strakte zijn gezicht en de afkeurende frons, die tussen z'n wenkbrauwen verscheen, werd al verder bladerend steeds dieper. Waar had ie in godsnaam met z'n gedachten gezeten toen hij dit schreef? De Engelse tekst wemelde van de stijlfouten en mank gaande zinnen. Dit alles te moeten corrigeren betekende dat hij zo goed als opnieuw kon beginnen en de brief van voren af aan volledige herschrijven moest. Verslagen legde hij het stapeltje A-viertjes op zijn bureau en streek met een vermoeide beweging over zijn bezwete voorhoofd. Waarom zat hem nu opeens weer alles tegen? Hij schudde het hoofd: 'Het ongeluk heeft vreemde omwegen,' verzuchtte hij, waarna hij oprees uit zijn stoel en verloren naar het donkere computerscherm, waarachter zijn formule schitterde, bleef staan kijken. Hij moest iets ondernemen om zich beter te gaan voelen, besloot hij. Misschien moest hij eruit, zou wat lichaamsbeweging in de buitenlucht hem nu goed doen.

Bram wilde z'n sokken en schoenen al gaan aantrekken toen hij zich plots bedacht dat het wel eens veel te warm kon zijn om erop uit te gaan. Hij liep naar het raam, schoof het dichte gordijn een ietsje opzij en loerde eerst naar omlaag of die lui van beneden er nog stonden. Geen mens te zien, de kust was veilig en met een gerust hart trok hij de gordijnen helemaal open en helde z'n bovenlichaam door het open raam naar buiten. De warmte viel hem reuze mee, hij voelde zelfs een vleugje wind en omhoogkijkend zag hij een lichte sluierbewolking die voorkwam dat het ook lang niet zo zonnig was als voorspeld. D'r was geen enkel beletsel zijn dagelijkse avondwandeling naar nu te verzetten. Wel, wel, dacht hij, in de middag de straat op, het was iets dat hij in geen maanden had meegemaakt en ter-

wijl hij op de rand van z'n bed z'n sokken en schoenen aantrok, kreeg hij er zowaar nog zin in ook. Nadat hij zich ervan verzekerd had zijn portemonnee, huissleutels en bril bij zich te hebben, verliet hij zijn kamer. Hij trok de voordeur open, stapte de overloop op en moest zijn pas inhouden om niet in botsing te raken met Lia die, op weg naar boven, juist zijn deur passeerde. Bram, verlegen met zichzelf, mompelde verontschuldigend: 'Sorry,' en deed een onhandige poging om langs de frêle Lia met de volle borsten heen naar de trap te komen. Lia echter zette geen stap opzij. Slechts gekleed in een niets verhullend kort zomerjurkje met dunne schouderbandjes en de blonde haren in een slordig dotje boven op haar hoofd bijeengebonden, versperde ze hem de weg en keek liefjes glimlachend naar hem op. 'Hoi, meneer Bloch,' groette ze hem met een vrolijke twinkeling in haar blauwe ogen, 'we komen elkaar hier de laatste tijd nogal eens tegen, hè?'

Bram, die zo gauw niets wist te zeggen, staarde naar haar mond, naar het aarzelende dons dat haar bovenlip beschaduwde en hij voelde zijn gezicht warm worden. Ze stond zo dichtbij dat hij haar kon ruiken. Ze ruikt naar frambozen, dacht hij, naar kinderparfum. Om de een of andere reden stak hij haar toen zomaar zijn hand toe en murmelde 'Tot ziens.' Nog voor Lia z'n hand kon pakken glipte hij langs haar naar de trap. Maar op dat moment zette haar vriend en Brams bovenbuurman, de logge Geert Bakker, juist voet op de overloop en blokkeerde hem de weg naar beneden. 'Ho even, heer Bloch,' zei Geert, 'goed dat ik u tref. Ik wil u graag iets vragen als het effe kan.'

'Wat is er dan?' vroeg Bram ongeduldig.

'Nou, ik wou graag uw mening eens horen over het volgende,' sprak Geert gewichtig en kwam nu op zijn

beurt akelig dicht bij hem staan. ‘Een zwangerschap,’ begon hij, ‘van hooguit enkele weken, dat niet meer is dan een waterig balletje van zo’n honderd cellen, verdient dit volgens u als wetenschapper bescherming als een mens of niet?’

‘Hè, toe nou Geert,’ zei Lia met een temerig stemmetje, ‘we hadden toch afgesproken er niet met anderen over te praten?’

‘Ik stel hier toch alleen maar een wetenschappelijk vraag aan m’n hooggeleerde buurman, mag dat niet soms?’ verweerde Geert zich.

‘Voor foetussen moet je bij een bioloog zijn, niet bij mij,’ antwoordde Bram kortaf. ‘Ik moet nu echt gaan.’ Met een flinke stap voorwaarts lukte het hem zich langs het stel heen te werken en hij spoedde zich de trap af. Voor hij de volgende trap nam naar omlaag keek hij om of ze hem niet achterna kwamen, maar ze waren al verdwenen en hij hoorde ze druk kibbelend verder naar boven gaan. In rustig tempo nu daalde hij de trap af naar de begane grond en kon er maar niet over uit dat zo’n bekoorlijk meisje als zijn Lia zich vermenigvuldigde met een dikke botterik als Geert. Al die avonden dat hij op zijn kamer door het plafond van boven gekraak en gesteun had gehoord, was hij dus stille getuige geweest van het fokken van een epsilon. Hij mocht hopen dat hij en z’n moeder hier vertrokken waren voor het geboren werd, anders zaten ze straks opgescheept met zowel onder als boven krijsende jong en halve gare ouders. ‘Wat een misère,’ kreunde hij en trok de zware buitendeur open.

Vanaf de stoep voor zijn huis overzag Bram de drukke Sarphatistraat die gonsde van de geluiden. Een groepje kinderen slenterde hem lachend en likkend aan een ijsje voorbij. Hier op straat voelde het beslist warmer dan hij daarnet boven uit zijn raam gedacht had. Van de huizen aan de overkant stonden praktisch overal de balkondeuren wagenwijd open en op sommige balkons zaten de bewoners in hun halve blootje in de zon. Goed om doodziek van te worden, dacht hij, zo'n overmaat aan UV-A kan dodelijk zijn, hij zou dadelijk ook zoveel mogelijk in de schaduw gaan lopen. Voorts overlegde hij met zichzelf welke route te nemen, de afstand die hij 's avonds altijd liep was voor nu te lang. Via de Wibautstraat richting centrum te lopen leek hem met dit warme weer de beste optie, want dan kon hij op het Waterlooplein op het terras van Tel-Aviv wat uitrusten, waarna hij over de Weesperzijde langs de Amstel op z'n akkertje weer huiswaarts kon keren.

Hij had de pas er al ingezet, maar bleef weer staan omdat juist lijn 7 kwam aanrijden en bij de tramhalte stopte. Bram speurde tussen het handjevol passagiers dat uitstapte naar zijn moeder, maar vreemd genoeg was ze er niet bij. Op zijn polshorloge zag hij dat het al bijna half vier was en als hij het zich goed herinnerde had ze om één uur die afspraak bij de dokter gehad. Feitelijk had ze dus allang thuis moeten zijn.

Piekerend over waar ze toch bleef begon hij z'n weg. De meest voor de hand liggende verklaring, bedacht hij, was dat die bemoeial van een Bonny zich had opgedrongen met haar mee naar de dokter te gaan en haar na afloop weer had meegetroond naar huize Cohen. Bij de hoek van de Sarphatistraat en de Wibautstraat keek hij voor alle zekerheid toch nog een keer om of hij haar zojuist niet gemist had en nu toch op huis zag afgaan. Een klein, joods uitziend vrouwtje met net zulke zwarte haren als zijn moeder deed hem even opzien, maar toen ze iemand anders bleek te zijn sloeg hij linksaf de Wibautstraat in en zette met lichtgebogen tred zijn wandeling voort. Hij hoopte maar dat ma de vervangende dokter had weten te overtuigen dat ze hulp en dus een verwijzing naar het Joods Maatschappelijk Werk nodig had. Haar vermoeide uiterlijk was hem de laatste tijd niet ontgaan en onder het werk op z'n kamer had hij meer dan eens gemeend haar te horen huilen. Maar omdat ma met haar talent voor somberen altijd wel iets dwars zat, had hij daar niets verontrustends achter gezocht. Toch was er nu wel degelijk iets mis met haar, zo overstuur als hij haar vanochtend in haar kamer had aangetroffen was niet zomaar een huilbuitje geweest en dat ze nauwelijks aan slapen toekwam sinds vaders dood, was zelfs heel ernstig te noemen. Als ze niet snel geholpen werd, vreesde hij haar totale instorting en konden ze hun toekomst in Israël voorlopig wel vergeten. Ze moest afleiding hebben, geestelijke afleiding dan wel te verstaan. Hij wist zeker dat wanneer de therapeuten van het JMW haar intellectueel denkwerk omhanden gaven, zodat ze zou worden afgeleid van nodeloze kwellingen en zorgen, dat ze dan binnen de kortste keren weer zou slapen als een roos. Tot ze bij het JMW terecht

kwam kon hij haar natuurlijk ook alvast vraagstukken voorleggen die haar zouden dwingen tot intensief nadenken. De 'braantheorie' dacht hij meteen, die was uitermate geschikt met moeder te bespreken omdat deze natuurkundige theorie rechtstreeks betrekking had op vader. Verrukt van dit idee liep Bram zich in gedachten al voor te stellen hoe hij zijn moeder in simpele bewoording zou uitleggen dat de braantheorie de mogelijkheid openhoudt dat wij in meerdere heelallen tegelijk bestaan, oftewel, dat als wij hier overlijden, wij ondertussen in een ander heelal in leven gebleven kunnen zijn. Het zou ongetwijfeld lucht geven aan moeders sores als hij haar erop wees dat, volgens deze uiterst plausibele kwantumdynamische opvatting, pa in een ander universum nog gezond en springlevend was. Aangezien de braantheorie ook niet uitsloot dat zo'n ander universum wel eens in de directe nabijheid verkeerde van onze planeet, kon er altijd wel een moment van samenvallen ontstaan, een moment van homogene dimensie tussen pa en hun. Wat de afgelopen nacht in zijn kamer gebeurd was, viel met deze theorie geheel te verklaren. Alleen niet tegenover moeder, bedacht hij nu, tegen haar moest hij deze mogelijkheid louter hypothetisch houden. Zou hij haar vertellen dat vader werkelijk bij hem geweest was en hem gebensjt had, bereikte hij het tegendeel en haalde hij haar gemoedsrust finaal overhoop.

Een hard en ongeduldig getoeter van een auto maakte een abrupt einde aan zijn overpeinzingen en opkijkend zag Bram dat het verkeer in de drukke Wibautstraat volledig vaststond. Bumper aan bumper stonden de auto's stil en omdat op die eerste claxon weer andere reageerden ontstond er een kakofonie van getoeter. Sommige automobilisten hingen tie-

rend uit hun autoraampje en dachten kennelijk met gevloek en woeste gebaren de stilstaande file voor hun in beweging te krijgen. Bij de aanblik van deze misdragingen en ergernissen, een tafereel dat vandaag de dag hoogtij vierde op de Nederlandse wegen, beseft Bram weer eens te meer hoeveel ellende hem dankzij zijn autoloze bestaan bespaard bleef. Zonder een rijbewijs had hij zelfs nog nimmer achter het stuur van een auto gezeten en hij had dat ook nooit als een gemis ervaren. Hij bleef liever gezond en legde daarom zijn weg te voet af of pakte desnoods de tram. Terwijl de automobilist nog maar moest zien hoe en wanneer op z'n plaats van bestemming te komen, bereikte hij die fluitend en zonder oponthoud immer op tijd. Met leedvermaak zag hij hoe de mensen in de file naast hem geen centimeter vooruitkwamen, terwijl hij met iedere voetstap die hij zette, de Portugese synagoge aan het Waterlooplein steeds dichterbij naderde. Even later daar aangekomen, kon hij de Israëliëse vlag aan de pui van het restaurant *Tel-Aviv* al zien wapperen. Zijn eindpunt was hooguit een kleine honderd meter van hem vandaan en hij koerste er linea recta op af. Aangekomen bij het restaurant, waar op het terras de meeste tafeltjes onder de blauw-witte parasols bezet waren, liep hij rechtstreeks door naar binnen en werd daar door de weldadige verkoeling van de airco verwelkomd. Hij zag dat meerdere gasten doorhadden dat het binnen goed toeven was, want ook hier was praktisch elk plekje bezet.

Hij stond voorin de zaak rond te kijken of hij ergens een vrije tafel zag, toen een ober naast hem verscheen. 'Sjalom meneer, met hoeveel bent u?' Bram keek de ober, een slungelachtige, bleke jongeling met rossig haar waarop een blauw keppeltje scheef hing,

bevreemd aan. 'Waarom wilt u dat weten?' vroeg hij. 'Ik zoek alleen een tafel.'

'Daar is nog een plek vrij,' zei de jongen en wees hem achterin de zaak een onbezet tafeltje dat gedekt was voor twee personen. Maar Bram had al vanuit zijn ooghoeken gezien dat er een veel ruimere tafel bij het raam vrijkwam en liep er vlug op af. Hij wachtte tot de mensen vertrokken waren en schoof toen op de stoel het dichtst bij het raam. Blij dat hij eindelijk zat liet hij zich achterover zakken tegen de rugleuning en keek om zich heen. Het was een uitstekend idee geweest hier zijn wandeling te onderbreken, vond hij. Hier, in dit restaurant, waar zo'n typische Israëlische sfeer hing, voelde hij zich als altijd weer helemaal thuis. Zoals zoveel Israëlische eetgelegenheden was ook deze zaak recht toe ingericht, zonder franje of tierelantijnen en hoewel vermaard om zijn uitstekende kosjere keuken, had het hier meer weg van een eenvoudig eetlokaal dan van een opgesmukt sterrenrestaurant. De enige frivoliteit die dit restaurant zich veroorloofde waren de kleurige posters aan de muur. Er hing een vergezicht van de goudkleurige Negev woestijn en van het zonovergoten strand van Tel-Aviv met de brede boulevard op de voorgrond. Kijkend naar deze poster speelde er een lachje om Brams mond omdat hij ineens moest terugdenken aan die mesjoggene sjabbes waarop professor Uriel Goldreich, één van de geniaalste wiskundigen ter wereld, de onwaarschijnlijke prestatie geleverd had om op de recht toe recht aan boulevard van Tel-Aviv de weg kwijt te raken. Van deze uitzonderlijke gebeurtenis had hij getuige mogen zijn. Nog een groentje en pas gepromoveerd tot doctor in de wis- en natuurkunde, werkte hij op de afdeling bij Goldreich op de universiteit van Tel-Aviv en die

had hem voor die zaterdag uitgenodigd om samen in een restaurant aan het strand te gaan lunchen. Daar waren ze in gesprek geraakt over de toepassing van de Möbius inversie op Riemanns zeta-functie en hadden later, wandelend over de boulevard, hun discussie voortgezet.

Bram zag hun nog gaan, de kleine, drukke Uriel met die grote bos warrige, grijze krullen boven op zijn hoofd, voerde onder het lopen het hoogste woord, terwijl hijzelf, met de blik naar de grond gericht en de handen gevouwen achterop z'n rug al luisterend voortliep. Tijdens een adempauze van Goldreich was hij in gedachten verzonken verder gelopen en ontdekte minuten later, toen hij de discussie wilde hervatten, dat de professor niet meer naast hem liep. Vanaf dat moment begon een gekmakende zoektocht, hoe hij ook tussen de mensen door de boulevard langs zocht, Goldreich was nergens te bekennen. Pas heel veel later en een oneindig eind verder, bijna ter hoogte van het plaatsje Jaffa, ontwaarde hij hem tot zijn stomme verbazing op het strand. Met opgerolde broekspijpen en de voeten in de schuimende branding, stond de hooggeleerde heer met een hand boven de ogen tegen de volle zon uit te kijken over de Middellandse zee. Op de prangende vraag hoe hij daar terecht gekomen was, schudde Bram nog altijd verwonderd zijn hoofd. Later had Goldreich bij hoog en bij laag volgehouden dat hij zelf ook langs de boulevard heen en weer gelopen had op zoek naar hem en dat er sprake geweest moest zijn van een topologisch probleem. Omdat hun wegen elkaar hadden gekruist zonder elkaar te ontmoeten was volgens Uriel de boulevard van Tel-Aviv topologisch gesproken te vergelijken met een lint van Möbius, dat verkregen wordt door een lint door te knip-

pen, het ene losse uiteinde een halve slag te draaien, en dat weer aan het andere uiteinde te plakken. Uriel was zeker dat hij en Bram respectievelijk via de achterkant en voorkant van dat lint langs elkaar gelopen waren maar, aangezien een Möbius-lint zoals bekend, slechts één oppervlakte bezit, hadden ze elkaar uiteindelijk toch teruggevonden.

Een riedeltje van een mobiele telefoon achter hem stoorde Brams gedachtengang en hij keek geërgerd om. Weer iemand die zat te bellen, dat was enige minpunt hier, vond hij, de vreemde gewoonte van al die joodse bezoekers om hier continu met elders te telefoneren. Overal om hem heen zaten mensen met telefoontjes aan hun oor en om de haverklap klonk wel één of andere maffe jingle van zo'n mobiel apparaat. Alleen aan het tafeltje naast hem was het bij uitzondering rustig. Gebogen over hun bord zaten daar twee mannen, getooid met zwarte keppeltjes, zwijgend hun shoarma met humus te eten. Bram moest niet aan eten denken en draaide met een vies gezicht zijn hoofd af. Onderweg naar hier was dat weeë, misselijke gevoel in z'n maag niets minder geworden en toen de ober hem de menukaart kwam aanreiken maakte hij een afwerend gebaar en bestelde enkel mineraalwater. In afwachting van zijn bestelling zag hij hoe een man voorin het restaurant, aan de bar, zijn rekening betaalde met een pinpas en moest daardoor onmiddellijk weer aan zijn weergaloze vondst denken. Het idee dat hij, Abraham Bloch, de RSA formule bezat waarmee hij, als hij zou willen, 's mans pincode kon kraken en vervolgens diens bankrekening kon leeghalen, bezorgde hem een onwerkelijk maar tegelijk ook een machtig gevoel. 'Of,' dacht hij, 'wat als ik nu zou opstaan, en uit volle borst door de zaak zou roepen dat

deze man een formule gevonden heeft waarmee hij de macht bezit vrede te scheppen in het Midden-Oosten en Israël naar een veilige toekomst kan sturen.' De ober bracht hem zijn mineraalwater en tussen de slokjes door blikte Bram glunderend naar de mensen die in zijn buurt zaten. Maar omdat die zich door hem bekeken voelden wierpen ze hem kwade blikken toe. Bram wendde daarop inwendig gniffelend z'n hoofd af naar het raam. Ze zagen hem natuurlijk aan voor één of andere simpele sterveling, een schlemiel die niks beter te doen had dan achter een glaasje citroenwater z'n tijd te verprutsen met wat rondkijken. 'Ha, ha,' hij schudde zijn hoofd, 'geen notie hadden ze waar hij echt mee bezig was.'

'Vindt u het een bezwaar als ik bij u aan tafel schuif?' klonk plotseling een stem aan zijn tafel. Verrast, omdat hij niemand had zien aankomen, keek Bram op en zag een flinke vrouw van een jaar of vijftig. Ze was gehuld in een lang, zwart gewaad en haar ronde, blozende gezicht werd omsloten door een nonnenkap. 'U bent de enige die nog een vrij plekje aan z'n tafel heeft, dus mag ik?' vroeg ze. Haar glas met ijs thee had ze al op zijn tafel gezet en zonder Brams antwoord af te wachten schoof ze op de lege stoel tegenover hem. Met gefronst voorhoofd nam hij haar op en vroeg: 'Zat u daarnet niet buiten?'

'Ja, maar pfff,' pufte ze, 't werd me daar echt te warm.'

Zo even, in het voorbijgaan op het terras, was hem dat zwarte gewaad al opgevallen en hij had er zich al over verbaasd dat een moslima onder de wapperende Israëlische vlag zo rustig een drankje zat te drinken. Maar nu hij haar oer-Hollandse, blozende gezicht zag, waarvan de onderkin rustte op een kraakwit boordje

en hij haar Limburgse accent hoorde, begreep Bram dat het dus een katholieke non was die net buiten en nu tegenover hem zat. Met de rug van haar hand bette ze haar bezwete gezicht. ‘t Is ook overal zo broeierig,’ zuchtte ze voort. ‘Maar vooruit,’ klonk ze ineens flink, ‘we mogen niet klagen. Mij is altijd geleerd dat we het weer krijgen dat we verdienen. Ik vraag mij in alle bezorgdheid af hoelang het nog duren zal eer de mensheid ook het weer naar zijn hand zal weten te zetten en daar dan weer met elkaar slaags over zal raken. Maakt u zich daar ooit wel eens zorgen over, meneer? Ik zeg altijd maar, dat we ons gelukkig moeten prijzen dat we nog enkel kunnen bidden om wat verkoeling en regen. De weersgesteldheid ligt, de hemel zij dank, onveranderlijk in de handen van de almachtige God.’

Brams zwarte wenkbrauwen schoten omhoog. ‘Almachtige God, zegt u?’

De non trok een vroom gezicht: ‘Dat zei ik.’

‘Wel, als uw God werkelijk zo almachtig is, zoals u beweert,’ ging Bram verder, ‘is Hij volgens u dan in staat een steen te maken die zo zwaar is dat Hij hem niet kan optillen?’ Benieuwd naar wat ze hierop te zeggen had keek hij de non strak aan. Zij was echter van mening dat hij een grapje maakte en lachte een hele rij botergele tanden bloot, waarop Bram direct zijn blik afwende en de ober wenkte. De jongen kwam aangesneld: ‘U wilt al wat eten meneer?’

‘Nee, alleen de rekening graag,’ antwoordde Bram, waarop de ober knikte en verdween. De non, die wat om zich heen had had zitten kijken, zei tegen Bram:

‘U bent ook joods zeker. Goh zeg,’ grinnikte ze, ‘dacht ik even wat te gebruiken op zomaar een terras, blijk ik middenin Tel-Aviv beland te zijn!’ Ze schaterde het uit. Bram ontging echter de humor hiervan en

zat, zonder een spier van zijn gezicht te vertrekken, naar het kruis te kijken dat aan een ketting op haar boezem hing. 'U met dat plusteken op uw borst bent katholiek zeker,' zei hij, 'en vindt het kennelijk uiterst spannend in een etablissement terecht te zijn gekomen dat gerund wordt door nazaten van de moordenaars van uw Lieve Heer.' De non verstarde en omvatte met haar hand direct het kruis op haar boezem. 'Ik moet u echter teleurstellen,' Bram wees met zijn duim naar buiten: 'de ware beulen van Jezus zijn namelijk iets verderop te vinden, in de Pizzeria hiernaast.'

'Ik begrijp echt niet wat u met uw opmerking bedoelt, meneer,' zei de non, zichtbaar in verwarring gebracht, en deinsde in haar stoel naar achteren omdat Bram, die het gesprek nu juist interessant begon te vinden, zich over de tafel naar haar toeboog. 'Jezus is toch veroordeeld door Pontius Pilatus,' legde hij haar allervriendelijkst uit. 'Dat was een Romein oftewel een Italiaan, dat weet u toch? En Jezus is gekruisigd omdat de kruisiging een Romeinse oftewel een Italiaanse manier was om misdadigers terecht te stellen. Wij joden voltrokken doodvonnissen door steniging, dus als wij Jezus werkelijk vermoord hadden zou u niet een kruis maar een steen om uw hals moeten dragen. Daarbij, de ware naam van Jezus was Joshua en hij behoorde tot de zeloten die in opstand kwamen tegen de Romeinse onderdrukker. Hij was ook geen zoon van God, want je kunt nu eenmaal niet de zoon zijn van iemand die niet bestaat. Godsdiensten zijn ook louter ontstaan door gebrek aan kennis der natuurwetten en...'

'Hoe kunt u als jood nu beweren dat God niet bestaat,' wierp de non tegen.

'Ah, juist,' knikte Bram, 'u beschouwt het jodendom als een geloof. Laat mij u dan vertellen, mevrouw, dat

het jodendom geen godsdienst maar een volk is, waarvan een deel wel en een deel niet in het Opperwezen gelooft. Precies zoals er Nederlanders zijn die wel of niet gelovig zijn. Als ieder ander volk delen ook wij joden een gemeenschappelijke geschiedenis, waarvan het vroegste deel beschreven wordt in wat wij ‘Tenach’ en u en de uwen het ‘Oude Testament’ noemen. U weet ongetwijfeld evenmin dat onze beschaving al meer dan 4,000 jaar bestaat en onnoemelijk vele beroemde wetenschappers en kunstenaars heeft voortgebracht. Wij joden onderscheiden ons echter ten opzichte van andere volken bovenal in het buitengewone vermogen om, ondanks onze eeuwenlange verspreiding, als volk zo eendrachtig en krachtig met elkaar verbonden te blijven. Ofschoon wij eerst door de Romeinen en later door de Arabieren uit ons land Israël verdreven zijn, hebben wij tijdens tweeduizend jaren ballingschap onze nationale identiteit en geestelijke kenmerken met een nimmer aflatende standvastigheid weten te handhaven.’

Na een slokje van zijn mineraalwater te hebben genomen doceerde Bram, terwijl de non om zich heen zocht naar de ober, onverstoorbaar verder: ‘Gedurende de diaspora werd elk jaar met Pesach gevierd dat wij aan de farao wisten te ontkomen. Alle joden, overal ter wereld wensten elkaar dan: ‘Volgend jaar in Jeruzalem’ toe. Ofschoon deze wens, dankzij onze grote leider Theodor Herzl, thans in vervulling is gegaan en we uiteindelijk ons eigen land terug hebben gekregen met Jeruzalem als hoofdstad, wordt deze oude traditie met Pesach in ere gehouden, opdat we onze verbondenheid nimmer zullen vergeten.’

‘Met Pasen herdenken wij de opstanding van de Here Jezus,’ sprak de non zuinigjes, ‘die, hoe u ook

het tegendeel beweert, mede door toedoen van uw volk aan het kruis gestorven is.'

'Ach, het is u niet aan te rekenen, mevrouw,' zei Bram berustend. 'Uw leerschool in Rome heeft eeuwenlang een virulent antisemitisme gepredikt. U en uw mede-katholieken zijn door dit foute, paapse gedachtegoed gehersenspoeld. Maar nu u uit mijn joodse mond de waarheid vernomen te hebben, zou ik u willen adviseren,' zijn handen spreidde hij wijd uiteen: 'Preek het voort! Laat uw heiligheid de Paus en uw mede-Roomsen weten dat niet wij, maar helaas zichzelf, hun Messias naar God geholpen hebben!'

'Schande!' brieste de rood aangelopen non. Met een ruk stond ze op en stevende woest bij Bram vandaan. 'Leuk kennis gemaakt te hebben!' riep hij haar na. Dat allerlei mensen om hem heen, die de ziedende non bij hem hadden zien wegstuiven, hem nu massaal zaten aan te staren liet Bram onberoerd. Hij negeerde gewoon alle blikken en met een uitgestreken gezicht, alsof er niets aan de hand was, pakte hij zijn glas en dronk doodkalm het bodempje water op dat nog onderin inzat. De non, die in allerijl de zaak verlaten had, volgde hij door het raam op straat en zag haar in haar fladderende, zwarte gewaad, zonder op of om te kijken oversteken naar de Waterloopleinmarkt. 'Oei', even hield hij z'n adem in, dat scheelde maar een haar, haast werd ze gegrepen door een zware vrachtwagen. Nou, daar was ze bijna door het Opperwezen gestraft, dacht hij. En gelijk heeft Hij. Als ik God was en ik hoorde welke vreselijke leugens er in mijn naam verkondigd worden, zou ik ook geen gelegenheid onbenut laten om de verspreiders ervan neer te vellen. Maar kom, hij moest ook maar eens opstappen. De ober had hem nog steeds z'n rekening niet gebracht en

in het alsmaar voller wordende restaurant was hij ook nergens te bekennen. Dan maar bij de kassa afrekenen, besloot Bram. Hij stond op en laverend tussen de bezette tafels liep hij door naar voren waar hij achter de bar zijn ober aantrof die met een verhit gezicht zijn drankbestellingen stond af te werken. Bram trok zijn portefeuille uit de kontzak van zijn broek en gaf aan dat hij wilde betalen. Na even zoeken schoof de ober hem de bon over de toonbank toe. Bram had zijn bril uit het borstzakje van z'n overhemd tevoorschijn gehaald en opgezet. Met een zeer geleerd gezicht ging hij uitgebreid de rekening staan te bekijken en sprak op docententoon tot de ongeduldig wachtende ober: 'Uw rekenkunde is correct, het door u berekende totaal is inderdaad de som der delen. De axioma's echter waarop uw rekensom gebaseerd zijn, invalideren helaas uw computatie.' Bram keek op: 'Bij deze dus krijgt u de bon retour.' Hij overhandigde de bon aan de jongeman die hem wazig aanziend vroeg: 'Wat bedoelt u?'

'Ik bedoel dat deze rekening niet klopt,' antwoordde Bram simpeltjes. De ober keek ernaar. 'Toch wel hoor. Bronwater, ijsstee en blintzes,' las hij op.

'Bronwater ja, maar de rest niet.'

'De ijsstee en de blintzes waren van de dame op het terras die later bij u aan tafel zat,' legde ober uit. 'Toen ze de zaak verliet zei ze dat u voor haar betalen zou.'

'Ik betalen voor haar??' Bram zag met ogen vol ongeloof het hoofd van de ober bevestigend knikken: 'De rabbijn daar bij het raam betaalt voor mij, zei ze, daarmee bedoelde ze u toch?'

'Ik, een rabbijn?' Diep verontwaardigd keek Bram de wat schlemielig lachende ober aan en kon zich nog net inhouden hem de les te lezen. Met de kaken op elkaar geperst trok hij de rekening naar zich toe en leg-

de het eindbedrag, 'non est disputandum' grommend, gepast neer op de bar. Zonder de ober te groeten verliet hij het restaurant, sloeg volgens plan af naar de Weesperzijde en zette in een straf tempo koers naar huis.

Het was drukkend, er zat onweer in de lucht, merkte Bram. Een flinke wind was opgestoken en de lichte sluierbewolking had zich samengepakt tot een donkere wolkenmassa. De dreigende hemel voorspelde veeleer noodweer dan aanhoudende zonneshijn. Met het hoofd omlaag en de ogen strak op de grond gericht, waarbij hij bijna tegen de muren van de huizen aanschuurde, liep hij tegen de wind in voort over de Weesperzijde. Zodoende had hij een groepje Marokkaanse jongens, dat vanaf de Magere Brug hem tegemoet kwam, geheel niet zien aankomen. Pas toen ze hem de weg versperden en hij hoorde zeggen: 'Die rotjoden, ze zitten ook overal,' sloeg hij verschrikt zijn ogen op en keek hij in vier donkere, vilein grijnzende gezichten. De angst voor dit agressief uitzien- de stel knapen kreeg hem meteen in zijn greep en hij deed snel een beweging opzij om hen te ontwijken. Maar ze lieten hem niet langs en sloten hem in. 'Je bent toch een jood, of niet?' vroeg één, terwijl de anderen sissend het geluid van een open gaskraan nabootsten. 'Nou? Heeft een jood geen tong..?' Het bloed stroomde Bram naar het gezicht, maar hij waagde het niet iets te zeggen en hield angstvallig zijn blik op de grond gericht. Ze lachten honend: 'Een stomme jood, die niet kan praten'. Eén van de jongens gaf hem een harde duw tegen zijn schouder en Bram wankelde. Op dat ogenblik kwam een bulderende stem tussenbeide: 'Wat gebeurt daar!?' Een grote, corpulente man met een hijgende Duitse herder aan de lijn kwam snel na-

derbij. De jongens hadden hem nog niet gezien of de kring rondom Bram spleet uiteen en ze maakten alle vier dat ze wegwamen. Bram was te zeer aangedaan om ook maar een stap te verzetten en toen de man met zijn vervaarlijk uitziende herder naast hem stond en hem vroeg of alles goed met hem was, duurde het even eer hij in de diepte z'n stem had teruggevonden. 'Ja, dank u,' sprak hij nauwelijks hoorbaar. 'Ik mag van geluk spreken dat u hier liep en me te hulp schoot.'

'Oh, ik ken dat tuig,' zei de man zelfverzekerd. 'Ze lopen hier dag en nacht de buurt te zieken en onveilig te maken. Af, Werner,' beval hij z'n herder die voortdurend jankend aan de lijn trok. 'Zit!!!' Toen weer tegen Bram: 'Ik kom ze hier wel vaker tegen. Lafaards zijn het, ze schijten al in d'r broek voor een hondje.'

'Gelukkig wel,' zei Bram. Na de man nogmaals bedankt te hebben, zette hij gehaast zijn weg voort naar huis en hield, op z'n hoede nu, het hoofd opgeheven zodat hij kon zien wat op hem afkwam. Onderweg moest hij de hele tijd aan die rotzakken denken en wierp geregeld een blik over zijn schouder. Hij verweet zich nu niet één van die jongens op z'n smoel geslagen te hebben en voelde zich daar ellendig over. Hij was bijna een kop groter geweest. Puberale jongens van hooguit een jaar of zestien, schatte hij ze. Als je ze van een afstand zou zien leken het gewone jongens, maar in werkelijkheid was het agressief tuig. Wat als hij wél had uitgehaald, of als die man met z'n hond er niet geweest was, dan had hij vast niet als nu ongedeerd op weg naar huis kunnen gaan. 'Amsterdam is een weerzinwekkende, verziekte stad geworden,' dacht hij. 'Goddank hoeven we hier niet lang meer te zijn en wonen we over een paar maanden voorgoed bevrijd van dit antisemitische schorem in Israël.'

Hij stak over en liep verder langs de Amstel waar hij behoorlijk wat tegenwind ondervond. Boven zijn hoofd schreeuwde een meeuw, die steeg en daalde op de thermiek. Het snelle tempo waarin hij zo gewend was te lopen kostte hem steeds meer moeite vol te houden. Hij raakte buiten adem, iets dat hem anders nooit overkwam, en liep zo te transpireren dat zijn witte overhemd doornat was geworden. Toch nam hij geen gas terug, als hij nog even volheid was hij thuis. Toen hij de Sarphatistraat insloeg was aan de overkant zijn woning op de eerste verdieping al te zien. Van buiten af zag hun raam er zonder de begonia's akelig leeg en verlaten uit. 'Het lijkt wel of er niemand woont,' dacht hij. Merkwaardig genoeg zag hij zijn moeder ook niet één keer voor het raam verschijnen. Liep hij 's avonds na zijn wandeling op huis af, dan dook ze altijd wel even voor het venster op om naar hem uit te kijken. Maar hij veronderstelde dat ze na thuiskomst vanmiddag niet had gemerkt dat hij niet op zijn kamer zat, ze verwachtte natuurlijk nooit dat hij er op dit uur niet was. Bij zijn huis aangekomen had hij nauwelijks nog de kracht de zware buitendeur open te duwen en toen hij de schemerige benedenhal had betreden bleef hij volledig uitgeput tegen de dichte deur geleund staan uithijgen. Nog nooit had hij er zo tegenop gezien naar boven te moeten en die hoge, steile trappen te beklimmen. Integendeel, anders als hij thuiskwam zag hij het traplopen als een sport en veerde hij moeiteloos in gelijkmatige cadans met twee, drie treden tegelijk omhoog. Nu, door zijn misselijkheid en met benen als lood, begon hij zich tree voor tree moeizaam omhoog te slepen. Het was een inspanning die alle kracht van hem vergde en onderweg naar boven moest hij zelfs een paar maal blijven staan, zo duizelig werd hij. Wist

hij toch maar wat hem mankeerde, dit had niets meer met zijn harde werken maken. Hij moest iets fouts gegeten hebben. De viskoekjes van gisteravond, bij de gedachte alleen al moest hij bijna kokhalzen, die waren zeker bedorven geweest.

Eindelijk bereikte hij de overloop. Voor de deur, zoekend in zijn broekzak naar de huissleutel, hoorde hij hoe binnen hun telefoon ging en maar bleef doorrinkelen. Dit betekende dat moeder er nóg niet was. Nerveus zocht Bram in de andere zak en vond daar de sleutel. Hij ontsloot de deur en holde naar de rinkelende telefoon in de woonkamer, maar was net te laat. De telefoon hield stil. Inwit en doodsbenauwd stond hij naar het toestel te kijken en zei zichzelf dat er niets met moeder was, dat het vast en zeker Frieda Hirschfeldt was die had gebeld. Toen de telefoon opnieuw begon te rinkelen schrok Bram zich lam. Met trillende hand nam hij de hoorn van de haak.

‘Bloch,’ sprak hij amper hoorbaar in de telefoon.

‘Sel, ben jij dat?’

Bram slaakte een zucht van verlichting, het was oom Jona, uit Israël. ‘Nee, ma is er niet,’ zei hij direct, ‘ze kan elk moment thuiskomen. Ik zal haar wel zeggen dat...’ Hij maakte z’n zin niet af omdat hij bij zijn oom op de achtergrond een waanzinnig geschreeuw en gehuil hoorde. ‘Wat is daar aan de hand?’

‘Een aanslag, er is hier godverdomme een zelfmoordaanslag gebeurd!’ Z’n oom begon te huilen: ‘Overal bloed en overal...’ Gillende sirenes maakten de rest van zijn zin onverstaanbaar.

‘Hoe ben jij eraan toe,’ vroeg Bram angstig, ‘ben je gewond?’

‘Nee, ik ben ongedeerd, maar het is een wonder dat ik nog leef,’ schreeuwde Jona om boven het sirenege-

luid uit te komen.

‘Is het daar bij jou, in Herzlya gebeurd?’ riep Bram van de weeromstuit hard terug.

‘Wacht, ik ga verderop staan...’ Bram hoorde Jona hollen en wachtte met de telefoon tegen z’n oor tot zijn oom het gesprek weer zou hervatten terwijl hij onder-tussen met zijn vrije hand een drukkende, opkomende pijn achter z’n borstbeen poogde weg te wrijven.

‘Bram, ben je er nog?’ vroeg zijn oom meteen toen hij stilstond en was met het sirenelawaai op afstand, nu beter te verstaan.

‘Ja en ik hoor je goed.’

‘De aanslag is in Haifa,’ vertelde z’n oom. ‘Ik moest hier vandaag zijn voor een zakelijke bespreking. Voor ik terug naar huis zou gaan, wou ik hier eerst nog wat eten. Ik was het restaurant al ingegaan, maar omdat ik onder het eten graag een krantje lees, liep ik weer naar buiten naar de boekwinkel een paar meter verderop. Die gewoonte heeft m’n leven gered, Bram, want ik was daar nog niet binnen of er klonk een oorverdo-vende explosie. Ik dook naar de grond, eerst bleef het ijzingwekkend stil, toen barstte een afgrijselijk gegil en gehuil los. Ik rende naar buiten en,’ Jona begon op-nieuw te huilen. ‘Wat ik zag tussen het puin van het restaurant...’ Bram luisterde, de ogen gesloten. ‘Al-lemaal verminkte mensen, Bram. Mensen zonder ar-men, benen, half levend of al dood en overal hing die doordringende geur van verbrand vlees, een lucht die ik nooit meer vergeet. Ergens daartussen stond een hevig bloedende moeder met wat restte van haar baby nog op haar arm. Ze krijste het uit.’

Bram was neergezakt op de stoel naast de telefoon en voelde de pijn in zijn borst verheven, het klamme zweet brak hem uit en hij had moeite de telefoon in z’n

natte hand omklemd te houden.

‘Is mijn zus er al?’ vroeg Jona.

‘Nee, maar als ze er is, belt ze je meteen.’

Brams stem klonk zo zwak dat zijn oom hem niet verstaan had. ‘Wat? Ik kan je niet horen,’ riep hij, maar Bram voelde zich zo ziek, zo benauwd ook dat hij niets terugzei. Hij wou ophangen, hij moest naar bed, maar zijn oom blééf maar doorpraten. ‘Ik denk alsmaar: als ik die krant niet was gaan kopen... Ik sprak daarnet een man die helemaal achterin het restaurant had zitten eten toen die zelfmoordterrorist binnenwandelde en zichzelf opblies. Hij had mazzel gehad dat hij daar zat en slechts licht gewond was geraakt. Maar hij vertelde me over een jonge vrouw en haar familie die voorin aan een tafel hadden gezeten, vlak naast de plek waar die schoft zichzelf opblies. Na de explosie was de vrouw zwaar gewond afgevoerd, maar haar eigen kind van tien, allebei haar ouders, haar broer en diens zoontje, ze waren allemaal gedood. Zomaar, in een seconde tijd zijn drie generaties uit een familie vermoord. Holocaust in Israël, Bram.’

Bram asgrauw, kwam wankelend omhoog uit zijn stoel. Hij opende zijn mond om iets te zeggen maar kreeg geen adem meer. De telefoon viel uit zijn hand en alles werd zwart voor zijn ogen. Heel in de verte hoorde hij een deur dichtslaan en klonk zijn moeders stem. Selma was thuisgekomen. ‘Bram?’ riep ze omdat ze hem niet achter zijn bureau zag. Ze liep door naar de keuken waar ze haar boodschappentas neerzette. Terug de gang in riep ze nogmaals: ‘Bram?’ Ze blikte even haar slaapkamer in, liep door en ging de woonkamer binnen, waar ze als aan de grond genageld bleef staan. Met een hand voor haar mond keek ze naar het ongelofelijke voor haar. Daar, languit op de grond, lag haar

zoon, onbeweeglijk en bewusteloos. Doodsbang liep ze op hem af, knielde naast hem neer en zag meteen dat er iets heel ergs met hem was. Behoedzaam nam ze zijn hoofd in haar handen en riep zachtjes zijn naam: 'Bram? Bram, hoor je me?' Smekend keek ze naar z'n gesloten ogen en streelde z'n doodsbleke wang. 'Toe, lieverd, zeg wat.' Maar zijn bloedeloze lippen bewogen niet. Hulpeloos zag ze om zich heen en ontdekte de hoorn van de telefoon, die aan het snoer langs de tafel bungelde. Ze greep hem, drukte hem tegen haar oor en hoorde allemaal stemmen in het iwriet door elkaar heen schreeuwen. 'Jona? Jona, ben jij daar?' riep ze in de hoorn.

'Selma, ja. Ik moet hier nu weg, ik mag hier niet blijven staan. Je hoort het vreselijke nieuws wel van Bram. Ik bel je later!'

'Nee, Jona, wacht!' Maar de verbinding was al verbroken. Ze liet de telefoon zakken en keek naar Brams levensloze gezicht voor haar op de grond. Jammerend krabbelde ze overeind en draaide het alarmnummer 112.

13

Bram lag op de hartbewaking van een Amsterdams ziekenhuis. Nadat Selma thuis het alarmnummer 112 gebeld had en het ambulancepersoneel na aankomst meteen een hartinfarct had vastgesteld, was hij met loeiende sirene afgevoerd en met spoed naar de hartbewaking gebracht. Geen seconde nog was Selma van zijn zijde geweken en nu stond ze op wankelende benen naast hem aan het ziekenhuisbed. Zojuist was Bram voor het eerst opgedoken uit de nevelen waarin hij ronddreef en had zijn zware oogleden heel even opgeheld. Ze was zo snel uit haar stoel omhoog gekomen, dat ze zich duizelig moest vastgrijpen aan de rand van zijn bed. Ze merkte hoe ze trilde en omdat Bram z'n ogen alweer had toegedaan zakte ze behoedzaam terug op de stoel naast zijn hoofdeinde. Bang gingen haar gedachten terug naar Aaron die er net zo had bijgelegen, in precies zo'n steriele en door neonlampen verlichte box op de hartbewaking. Geen enkel geluidje van buitenaf drong er door, het gezoem van de apparatuur om Bram heen en het bonzen van haar eigen hart was het enige wat ze hoorde. Gesteund door kussens in de bovenste helft van zijn rug zat Bram meer dan hij lag. Een wit laken bedekte zijn naakte lichaam tot onder zijn borst. Ze hadden z'n zwarte borsthaartjes weggeschoren, op zijn gladde huid zaten nu elektroden

geplakt die hem verbonden met de monitor waarmee permanent zijn bloeddruk en hartritme werden bewaakt. Een infuus in zijn linkerarm zorgde ervoor dat hij ook onafgebroken medicatie kreeg toegediend in de hoop dat hiermee zijn kritieke toestand veranderen en zijn hart zich stabiliseren zou. Om dit te bespoedigen werd Bram ook kunstmatig in sluimertoestand gehouden, waardoor hij de meeste tijd onbeweeglijk lag en in slaap was. Soms bewoog hij z'n lippen of sloeg hij, zoals net, heel even de ogen op.

Selma had zijn hand gepakt die slap op het laken lag. Intens verdrietig keek ze naar zijn gezicht met de geloken ogen en de openhangende mond, naar de marmerwitte kleur van zijn huid, die witter dan wit afstak bij zijn gitzwarte haar en baard. Hij was onherkenbaar en zag er op een wanhopige manier zo verlaten uit. De monitor naast hem hield ze met een schuin oog constant in de gaten en ze zag hoe de groene rupsjes gelijkmatig over het scherm voort kropen. In hetzelfde kalme tempo ging ook zijn borst, met de elektroden, op en neer. Ze hield zichzelf voortdurend voor dat haar zoon de leeftijd niet had om dood te gaan en putte moed uit de belofte van de cardioloog, die Bram bij binnenkomst in het ziekenhuis had onderzocht, dat hij er alles aan zou doen om Bram te redden. Ze had aan hem verteld over Aarons hartinfarct, over de operatie erna en wat er geestelijk voor vreselijks met haar man gebeurd was. Ze had de specialist gesmeekt te voorkomen dat Bram nu ook een hartoperatie moest ondergaan. De dokter had haar bemoedigend toegesproken en haar gezegd zich op voorhand niet zo'n zorgen te maken. Starend naar haar ernstig zieke zoon vroeg ze zich af hoe het mogelijk was zich op voorhand geen zorgen te maken,

hoe ze die gruwelijke angst hem te verliezen temmen moest. De dokter zou haar pas na de resultaten van de bloedmonsters kunnen vertellen of Brams infarct veroorzaakt was door een familiale hartaandoening, maar zij wist nu al vrijwel zeker dat dit zo was. Hoe kon hij anders gevelde zijn door dit infarct? Als er iemand z'n gezondheid belangrijk vond en nauwlettend in de gaten hield was het Bram wel. Z'n hele leven had hij ook nooit iets serieus gemankeerd en zijn overdreven angst voor ziektes had ze altijd als één van zijn eigenaardigheden afgedaan, overtuigd als ze was dat hij gezegend was met een sterk en gezond lichaam. Nooit had ze kunnen vermoeden dat zijn vrees, dat hem iets ergs zou treffen, achteraf zo gerechtvaardigd zou blijken. Toch, wist ze, had hij zelf ook nooit aan de familiale factor van hartziekten gedacht, anders had hij zich daarop wel laten onderzoeken en dat hij nooit gedaan. Beschaamd dacht ze hoe ze haar zoon had lastig gevallen met haar bezorgdheid over zijn *geestelijke* gezondheid, terwijl daar nu juist volgens dokter de Beer niets afwijkends mee was. Deze dokter, die Bram van vroeger kende, had met overtuiging over zijn bijzondere en gezonde verstand gesproken, waardoor ze opgelucht en bevrijd van haar zorg de praktijk verlaten had. En toen later de hete zon door bewolking getemperd werd en er een verkoelende wind was opgestoken, had ze deze onverwachte weersomslag als een blij voorteken beschouwd dat alles met hun weer goed zou komen. Ze was de Noordermarkt opgelopen, had daar eerst op een terrasje een glaasje fris gedronken en was daarna boodschappen gaan doen met het idee Bram vanavond eens te verwennen met z'n lievelingsmaal, tzimmes. Dat zoete, traditionele joodse nieuwjaarsge-

recht schotelde ze hem behalve met Rosh Hasjhanna wel vaker voor, maar dit hele jaar had ze daar de puf nog niet voor gehad. Met de appels, wortelen, de zoete aardappelen, een pot honing en kaneel was ze huiswaarts gegaan en had zich de hele weg in de tram al bij voorbaat verkneukeld om zijn stralende gezicht wanneer ze vanavond de dampende tzimmesschotel voor hem op tafel zou zetten. Ze zag op de klok boven Brams ziekenhuisbed dat het bijna half 7 was. Nu hadden ze aan tafel zullen zitten en had ze hem onder het eten alles zullen vertellen over haar bezoek aan dokter de Beer. In gedachte zag ze Brams afkeurende blik, die ongetwijfeld gepaard was gegaan met stevig gemopper zodra hij vernomen had dat ze samen met de dokter over hem gesproken had. Alles, werkelijk alles zou ze ervoor over hebben zijn bestraffende woorden weer te kunnen horen. ‘Je moet beter worden, Bram, hoor je?’ begon ze met smekende stem en streelde zijn slappe hand. ‘We hebben nog zoveel te bepraten. Het spijt me vreselijk dat ik jouw harde werken helemaal verkeerd beoordeeld heb en niet naar je geluisterd heb. Ik., ik was vanmiddag bij die vervangdokter, ze heet Laura de Beer. Wist je dat die jou kent? Jij hebt haar vroeger nog les gegeven. Zij is daarom bekend met de wiskunde en ze heeft mij gezegd te weten welke formule jij zoekt. Maar ik wil het nu van jou horen. Daarom jongen, daarom moet je snel beter worden zodat jij het mij allemaal kunt uitleggen en waarom die formule voor ons...’ De rest van de zin slikte ze in, omdat Brams bovenlichaam zich ineens wat voorover uit de kussens boog en hij zijn ogen opsloeg. Selma stond al naast hem en hij keek haar met warrige blik aan. ‘Droom ik?’ vroeg hij schor.

‘Ssst,’ zei Selma, ‘praat maar niet lieverd, je moet rustig blijven liggen.’ Met haar handen op zijn schouders duwde ze hem zachtjes terug in de kussens.

‘Liggen vermoeit de longen,’ protesteerde Bram met zwak stemgeluid, ‘straks is het nog een longontsteking die me ten grave sleept.’

Selma lachte door haar tranen heen, goddank, dit klonk weer als haar zoon. Een verpleegkundige van de centrale post, waar de monitoren van de hartbewaking werden bewaakt, een korte, gezette brunette op witte klompschoenen, kwam ruw tussenbeide en keek met gefronst voorhoofd en een kwaaiige blik van Bram naar Selma. ‘Uw zoon moet absolute rust houden,’ sprak ze Selma verwijtend toe. Bram zag haar vanonder zijn half geloken oogleden aan: ‘Maak me liever weer gezond in plaats van zo te kijven, zuster,’ zei hij de verpleegster die naast zijn bed het infuuszakje controleerde.

‘We gaan ons best doen, meneer Bloch, maar dat kan echt alleen als u heel rustig blijft liggen.’

‘We?’ mompelde Bram zachtjes, ‘*we* kunnen toch onmogelijk allemaal weten wat er zich onder onze huid afspeelt. Ik mag hopen dat de *we* die hier rondlopen dienaangaande verstand van zaken hebben.’ Daarop zakte hij weer weg. De zuster vertelde Selma niet op dit soort onsamenvangende praat te letten, het was een gevolg van de versufte toestand waarin hij gehouden werd, legde ze uit. Leunend tegen het voeten-einde van Brams bed en de armen voor haar boezem gevouwen, zei ze voorts dat het voor beiden, moeder en zoon, beter was dat Selma niet alsmaar naast Bram bleef zitten. ‘Waarom gaat u niet een poosje naar het restaurant beneden om wat te eten en te drinken en

gaat u dan thuis wat rusten, mevrouw?’

‘Nee, nee,’ weerde Selma bang af. ‘Nee, ik denk er niet aan, ik laat mijn zoon hier niet alleen.’ De verpleegkundige drong aan: ‘U ziet er zo afgemat uit. Het zou veel beter zijn als u...’ Voetstappen naderden. ‘Oh, ik zie dat daar de dokter aankomt,’ zei ze en terstond draaide ze zich om en verdween.

De dokter die de hartbewaking betrad had Selma nog niet eerder gezien. Het was een nuffig uitziende jongeman, tiptop verzorgd en geurend naar lotion. Hij boog zich vanaf zijn hoogte quasi onderzoekend even over Bram heen en richtte zich vervolgens tot Selma: ‘De zuster heeft u al gezegd naar huis te gaan? U kunt hier toch niet veel doen en zodra er zich een negatieve verandering in uw zoons toestand voordoet, zal ik u laten waarschuwen,’ beloofde hij haar. Er was natuurlijk geen denken aan dat ze haar zieke en weerloze zoon overleverde aan de genade van dit soort gewichtig doenerige artsen en betweterige verpleegkundigen. Niemand kon Bram beter dan zij, z’n moeder, bijstaan als hij zijn ogen opensloeg en bang was. ‘Ik ga nergens heen,’ gaf ze de dokter kort doch resoluut te verstaan, ‘ik blijf bij mijn kind.’ De arts trok zijn wenkbrauwen op en zei op vermanende toon dat ‘meneer Bloch’ nu eigenlijk helemaal geen bezoek hebben mocht, dat ze al oneindig tolerant waren haar zo lang bij hem te laten. Selma zag de verpleegster van daarnet, de brunette, weer naderen. De arts liep op haar toe en ze zag ze samen wat staan smoezen, waarna de arts wegliep en de verpleegkundige op haar toekwam met de sussende woorden: ‘De dokter bedoelt het niet kwaad, mevrouw Bloch. U hoeft niet naar huis, als u dat niet wilt, we hebben op deze afdeling ook nog een gastenverblijf. U kunt daarheen om een dutje te doen.’

Selma schudde haar hoofd. 'Ik kan toch niet slapen.'

'Wilt u onderhand dan niet iets drinken of eten? Beneden, in het restaurant hebben ze anders de heerlijkste dingen.'

Selma keek even naar Bram, hij lag rustig en leek weer diep in slaap. 'Een kopje thee, misschien?' Ze keek de lachende verpleegster onzeker aan. 'Ga gerust, hoor, en neem uw tijd,' zei die. 'Wij houden uw zoon voor u nauwlettend in de gaten.'

Hooguit een halfuurtje was ze weggeweest. Zachtjes, zo onhoorbaar mogelijk, liep Selma weer op Brams bed af en zag dat hij nog precies zo lag te slapen als toen ze daarnet was weggegaan. Zijn borst met de elektroden ging nog even rustig en regelmatig op en neer en op de monitor kropen de groene rupsjes tot haar geruststelling onafgebroken van links naar rechts over het scherm. Zonder haar blik van hem af te wenden schoof ze weer op de stoel naast hem. Ze bestudeerde zijn gezicht dat er getekend en in z'n slaap zo vermoeid uitzag. Hij leek ook zoveel ouder ineens. Ze pakte zijn slappe hand vast maar voelde zich toch niet met hem. Waar was hij? Waarheen dreven zijn herinneringen, verlangens en zorgen, vroeg ze zich af. Werden ze bedreigd door de naderende dood? Ze huiverde en drukte die gedachte resoluut weg. Haar zoon was een vechter. Zo helder als hij de zuster daarnet had toesproken had haar hernieuwde hoop gegeven. Bram gaf niet zomaar op. Ze voelde de hand die ze vasthield wat onrustig heen en weer bewegen en zag dat zijn lippen zich vormden, alsof hij wat wilde zeggen. Selma kwam overeind: 'Wat is er lieverd?' vroeg ze zachtjes, maar

er kwam geen geluid. Ze bracht zijn hand naar haar mond en drukte er een kusje op. Juist toen ze de hand weer liet zakken sloeg Bram z'n ogen op. Hij keek haar ingespannen aan, alsof hij dat beeld op de duisternis veroveren moest. 'Jij?' vroeg hij verstrooid. 'Maar jij was toch...'

Het vervolg ging verloren in onverstaanbaar gemompel en zijn ogen draaiden weer weg. Selma streek over zijn haar, streelde zachtjes zijn wang en liet zich weer neer op haar stoel. Nu Bram rustig lag te slapen, zou het geen kwaad kunnen, dacht ze, als zij voor even haar zware hoofd liet rusten. Ze vouwde haar onderarmen op z'n bed, liet haar hoofd neer en sloot haar ogen. Ze dacht aan Bonny, ze had haar nog niet gebeld. Die wist nog helemaal van niets. Jona ook niet, maar zowel haar vriendin als haar broer, ze waren voor haar gevoel mijlen verwijderd van de loodgrijze wereld waarin zij zich bevond. Langzaam voelde ze zich indommelen. Hoewel ze nog dacht dat ze niet in slaap mocht vallen, was ze het volgende moment al vertrokken en droomde ze dat ze beneden in de ziekenhuishal stond. Als enige in haar gewone kleren, de rest van de wereld had zich vermomd. Overal om haar heen zag ze reizigers in pyjama die tussen vazen met bloemen en boeketten met linten afscheid van elkaar stonden te nemen. Sommigen omhelsden elkaar, anderen stonden met koffers en reistassen in de hand naar elkaar te wuiven. Stilletjes ging ze langs de kant op een stoel zitten en keek om zich heen waar Bram bleef. Op dat ogenblik schoven de brede schuifdeuren van de hoofdingang open en in de deuropening verscheen een in het wit geklede man met bebloede operatiesloffen. Alle wachtenden gingen verdacht haar kant op

staan kijken en begonnen achter hun hand tegen elkaar te fluisteren. Selma zag de man met een dreigend gezicht op haar afkomen en ze vluchtte bang de hal door naar de roltrap. Maar die werkte niet, hij stond stil. Met uiterste inspanning wist ze de hoge treden te beklimmen en belandde in een nauwe gang waar zich één enkele kamer bevond. Op de dichte deur hing een bordje: **BLOCH. GEEN BEZOEK.**

Ze zag de stroom mensen uit de hal naar boven komen en klampte uit radeloosheid iemand aan: 'Hier ligt mijn zoon, waarom mag ik niet naar binnen?' maar ze werd voorbij gelopen, alsof ze er niet stond. Toen ging de deur van die kamer open en dezelfde man in het wit uit de hal beneden kwam naar buiten. 'De dood komt altijd even onverwacht en onvoorzien als een motor die midden in de lucht stopt,' sprak hij op ijzige toon. 'Uw zoon is er niet meer.' Ze smeekte dat het niet waar was en probeerde langs de man de kamer binnen te gaan. Op dat moment werd ze wakker, ze schoot overeind en zag hoe Bram er onveranderlijk rustig bij lag. Van pure opluchting sloeg ze haar handen voor haar gezicht en barstte in tranen uit. Ze hilde zonder geluid, maar kon het hevige schokken van haar schouders niet tegenhouden. 't Was maar even dat ze zich zo liet gaan. Bang dat het verzorgend personeel haar zo zou zien probeerde ze snel haar zelfbeheersing te hervinden en diepte een papieren zakdoek uit haar tasje op, waarmee ze de tranen van haar wangen veegde. Daarna snoot ze zachtjes, om Bram niet te wekken, haar neus en liep naar de hoek van het kamertje om de zakdoek in de prullenbak te gooien. Toen ze zich omdraaide zag ze dat Bram z'n ogen weer had opgeslagen. Ze schrok ervan, had ze hem met dat

gesnotter toch wakker gemaakt.

Met een dromerige, wat peinzende uitdrukking op z'n gezicht keek hij haar aan. 'Heb je me net iets verteld?' vroeg hij haar.

Selma, geruststellend naar hem glimlachend, kwam naast hem staan en schudde haar hoofd: 'Nee hoor.'

'Oh, misschien was ik het dan zelf wel die sprak.' Daarop deed Bram z'n oogleden weer toe en mompelde: 'Modulo twaalf en het ritme der restanten. Zeg het Goldreich. Moeder, ben je er nog?'

'Natuurlijk schat.' Ze zag hoe onrustig zijn hand over het beddenlaken schoof. 'Ik ben bij je Bram.'

Met dichte ogen sprak hij enkele onsamenhangende zinnen, maar ineens klonk hij resoluut en helder: 'Moeder, je hebt binnenkort groot werk te doen, je moet met de formule naar de Mossad en je moet voorbereidingen treffen voor onze aliyah.' Selma keek hem vragend aan, ze wist volstrekt niet waar hij het over had en suste hem: 'Alles komt in orde, jongen, blijf nu maar rustig.' Hij sluimerde weer in maar niet voor lang. Een minuut of wat later stonden zijn ogen alweer wijdopen en prikte hij met zijn vinger op het laken: 'Ad loca, ad loca!' Teder streek Selma over z'n voorhoofd: 'Ssst, kalm nu maar, probeer weer te slapen.' Maar zijn zwarte ogen keken haar klaarwakker en gespannen aan: 'Heb je het genoteerd? We moeten die stukjes grond in Israël kopen om daar ons bestaan op te bouwen,' zei hij, terwijl hij met z'n vinger alsmaar op het laken prikte. Toen Selma knikte en beloofde 'ik zal het opschrijven' ontspande hij en parelde er een glimlachje om zijn trieste mond. 'Hier in dit bed ligt de hoop van miljoenen,' zei hij op fluisterton, 'dat mogen we nimmer vergeten.'

Selma kuste hem op z'n voorhoofd: 'Ga nu maar slapen lieverd.'

Vanonder zijn zware oogleden zag hij haar aan en voelde een groot verdriet opkomen. 'Moeder,' fluisterde hij. Selma boog zich over hem heen en sprak tegen hem, maar hij kon haar niet horen. Ze klonk zo ver weg, alsof ze zich al aan de aan de overzijde bevond van zijn leven. Hij voelde zich bang en verlaten en opende zijn mond om haar te roepen, maar het geluid smoorde in z'n keel. Angstig bewoog hij de handen over het dek van zijn bed, om hem heen doofde het licht. De poppenvoorstelling begon. Hij was weer een klein jongentje en zat samen met zijn vader in de donkere zaal waar hij, bang door de spanning en de verheffende stemmen van de poppen, naar vaders hand, naast hem, tastte. Daar voelde hij hem, de warme, veilige hand omsloot de zijne en stelde hem gerust. Alle vrees gleed van hem af en vervloog. Een zwak licht brak het duister, vader en hij stonden op en liepen samen hand in hand de voorstellingsruimte uit. Bij de uitgang draaide hij nog eenmaal zijn hoofd naar opzij, naar zijn moeder. 'Dag lieve moeder, huil maar niet. Non omnis moriar, niet alles van mij zal sterven...'

Ergens, heel ver weg hoorde hij haar nog zijn naam roepen, maar hij kon haar niet meer antwoorden, zijn stem was al gestorven. Terwijl de monitor een harde, eentonige piep liet horen en er bij Selma van alle kanten voetstappen kwamen aangerend, volgde Bram zijn vader.